ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ησίοδος

Έργα και Ημέραι

Βερνιώτης Γιώργος

2019

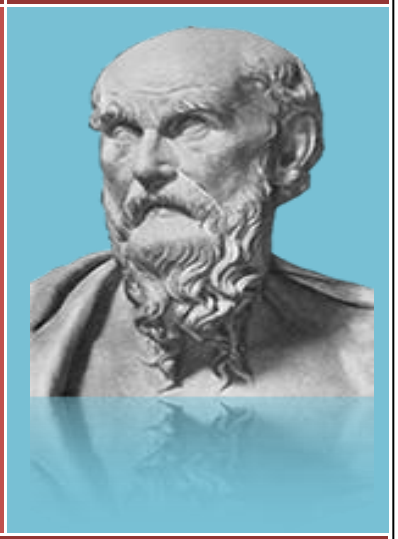

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα 2
Εισαγωγή 3
Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση 8
1. Το Έργα και Ημέραι (Ανάλυση Περιεχομένου) 28
2. Επιδράσεις από την Ανατολή 35
3. Κομβικές θεματικές στο Έργα και Ημέραι. 42
3.1 Δικαιοσύνη 42
3.2 Η Ησιόδεια Αρετή 50
3.3 Η γυναίκα στον Έργα και Ημέραι 54
Συμπεράσματα 60
Βιβλιογραφία 64

Εισαγωγή

Ο Ησίοδος είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος επικός ποιητής μετά τον Όμηρο. Δραστηριοποιείται περί τα 700 π. Χ., είναι δηλαδή κατά τετρακόσια χρόνια μεταγενέστερος του Ομήρου. Σε αυτόν αποδίδονται 16 έργα, ενώ αυτό που τον χαρακτηρίζει ως ποιητή είναι το διδακτικό έπος. Γνωστότερα έργα του ποιητή είναι η *Θεογονία* και το *Έργα και Ημέραι*, με το τελευταίο να είναι το έπος που απασχολεί την παρούσα εργασία. Στον Ησίοδο αποδίδεται και το αμφισβητούμενο αλλά σωζόμενο *Η ασπίς του Ηρακλέους*[1]. Αποσπάσματα από έργα παρόμοιου περιεχομένου με το *Έργα και Ημέραι*, σώζονται και αποδίδονται στον Ησίοδο. Αυτά είναι το *Μεγάλα Έργα*, το *Χείρωνος Υποθήκαι* και το *Αστρονομία*.

Εν αντιθέσει προς τον κοσμοπολίτη νησιώτη Όμηρο, ο στεριανός Ησίοδος εμφανίζεται λιγότερο κινητικός στο περιβάλλον μόνο της Βοιωτίας, όπου και συνθέτει τα έργα του, με μοναδική αναφορά ταξιδιού την επίσκεψή του στην Εύβοια για ποιητικούς αγώνες. Αναπόφευκτα το περιβάλλον του θα τον οδηγήσει στη σύνθεση μη ηρωικών επών και στη συγγραφή ενός διδακτικού κειμένου όπως το *Έργα και Ημέραι*, όπου διαφαίνεται ξεκάθαρα η σχέση του με τη γη. Άλλωστε, στους στίχους 646-662 γίνεται εμφανής η απειρία του σε ό, τι αφορά τα θαλάσσια ταξίδια. Αυτή ακριβώς η απειρία του, η καταγωγή του και η μειωμένη κινητικότητά του, υπήρξαν αφορμή για υποτίμηση ή απόρριψη του μεγάλου ποιητή από μια μερίδα του κοινού που τον χαρακτήριζε ως επαρχιώτη βουκόλο και εκφραστή αρχαίων κοινοτοπιών και μύθων σε αλλόκοτους εξαμέτρους[2]. Το γεγονός επίσης ότι το ηρωικό έπος ήταν πιο δημοφιλές είχε ως αποτέλεσμα ο Ησίοδος να μη γνωρίσει τη δόξα του Ομήρου.

Σε ό, τι αφορά τα δυο σημαντικότερα έργα του Ησιόδου, αξίζει να γίνει αναφορά στο περιεχόμενό τους. Αρχικά, η *Θεογονία*, όπως μαρτυρά και το ίδιο το όνομα του έπους, είναι η εξιστόρηση της δημιουργίας του κόσμου. Η Θεογονία κινείται θεματικά σε δυο βασικούς άξονες, στην δημιουργία του κόσμου και των θεών αφενός και στη διαδοχή που υπήρξε στην ανάληψη της θεϊκής εξουσίας και στις μάχες για τη διατήρησή της από τον Δία. Ανάμεσα σε

[1] Σκαρτσής, Σ. (μτφρ.), (1993) *Ησίοδος: άπαντα*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 17 & 98.

[2] Most, G. στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 15-17.

αυτούς τους δυο άξονες συχνά παρεμβάλλονται σχετικές με κατορθώματα ηρώων που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.

Συνοπτικά, η Θεογονία περιλαμβάνει τρία επεισόδια. Το πρώτο αναφέρεται στον διαχωρισμό των πρωταρχικών στοιχείων, με τον οποίο και προέκυψε ο κόσμος. Τα στοιχεία αυτά είναι η Γαία και ο Ουρανός, ενώ ο διαχωρισμός του πραγματοποιήθηκε από τον Κρόνο, ο οποίος με ένα δρεπάνι έκοψε τα γεννητικά όργανα του πατέρα του όταν ο τελευταίος πήγαινε να ξαπλώσει με τη Γαία. Με τον τρόπο αυτό ο Κρόνος παίρνει πλέον στα χέρια του την εξουσία και ο ουρανός έμεινε για πάντα απομακρυσμένος από τη γη. Στο δεύτερο επεισόδιο ο Κρόνος ενώνεται με την τιτάνιδα Ρέα. Ο ίδιος όμως αποδεικνύεται αντίστοιχος του πατέρα του, αφού ωθούμενος από μια προφητεία καταπίνει όλα τα παιδιά του για να μη χάσει την εξουσία. Η Ρέα καταφέρνει να τον ξεγελάσει και διασώζει τον Δία, ο οποίος και μεγαλώνοντας αναγκάζει τον πατέρα του να εξεμέσει τα παιδιά του και παίρνει ο ίδιος τη θεϊκή εξουσία. Στο τρίτο και τελευταίο επεισόδιο διεξάγεται η Τιτανομαχία, η μάχη του Δία με τους Τιτάνες που επιδιώκουν την κατάληψη της εξουσίας, αλλά ηττούνται και ρίχνονται στον Τάρταρο. Πέραν αυτής της μάχης, στο τρίτο αυτό επεισόδιο ο Δίας νικά άλλον έναν εχθρό, τον Τυφωέα, ένα τέρας με εκατό κεφάλια φιδιού. Ο Δίας τον νικά με τη βροντή και τον κεραυνό, τα παραδοσιακά όπλα και σύμβολά του, και τον ρίχνει κι αυτόν στον Τάρταρο[3].

Ακολούθως, το *Έργα και Ημέραι* έχει πολύ διαφορετικό περιεχόμενο. Αν και αυτό διδακτικό, στόχος του είναι να δώσει πρακτικές συμβουλές για το βίο των ανθρώπων, ενώ παράλληλα φέρει έντονα το ηθικό στοιχείο πλεγμένο συχνά με τη μυθική παράδοση. Αφορμή για σύνθεση του έπους αποτελεί μια φιλονικία που είχε ο ποιητής με τον αδερφό του, Πέρση, ο οποίος τον αδίκησε στη διανομή της πατρικής περιουσίας δωροδοκώντας τους βασιλείς. Αποδέκτης της νουθεσίας λοιπόν, είναι ο Πέρσης και μαζί με αυτόν οι άδικοι (δωροφάγοι) βασιλείς.

Συνοπτικά, ο Ησίοδος προτρέπει τον αδερφό του είτε να εργαστεί γενικά, είτε να εκτελέσει γεωργικές ή ναυτικές εργασίες επιλέγοντας την κατάλληλη εποχή, είτε να επιδείξει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά αυτοπροστασίας και ευπρέπειας.

---

[3] Μπεζαντάκος, Π. στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 59-61.

Πιο συγκεκριμένα, το Έργα και Ημέραι έχει τρεις βασικές θεματικές. Η πρώτη αφορά τις ηθικές και πρακτικές διδαχές που δίνει ο Ησίοδος και οι οποίες αναφέρονται κυρίως στη δικαιοσύνη και στη γεωργία. Η δεύτερη αφορά τις ημέρες, δηλαδή τον κατάλογο που βρίσκεται στο τέλος του έπους. Σε αυτόν τον κατάλογο, που αμφισβητείται ως προς τη γνησιότητα του, ο Ησίοδος αναφέρει ποιές μέρες είναι ιερές και ποιές όχι, καθώς και τη σημασία τους για τη ζωή του ανθρώπου. Τέλος, η τρίτη θεματική αφορά τους μύθους που πλαισιώνουν την αφήγηση, με σημαντικότερους αυτούς του Προμηθέα και της Πανδώρας[4].

Ακριβώς εξαιτίας του περιεχομένου του παραπάνω έπους η κριτική έχει χαρακτηρίσει στο παρελθόν τον Ησίοδο ως ένα βοσκό που κατέγραψε τις σκέψεις με έναν χαοτικό και απλουστευτικό τρόπο. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο ο επικός ποιητής έχει συνθέσει τα δύο εκτενή ποιήματά του δείχνει την εξέλιξη της νόησής του, αλλά και της ζωής του. Με άλλα λόγια ο ποιητής γράφει το πρώτο του έπος, τη Θεογονία, που αναφέρεται στην αρχή της ιστορίας του ανθρώπινου γένους και στο δεύτερο, το Έργα και Ημέραι, είναι ένας ειδήμων στις αγροτικές εργασίες, που έχει με επιτυχία ένα δικό του σπιτικό, ενώ ως ώριμος πλέον ποιητής θυμάται τη νίκη του στους ποιητικούς αγώνες στην Εύβοια καθώς και την συνάντησή του με τις Μούσες[5]. [6]Πιο συγκεκριμένα, εντοπίζεται μια χαλαρότητα στο Έργα, και δη, στο σημείο περί της καταγωγής του ανθρώπινου γένους. Η θεϊκή και η ανθρώπινη ιστορία μπορούν να θεωρηθούν ως μια συνέχεια στις κοινωνίες της Ανατολής, ενώ σε κάποια σημεία υπάρχουν παραλληλισμοί και αλληλεπίδραση στις ανθρώπινες και θεϊκές φάσεις της ιστορίας. Στο Έργα, φαίνεται ότι οι ιδέες του Ησιόδου είναι λιγότερο ανεπτυγμένες από εκείνες για την θεϊκή, αλλά δίνεται μια σύντομη και περιεκτική περιγραφή στα «τέσσερα γένη του ανθρώπου», στο Έργα, στην οποία η άθλια πέμπτη γενιά του Σιδήρου αναλαμβάνει επιτέλους τη θέση της στον ρου της ιστορίας του ανθρώπου μετά από μια σειρά από ουτοπικές και δυστοπικές εποχές.

---

[4] Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 85-87 και 93.

[5] Haubolt, H. *"Sheferd, farmer, poet, sophist: Hesiod on his own reception"*, στο Boys-Stones, R. και Haubolt, P., (2010) *Plato and Hesiod*, London: Oxford University Press, σελ. 11-2.

[6] Montanari, F., Τσαγκάλης, Κ., Ρενγκάκος, Α., (2009) *Brill's companion to Hesiod,* στο Rutherford, I., *hesiod and the literary traditions of the near east*, Brill, σελ. 6

Όπως γίνεται εμφανές από την περιγραφή του περιεχομένου των δυο βασικών επών του Ησιόδου, οι διαφορές με τον προπάτορά του, τον Όμηρο, είναι πολλές. Η βασική προφανώς αφορά το είδος του έπους, που ο καθένας τους καλλιέργησε. Ο Όμηρος αντιπροσωπεύει το ηρωικό έπος, ενώ ο Ησίοδος το διδακτικό. Επίσης, ο Όμηρος επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ανώτερη τάξη. Βασικοί του ήρωες είναι οι βασιλιάδες και οι ευγενείς της μυκηναϊκής εποχής. Αντίθετα, ο Ησίοδος αναφέρεται σε απλούς καθημερινούς ανθρώπους και στον τρόπο που αυτοί διαβιούν. Ως βασικές αρετές στον Όμηρο προβάλλονται η γενναιότητα, ο ηρωισμός, η δόξα και η υστεροφημία. Αντίθετα, στον επικό κόσμο του Ησιόδου όλα αυτά δεν έχουν καμία σημασία. Ο Ησίοδος αναδεικνύει ως κομβικά στοιχεία για τη ζωή του ανθρώπου τη δικαιοσύνη, την εργατικότητα και τη φρόνηση. Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί πως παρά τις διαφορές τους οι δυο επικοί ποιητές αλληλοσυμπληρώνονται αφού μαζί προσφέρουν στους μελετητές μια πλήρη εικόνα της προϊστορίας από τις αρχές της μέχρι και τον 8ο αιώνα π.Χ.. Αδιαμφισβήτητο είναι δε το γεγονός ότι οι δυο επικοί ποιητές ναι μεν οριοθετούν το τέλος μιας περιόδου και ενός γραμματολογικού είδους, ωστόσο αποτέλεσαν τεράστια έμπνευση για όσους ποιητές, και όχι μόνο, ακολούθησαν[7].

Ο ίδιος ο Ησίοδος ως κατεξοχήν εκπρόσωπος του διδακτικού έπους στον ελλαδικό χώρο άσκησε μεγάλη επίδραση στους μεταγενέστερους ως προς την ενασχόληση με την διδακτική ποίηση. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι διδακτισμός εντοπίζεται και στην Ιλιάδα, όταν ο γηραιότερος Νέστορας συμβουλεύει τους νεότερους, ή όταν η Αθηνά μεταμφιεσμένη συμβουλεύει τον νεαρό Τηλέμαχο, όμως αυτά αποτελούν μεμονωμένα δείγματα στα ομηρικά έπη και όχι τον σκοπό της ποίησης. Με τον Ησίοδο, ωστόσο, συνδέεται ένας σημαντικός αριθμός μεταγενέστερων ποιητών με σημαντικότερους τον Θέογνη από τα Μέγαρα (6ος-5ος αιώνας π.Χ.) και τον Φωκυλίδη τον Μιλήσιο (6ος αιώνας π.Χ). Πέραν από αυτούς τους δύο, απόηχους της διδακτικής ποίησης του Ησιόδου βρίσκουμε στον Ισοκράτη και τον Μένανδρο,

[7] Κακριδής, Ι., (2005) *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, σελ. 40.

ενώ η σημαντική ανάπτυξη αυτού του είδους θα επέλθει με την ελληνιστική εποχή και έπειτα με τον Χριστιανισμό, όπου η διδακτική ποίηση θα έχει πλέον θρησκευτικό χαρακτήρα[8].

Τέλος, στην παρούσα εργασία θα γίνει αναφορά σε τρεις σημαντικές θεματικές που μπορούν να εντοπισθούν στο έπος του Ησιόδου. Η μια είναι η δικαιοσύνη και μοιάζει αναπόφευκτη έννοια ανάλυσης, δεδομένου ότι αφόρμηση της σύνθεσης του «Έργα και Ημέραι» αποτελεί το γεγονός ότι ο ποιητής αδικήθηκε από τον αδερφό του, Πέρση. Ο ποιητής αναφέρεται εκτεταμένα στις έννοιες της δικαιοσύνης και της αδικίας, στη θεά Δίκη, καθώς και στα καλά που επιφέρει η δικαιοσύνη, τόσο σε συλλογικό, όσο και ατομικό επίπεδο. Πολλά είναι επίσης τα κακά που προξενούνται από την αδικία και σε αυτά αναφέρεται αρκετά ο ποιητής, θέλοντας να δηλώσει την τιμωρία που επιφυλάσσουν οι θεοί σε όσους δεν σέβονται τη θεά Δίκη.

Πέραν της έννοιας της δικαιοσύνης ο Ησίοδος αναφέρεται και στην αρετή. Ωστόσο, η αρετή όπως εννοείται από τον Ησίοδο διαφέρει ως προς το περιεχόμενο από αυτήν που εντοπίζουμε στα κλασικά κι ελληνιστικά χρόνια και η οποία έχει ηθικό χαρακτήρα. Για τον Ησίοδο, όπως η δικαιοσύνη είναι κάτι που επιλέγει ο εργατικός άνθρωπος, έτσι και η αρετή είναι κάτι που επιτυγχάνει ο εργατικός άνθρωπος.

Η τρίτη θεματική αφορά τη γυναίκα και τον τρόπο με τον οποίο την αντιμετωπίζει ο επικός ποιητής. Ο προβληματισμός για τον τρόπο με τον οποίο ο Ησίοδος αντιμετωπίζει το γυναικείο φύλο πηγάζει από τον μύθο της Πανδώρας, όπου η γυναίκα εμφανίζεται ως πηγή κακών για το ανθρώπινο γένος. Με αφορμή αυτό αναλύεται η άποψη του επικού ποιητή για το ποιές γυναίκες μπορούν να χαρακτηρισθούν ως επικίνδυνες και ποιές κατάλληλες και χρήσιμες για τον άντρα.

[8] Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 84-5.

Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση

Μοῦσαι Πιερίηθεν, ἀοιδῇσι κλείουσαι,
δεῦτε, Δί᾽ ἐννέπετε, σφέτερον πατέρ᾽ ὑμνείουσαι.
ὅν τε διὰ βροτοὶ ἄνδρες ὁμῶς ἄφατοί τε φατοί τε,
ῥητοί τ᾽ ἄρρητοί τε Διὸς μεγάλοιο ἕκητι.
5 ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει,
ῥεῖα δ᾽ ἀρίζηλον μινύθει καὶ ἄδηλον ἀέξει,
ῥεῖα δέ τ᾽ ἰθύνει σκολιὸν καὶ ἀγήνορα κάρφει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.
κλῦθι ἰδὼν ἀίων τε, δίκῃ δ᾽ ἴθυνε θέμιστας
10 τύνη· ἐγὼ δέ κε Πέρσῃ ἐτήτυμα μυθησαίμην.
Οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην Ἐρίδων γένος, ἀλλ᾽ ἐπὶ γαῖαν
εἰσὶ δύω· τὴν μέν κεν ἐπαινήσειε νοήσας,
ἡ δ᾽ ἐπιμωμητή· διὰ δ᾽ ἄνδιχα θυμὸν ἔχουσιν.
ἡ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακὸν καὶ δῆριν ὀφέλλει,
15 σχετλίη· οὔ τις τήν γε φιλεῖ βροτός, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀνάγκης
ἀθανάτων βουλῇσιν Ἔριν τιμῶσι βαρεῖαν.
τὴν δ᾽ ἑτέρην προτέρην μὲν ἐγείνατο Νὺξ ἐρεβεννή,
θῆκε δέ μιν Κρονίδης ὑψίζυγος αἰθέρι ναίων
γαίης τ᾽ ἐν ῥίζῃσι καὶ ἀνδράσι πολλὸν ἀμείνω·
20 ἥ τε καὶ ἀπάλαμόν περ ὁμῶς ἐπὶ ἔργον ἔγειρεν·
εἰς ἕτερον γάρ τίς τε ἴδεν ἔργοιο χατίζων
πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρόμεναι ἠδὲ φυτεύειν
οἶκόν τ᾽ εὖ θέσθαι, ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων
εἰς ἄφενος σπεύδοντ᾽· ἀγαθὴ δ᾽ Ἔρις ἥδε βροτοῖσιν.
25 καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων,
καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.
Ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα τεῷ ἐνικάτθεο θυμῷ,
μηδέ σ᾽ Ἔρις κακόχαρτος ἀπ᾽ ἔργου θυμὸν ἐρύκοι
νείκε᾽ ὀπιπεύοντ᾽ ἀγορῆς ἐπακουὸν ἐόντα.
30 ὥρη γάρ τ᾽ ὀλίγη πέλεται νεικέων τ᾽ ἀγορέων τε,
ᾧτινι μὴ βίος ἔνδον ἐπηετανὸς κατάκειται
ὡραῖος, τὸν γαῖα φέρει, Δημήτερος ἀκτήν.
τοῦ κε κορεσσάμενος νείκεα καὶ δῆριν ὀφέλλοις
κτήμασ᾽ ἐπ᾽ ἀλλοτρίοις. σοὶ δ᾽ οὐκέτι δεύτερον ἔσται
35 ὧδ᾽ ἔρδειν· ἀλλ᾽ αὖθι διακρινώμεθα νεῖκος
ἰθείῃσι δίκῃς, αἵ τ᾽ ἐκ Διός εἰσιν ἄρισται.
ἤδη μὲν γὰρ κλῆρον ἐδασσάμεθ᾽, ἄλλα τε πολλὰ
ἁρπάζων ἐφόρεις μέγα κυδαίνων βασιλῆας
δωροφάγους, οἳ τήνδε δίκην ἐθέλουσι δικάσσαι,
40 νήπιοι, οὐδὲ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντὸς
οὐδ᾽ ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ᾽

Μούσες από την Πιερία, που με τα άσματά σας δοξάζετε,
εμπρός, για το Δία μιλήστε, υμνήστε τον πατέρα σας.
Χάρη σ᾽ αυτόν άλλοτε άδοξοι κι άλλοτε ένδοξοι είναι οι
θνητοί οι άνθρωποι, άλλοτε γνωστοί και άλλοτε
άγνωστοι, με τη θέληση του Δία του μεγάλου.
5 Γιατί εύκολα αυτός δίνει τη δύναμη, μα κι εύκολα τον
ισχυρό καταστρέφει, εύκολα τον περιφανή μειώνει και
υψώνει τον αφανή, εύκολα διορθώνει το άδικο και
ταπεινώνει τον υπερόπτη, ο Δίας που από ψηλά βροντά
και κατοικεί στα υπέρτατα δώματα. Δώσε προσοχή, κοίτα
και άκου, και στο δίκαιο τις κρίσεις οδήγησε συ, Δία.
10 Ενώ εγώ θα ήθελα να πω στον Πέρση μερικές
αλήθειες: Της Έριδας γένος δεν υπάρχει ένα μονάχα, μα
πάνω στη γη είναι δυο. Τη μια όποιος την ένιωσε θα την
επαινούσε, μα η άλλη αξιόμεμπτη είναι. Κι αντίθετες
έχουν μεταξύ τους καρδιές. Η μια προάγει τον κακό τον
πόλεμο και τη φιλονικία, η άθλια. Θνητός κανένας δεν την
αγαπά, μα εξ ανάγκης, με των αθάνατων θεών τη θέληση,
την επαχθή την Έριδα οι άνθρωποι τιμούν. Όμως την άλλη
η ζοφερή η Νύχτα νωρίτερα τη γέννησε, κι ο γιος του
Κρόνου, που ᾽χει το θρόνο του ψηλά και στον αιθέρα
κατοικεί, στης γης τα θεμέλια την τοποθέτησε, πολύ
καλύτερη για τους ανθρώπους.
20 Αυτή και τον ανίκανο τον ξεσηκώνει για δουλειά:
ζηλεύει ο άεργος σαν βλέπει τον άλλο που ᾽ναι πλούσιος,
που δείχνει τη σπουδή του στο όργωμα, το φύτεμα και
την καλή διακυβέρνηση του οίκου του. Ο γείτονας το
γείτονα ζηλεύει που σπεύδει να πλουτίσει. Κι είναι αγαθή
η Έριδα αυτή για τους θνητούς. Ο κεραμοποιός θυμώνει
με τον κεραμοποιό κι ο μαραγκός με μαραγκό, ζηλεύει ο
επαίτης τον επαίτη κι ο ένας ο τραγουδιστής τον άλλο.
Πέρση, τούτα τα λόγια βάλ᾽ τα στην καρδιά σου μέσα, και
η χαιρέκακη η Έριδα να μην σ᾽ απασχολεί απ᾽ τη δουλειά
για να κοιτάς με περιέργεια για καβγάδες σαν είσαι
ακροατής στην αγορά.
30 Γιατί έχει λίγη έγνοια για φιλονικίες κι αγορές,
αυτός που μες στο σπίτι του δεν έχει αρκετό το βιος στην
ώρα μαζεμένο, αυτό που δίνει η γη, της Δήμητρας το
στάρι. Χορτάτος πρώτα απ᾽ αυτό μετά να ξεσηκώνεις
φιλονικία και αγώνα για ξένα κτήματα. Όμως εσύ
δεύτερη ευκαιρία να ενεργήσεις έτσι δε θα έχεις. Μα έλα
αμέσως την αντιδικία μας να λύσουμε με δίκαιη κρίση,
που από το Δία κρατά κι άριστη είναι. Γιατί τον κλήρο μας
ήδη τον μοιράσαμε κι άλλα πολλά αρπάζοντας τα πήρες,
αφού κολάκεψες πολύ τους δωροφάγους άρχοντες, που
τούτη την απόφαση με προθυμία βγάλανε.
40 Οι ανόητοι, που δε γνωρίζουν πόσο ανώτερο είναι το

ὄνειαρ.
Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισιν.
ῥηιδίως γάρ κεν καὶ ἐπ᾽ ἤματι ἐργάσσαιο
ὥστε σε κεἰς ἐνιαυτὸν ἔχειν καὶ ἀεργὸν ἐόντα·
45 αἶψά κε πηδάλιον μὲν ὑπὲρ καπνοῦ καταθεῖο,
ἔργα βοῶν δ᾽ ἀπόλοιτο καὶ ἡμιόνων ταλαεργῶν.
ἀλλὰ Ζεὺς ἔκρυψε, χολωσάμενος φρεσὶ ᾗσιν,
ὅττι μιν ἐξαπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης·
τοὔνεκ᾽ ἄρ᾽ ἀνθρώποισιν ἐμήσατο κήδεα λυγρά,
50 κρύψε δὲ πῦρ· τὸ μὲν αὖτις ἐὺς πάις Ἰαπετοῖο
ἔκλεψ᾽ ἀνθρώποισι Διὸς παρὰ μητιόεντος
ἐν κοίλῳ νάρθηκι, λαθὼν Δία τερπικέραυνον.
τὸν δὲ χολωσάμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς·
«Ἰαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδώς,
55 χαίρεις πῦρ κλέψας καὶ ἐμὰς φρένας ἠπεροπεύσας,
σοί τ᾽ αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἐσσομένοισιν.
τοῖς δ᾽ ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες
τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἑὸν κακὸν ἀμφαγαπῶντες.»
Ὣς ἔφατ᾽, ἐκ δ᾽ ἐγέλασσε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε·
60 Ἥφαιστον δ᾽ ἐκέλευσε περικλυτὸν ὅττι τάχιστα
γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ᾽ ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν
καὶ σθένος, ἀθανάτης δὲ θεῆς εἰς ὦπα εἰσκειν
παρθενικῆς καλὸν εἶδος ἐπήρατον· αὐτὰρ Ἀθήνην
ἔργα διδασκῆσαι, πολυδαίδαλον ἱστὸν ὑφαίνειν·
65 καὶ χάριν ἀμφιχέαι κεφαλῇ χρυσῆν Ἀφροδίτην
καὶ πόθον ἀργαλέον καὶ γυιοβόρους μελεδώνας·
ἐν δὲ θέμεν κύνεόν τε νόον καὶ ἐπίκλοπον ἦθος
Ἑρμείην ἤνωγε διάκτορον Ἀργειφόντην.
Ὣς ἔφαθ᾽, οἳ δ᾽ ἐπίθοντο Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι.
70 αὐτίκα δ᾽ ἐκ γαίης πλάσσε κλυτὸς Ἀμφιγυήεις
παρθένῳ αἰδοίῃ ἴκελον Κρονίδεω διὰ βουλάς·
ζῶσε δὲ καὶ κόσμησε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη·
ἀμφὶ δέ οἱ Χάριτές τε θεαὶ καὶ πότνια Πειθὼ
ὅρμους χρυσείους ἔθεσαν χροΐ, ἀμφὶ δὲ τήν γε
75 Ὧραι καλλίκομοι στέφον ἄνθεσι εἰαρινοῖσιν·
πάντα δέ οἱ χροῒ κόσμον ἐφήρμοσε Παλλὰς Ἀθήνη·
ἐν δ᾽ ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος Ἀργειφόντης
ψεύδεά θ᾽ αἱμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος
τεῦξε Διὸς βουλῇσι βαρυκτύπου· ἐν δ᾽ ἄρα φωνὴν
80 θῆκε θεῶν κῆρυξ, ὀνόμηνε δὲ τήνδε γυναῖκα
Πανδώρην, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντες
δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ᾽ ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν.

μισό απ᾽ το σύνολο, ούτε και πόση ωφέλεια έχει μέσα της η μολόχα κι ο ασφόδελος. Γιατί οι θεοί τα αναγκαία της ζωής τα ᾽χουν κρυμμένα απ᾽ τους ανθρώπους. Αλλιώς με ευκολία θα δούλευες για μιαν ημέρα και θα ᾽χες για μια ολόκληρη χρονιά τα απαραίτητα, ακόμη κι αν άεργος καθόσουν. Κι αμέσως επάνω απ᾽ την εστία σου το πηδάλιο θα κρέμαγες κι η εργασία των βοδιών και των καρτερικών των μουλαριών θ᾽ αφανιζόταν. Μα ο Δίας τα ᾽κρυψε έχοντας στην καρδιά του οργιστεί, γιατί τον εξαπάτησε ο πανούργος Προμηθέας. Έτσι σχεδίασε για τους ανθρώπους ολέθριες θλίψεις:
50 έκρυψε τη φωτιά. Και πάλι αυτήν ο γενναίος ο γιος του Ιαπετού την έκλεψε για χάρη των ανθρώπων από το συνετό το Δία σε κούφιο καλάμι μέσα, αφού από την προσοχή του κεραυνόχαρου Δία ξέφυγε. Κι ο Δίας ο συννεφοσυνάχτης οργισμένος του ᾽πε: «Γιε του Ιαπετού, που πιότερο απ᾽ όλους ξέρεις από πανουργίες, χαίρεσαι που ᾽κλεψες τη φωτιά και το νου μου εξαπάτησες, μεγάλη συμφορά για σε τον ίδιο και τους μελλοντικούς ανθρώπους. Αντί φωτιά κακό εγώ σ᾽ αυτούς θα δώσω: μ᾽ αυτό θα χαίρονται όλοι τους μες στην καρδιά, καθώς θ᾽ αγκαλιάζουν με στοργή την ίδια τους τη συμφορά. Έτσι είπε και γέλασε ηχηρά ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων.
60 Και πρόσταξε τον Ήφαιστο τον ξακουστό όσο πιο γρήγορα να σμίξει χώμα με νερό, μέσα να βάλει λαλιά και ανθρώπου δύναμη, να μοιάζει στην όψη με τις αθάνατες θεές η κοπελιά με την ωραία, τη λαχταριστή μορφή. Κι έπειτα έβαλε την Αθηνά να της διδάξει τέχνες, τον πολυποίκιλτο ιστό να υφαίνει. Την Αφροδίτη τη χρυσή να περιχύσει το κεφάλι της με χάρη, πόθο σκληρό, φροντίδες που κατατρών τα μέλη. Και τον Ερμή, τον υπηρέτη των θεών, του Άργου το φονιά, τον πρόσταξε να βάλει μέσα της μυαλό αναίσχυντο και δόλιο χαρακτήρα. Έτσι είπε κι εκείνοι υπάκουσαν στο Δία, τον άνακτα, το γιο του Κρόνου.
70 Κι αμέσως έπλασε από χώμα ο ξακουστός Χωλός με τη βουλή του Δία πλάσμα που ᾽μοιαζε παρθένα σεβαστή. Την έζωσε και τη στόλισε η θεά Αθηνά η αστραπομάτα. Οι Χάριτες, οι θεές, και η σεβαστή Πειθώ γύρω στο δέρμα της της έβαλαν περιδέραια χρυσά. Κι από τριγύρω οι Ώρες οι καλλίκομες τη στέφανε με άνθη εαρινά. Και τα στολίδια όλα της τα ταίριαξε στο κορμί η Αθηνά Παλλάδα. Μέσα στα στήθη της ο υπηρέτης των θεών, του Άργου ο φονιάς, ψεύδη, θωπείας λόγια και δόλιο χαρακτήρα ετοίμασε με τη βουλή του Δία του βαρύβροντου. Και μέσα της
80 φωνή τής έβαλε των θεών ο κήρυκας κι ονόμασε τούτη τη γυναίκα Πανδώρα, μια κι όλοι οι θεοί που κατοικούν στα Ολύμπια δώματα δώρο τη δώρισαν, συμφορά για

αὐτὰρ ἐπεὶ δόλον αἰπὺν ἀμήχανον ἐξετέλεσσεν,
εἰς Ἐπιμηθέα πέμπε πατὴρ κλυτὸν Ἀργειφόντην
85 δῶρον ἄγοντα, θεῶν ταχὺν ἄγγελον· οὐδ᾽ Ἐπιμηθεὺς
ἐφράσαθ᾽, ὥς οἱ ἔειπε Προμηθεὺς μή ποτε δῶρον
δέξασθαι πὰρ Ζηνὸς Ὀλυμπίου, ἀλλ᾽ ἀποπέμπειν
ἐξοπίσω, μή πού τι κακὸν θνητοῖσι γένηται·
αὐτὰρ ὃ δεξάμενος, ὅτε δὴ κακὸν εἶχ᾽, ἐνόησε.
90 Πρὶν μὲν γὰρ ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ᾽ ἀνθρώπων
νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο
νούσων τ᾽ ἀργαλέων αἵ τ᾽ ἀνδράσι κῆρας ἔδωκαν.
[αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσιν.]
ἀλλὰ γυνὴ χείρεσσι πίθου μέγα πῶμ᾽ ἀφελοῦσα
95 ἐσκέδασ᾽, ἀνθρώποισι δ᾽ ἐμήσατο κήδεα λυγρά.
μούνη δ᾽ αὐτόθι Ἐλπὶς ἐν ἀρρήκτοισι δόμοισιν
ἔνδον ἔμεινε πίθου ὑπὸ χείλεσιν, οὐδὲ θύραζε
ἐξέπτη· πρόσθεν γὰρ ἐπέμβαλε πῶμα πίθοιο
αἰγιόχου βουλῇσι Διὸς νεφεληγερέταο.
100 ἄλλα δὲ μυρία λυγρὰ κατ᾽ ἀνθρώπους ἀλάληται·
πλείη μὲν γὰρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα·
νοῦσοι δ᾽ ἀνθρώποισιν ἐφ᾽ ἡμέρῃ, αἳ δ᾽ ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόμαται φοιτῶσι κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι
σιγῇ, ἐπεὶ φωνὴν ἐξείλετο μητίετα Ζεύς.
105 οὕτως οὔ τί πη ἔστι Διὸς νόον ἐξαλέασθαι. Εἰ
δ᾽ ἐθέλεις, ἕτερόν τοι ἐγὼ λόγον ἐκκορυφώσω,
εὖ καὶ ἐπισταμένως· σὺ δ᾽ ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν
[ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ᾽ ἄνθρωποι].
Χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
110 ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντες.
οἳ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ᾽ οὐρανῷ ἐμβασίλευεν·
ὥστε θεοὶ δ᾽ ἔζωον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες,
νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ ὀιζύος, οὐδέ τι δειλὸν
γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
115 τέρποντ᾽ ἐν θαλίῃσι κακῶν ἔκτοσθεν ἁπάντων·
θνῇσκον δ᾽ ὥσθ᾽ ὕπνῳ δεδμημένοι· ἐσθλὰ δὲ πάντα
τοῖσιν ἔην· καρπὸν δ᾽ ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα
αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον· οἱ δ᾽ ἐθελημοὶ
ἥσυχοι ἔργ᾽ ἐνέμοντο σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν.
120 [ἀφνειοὶ μήλοισι, φίλοι μακάρεσσι θεοῖσιν.]
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοί, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
[οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα
125 ἠέρα ἐσσάμενοι πάντη φοιτῶντες ἐπ᾽ αἶαν,]
πλουτοδόται· καὶ τοῦτο γέρας βασιλήιον ἔσχον.

τους σιτοφάγους τούς ανθρώπους. Κι αφού συμπλήρωσε το φοβερό το δόλο τον ακαταμάχητο, έστειλε ο Πατέρας στον Επιμηθέα τον ξακουστό φονιά του Άργου με το δώρο, τον ταχύ αγγελιαφόρο των θεών. Κι ο Επιμηθέας δε συλλογίστηκε πως του ᾽πε ο Προμηθέας δώρο ποτέ να μη δεχτεί από τον Ολύμπιο Δία, μα να το αποπέμψει πίσω, μην τύχει και συμβεί κάποιο κακό για τους θνητούς. Όμως το δέχτηκε και, όταν πια τον βρήκε η συμφορά, τότε κατάλαβε.
90 Ζούσανε πριν πάνω στη γη τα γένη των ανθρώπων δίχως συμφορές, δίχως τους κόπους τούς σκληρούς, και δίχως τις βαριές αρρώστιες που ᾽δωσαν στους ανθρώπους θάνατο. [Γιατί γοργά μέσα στην κακουχία γερνάνε οι θνητοί.] Μα η γυναίκα με τα χέρια της του πιθαριού το μέγα αφαιρώντας πώμα τα σκόρπισε όλα και ετοίμασε ολέθριες για τους ανθρώπους έγνοιες. Και μόνο η Ελπίδα εκεί στο άθραυστο σπίτι της έμεινε μέσα, από του πιθαριού τα χείλη κάτω, κι έξω δεν πέταξε απ᾽ την πόρτα. Γιατί η Πανδώρα πρόλαβε και ξανάβαλε του πιθαριού το πώμα με τη βουλή του Δία που την αιγίδα του βαστά, του συννεφοσυνάχτη.
100 Άλλοι αναρίθμητοι όλεθροι ανάμεσα στους ανθρώπους περιφέρονται. Γεμάτη η γη με συμφορές, γεμάτη και η θάλασσα. Κι αρρώστιες, άλλες τη μέρα, άλλες τη νύχτα, στους ανθρώπους καταφθάνουν από μόνες τους και φέρνουν στους θνητούς κακά μέσα στη σιωπή, αφού ο Δίας ο συνετός τη φωνή τους πήρε. Έτσι δεν είναι δυνατό κανείς του Δία το σχέδιο να ξεφύγει. Μ᾽ αν θέλεις κι άλλον εγώ με συντομία λόγο θα σου πω, καλά κι επισταμένα. Κι εσύ μέσα στο νου σου βάλ ᾽το, [πως απ᾽ την ίδια φύτρα γεννηθήκανε οι θεοί και οι θνητοί οι άνθρωποι.] Πρώτο απ᾽ όλα το χρυσό το γένος των θνητών ανθρώπων
110 έφτιαξαν οι αθάνατοι που τα Ολύμπια τα δώματα κατέχουν. Κι έζησαν τούτοι τον καιρό του Κρόνου, τότε που ήταν βασιλιάς στον ουρανό. Ζούσανε σαν θεοί κι είχανε την καρδιά τους δίχως θλίψεις, από κόπους μακριά και δυστυχίες. Κι ούτε τα ελεεινά τα γηρατειά σ᾽ αυτούς υπήρχαν, μα πάντα ανάλλαχτοι στα πόδια και τα χέρια χαίρονταν σ᾽ ευωχίες, έξω απ᾽ όλα τα κακά. Και σαν παραδομένοι σε ύπνο πέθαιναν. Και όλα τα αγαθά σ᾽ αυτούς υπήρχαν. Καρπό τούς έδινε η σιτοδότρα γη από μόνη της πολύ και άφθονο. Κι εκείνοι με προθυμία ζούσαν ήσυχοι απ᾽ τα χωράφια τους μέσα σε αγαθά πολλά,
120 [πλούσιοι σε κοπάδια, αγαπητοί στους μακάριους θεούς.] Όμως αφού το γένος τούτο το σκέπασε το χώμα, γίνανε εκείνοι δαίμονες αγαθοί, με τη θέληση του Δία του μεγάλου, πάνω στη γη φύλακες των θνητών ανθρώπων [που προσέχουν δίκαιες κρίσεις κι άδικα έργα ντυμένοι

Δεύτερον αὖτε γένος πολὺ χειρότερον μετόπισθεν
ἀργύρεον ποίησαν Ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντες,
χρυσέῳ οὔτε φυὴν ἐναλίγκιον οὔτε νόημα·
130 ἀλλ᾽ ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κεδνῇ
ἐτρέφετ᾽ ἀτάλλων μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ·
ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ἄρ᾽ ἡβήσαι τε καὶ ἥβης μέτρον ἵκοιτο,
παυρίδιον ζώεσκον ἐπὶ χρόνον, ἄλγε᾽ ἔχοντες
ἀφραδίῃς· ὕβριν γὰρ ἀτάσθαλον οὐκ ἐδύναντο
135 ἀλλήλων ἀπέχειν, οὐδ᾽ ἀθανάτους θεραπεύειν
ἤθελον οὐδ᾽ ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς,
ᾗ θέμις ἀνθρώποις κατὰ ἤθεα. τοὺς μὲν ἔπειτα
Ζεὺς Κρονίδης ἔκρυψε χολούμενος, οὕνεκα τιμὰς
οὐκ ἔδιδον μακάρεσσι θεοῖς οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν.
140 αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
τοὶ μὲν ὑποχθόνιοι μάκαρες θνητοὶ καλέονται,
δεύτεροι, ἀλλ᾽ ἔμπης τιμὴ καὶ τοῖσιν ὀπηδεῖ. Ζεὺς
δὲ πατὴρ τρίτον ἄλλο γένος μερόπων ἀνθρώπων
χάλκειον ποίησ᾽, οὐκ ἀργυρέῳ οὐδὲν ὁμοῖον,
145 ἐκ μελιᾶν, δεινόν τε καὶ ὄβριμον, οἷσιν Ἄρηος
ἔργ᾽ ἔμελε στονόεντα καὶ ὕβριες, οὐδέ τι σῖτον
ἤσθιον, ἀλλ᾽ ἀδάμαντος ἔχον κρατερόφρονα
θυμόν.
ἄπλαστοι· μεγάλη δὲ βίη καὶ χεῖρες ἄαπτοι
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσι.
150 τῶν δ᾽ ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα, χάλκεοι δέ τε οἶκοι,
χαλκῷ δ᾽ εἰργάζοντο· μέλας δ᾽ οὐκ ἔσκε σίδηρος.
καὶ τοὶ μὲν χείρεσσιν ὑπὸ σφετέρῃσι δαμέντες
βῆσαν ἐς εὐρώεντα δόμον κρυεροῦ Ἄϊδαο,
νώνυμνοι· θάνατος δὲ καὶ ἐκπάγλους περ ἐόντας
155 εἷλε μέλας, λαμπρὸν δ᾽ ἔλιπον φάος ἠελίοιο.
Αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
αὖτις ἔτ᾽ ἄλλο τέταρτον ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ζεὺς Κρονίδης ποίησε, δικαιότερον καὶ ἄρειον,
ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
160 ἡμίθεοι, προτέρη γενεὴ κατ᾽ ἀπείρονα γαῖαν.
καὶ τοὺς μὲν πόλεμός τε κακὸς καὶ φύλοπις αἰνὴ
τοὺς μὲν ὑφ᾽ ἑπταπύλῳ Θήβῃ, Καδμηίδι γαίῃ,
ὤλεσε μαρναμένους μήλων ἕνεκ᾽ Οἰδιπόδαο,
τοὺς δὲ καὶ ἐν νήεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα
θαλάσσης
165 ἐς Τροίην ἀγαγὼν Ἑλένης ἕνεκ᾽ ἠυκόμοιο.
ἔνθ᾽ ἦ τοι τοὺς μὲν θανάτου τέλος ἀμφεκάλυψε,
τοῖς δὲ δίχ᾽ ἀνθρώπων βίοτον καὶ ἤθε᾽ ὀπάσσας
168 Ζεὺς Κρονίδης κατένασσε πατὴρ ἐς πείρατα γαίης.
καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
170 ἐν μακάρων νήσοισι παρ᾽ Ὠκεανὸν

ομίχλη, σ᾽ όλη τη γη γυρνώντας,] πλουτοδότες. Τούτο το βασιλικό προνόμιο αποκτήσαν. Δεύτερο πάλι γένος, το αργυρό, πολύ κατώτερο φτιάξανε κατόπιν οι θεοί που τα Ολύμπια δώματα κατέχουν, ανόμοιο στο σώμα και το νου με το χρυσό το γένος.
130 Χρόνια εκατό ανατρεφόταν το παιδί πλάι στη μάνα την πιστή παίζοντας χαρωπά, ανόητο πολύ, μέσα στο σπίτι του. Μα όταν έφτανε η ώρα να γίνουν νέοι, επάνω στην ακμή της νιότης, για λίγο χρόνο ζούσαν κι υποφέρανε εξαιτίας της μωρίας τους. Γιατί τις μεταξύ τους ανόσιες προσβολές να αποφύγουν δεν μπορούσαν, ούτε τους αθανάτους να λατρεύουν θέλανε, ούτε θυσίες να κάνουν στους ιερούς των μακαρίων θεών βωμούς, πράγμα σωστό για τους ανθρώπους κατά τις συνήθειές τους. Αυτούς ο Δίας, του Κρόνου ο γιος, τους εξαφάνισε οργισμένος, γιατί δεν αποδίδανε τιμές στους μακαρίους θεούς που εξουσιάζουνε τον Όλυμπο.
140 Όμως αφού και τούτο το γένος κάλυψε η γη, λέγονται τούτοι υποχθόνιοι, μακάριοι θνητοί, κατώτεροι, μα κι έτσι τους συνοδεύει και αυτούς κάποια τιμή. Κι ο Δίας ο πατέρας άλλο γένος, τρίτο, θνητών ανθρώπων χάλκινο έφτιαξε, σε τίποτα όμοιο με το αργυρό, από μελιά, δεινό και δυνατό. Αυτούς του Άρη τα έργα τους νοιάζανε τα πολυστέναχτα κι οι βιαιότητες, δεν τρώγανε ψωμί, μα είχανε καρδιά γενναιόψυχη από αδάμαντα, οι απλησίαστοι. Μεγάλη είχανε δύναμη κι ανίκητα τα χέρια τους φυτρώναν απ᾽ τους ώμους τους πάνω στα στιβαρά τους μέλη.
150 Χάλκινα ήταν τα όπλα τους, τα σπίτια χάλκινα, με το χαλκό δουλεύανε. Το μαύρο σίδερο ακόμη δεν υπήρχε. Κι αυτοί από τα δικά τους χέρια σκοτωμένοι πήγαν στου κρυερού του Άδη τη μουχλιασμένη οικία, άδοξοι. Ο θάνατος, κι ας ήταν φοβεροί, τους πήρε ο μαύρος και το λαμπρό το φως του ήλιου αφήσανε. Όμως αφού κι αυτό το γένος το σκέπασε το χώμα, ένα άλλο πάλι, τέταρτο, επάνω στην πολύτροφη τη γη ο Δίας, ο γιος του Κρόνου, έφτιαξε, πιο δίκαιο κι ανώτερο, το θείο γένος των ηρώων. Λέγονται αυτοί ημίθεοι,
160 η προηγούμενη από μας γενιά πάνω στη γη τη δίχως όρια. Και τούτος ο κακός ο πόλεμος και η φοβερή η μάχη άλλους κάτω απ᾽ τα τείχη της Θήβας της εφτάπυλης, στη γη του Κάδμου, τους αφάνισε, καθώς για του Οιδίποδα τα ποίμνια πολεμούσαν, κι άλλους με πλοία κι επάνω από της θάλασσας το μέγα χάσμα οδηγώντας τους στην Τροία για χάρη της καλλίκομης Ελένης. Άλλους εκεί τους σκέπασε το τέλος του θανάτου κι άλλους ξέχωρα απ᾽ τους ανθρώπους ζωή και τόπο ο Δίας τούς έδωσε, ο γιος του Κρόνου, στα πέρατα της γης τούς έβαλε να μένουν. Και κατοικούν ξένοιαστη έχοντας καρδιά
170 στις νήσους των μακάρων, πλάι στον Ωκεανό με τη

βαθυδίνην,
ὄλβιοι ἥρωες, τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν
173 τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα.
173α {τηλοῦ ἀπ᾽ ἀθανάτων, τοῖσιν Κρόνος ἐμβασιλεύει.
173β αὐτὸς γάρ μ]ιν ἔλυσε πα[τὴρ ἀνδρῶ]ν τε θε[ῶν τε.
173γ νῦν δ᾽ ἤδη] μετὰ τοῖς τιμὴ[ν ἔ]χει ὡς ἐπιεικές.
173δ Ζεὺς δ᾽ αὖτ᾽ ἄ]λλο γένος θῆ[κεν μερόπων ἀνθρώπων,
173ε τῶν οἳ νῦ]ν γεγάασιν ἐπὶ [ζείδωρον ἄρουραν.} Μηκέτ᾽ ἔπειτ᾽ ὤφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
175 ἀνδράσιν, ἀλλ᾽ ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδέ ποτ᾽ ἦμαρ παύσονται καμάτου καὶ ὀιζύος οὐδέ τι νύκτωρ τειρόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας.
ἀλλ᾽ ἔμπης καὶ τοῖσι μεμείξεται ἐσθλὰ κακοῖσιν.
180 Ζεὺς δ᾽ ὀλέσει καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων,
εὖτ᾽ ἂν γεινόμενοι πολιοκρόταφοι τελέθωσιν.
οὐδὲ πατὴρ παίδεσσιν ὁμοίιος οὐδέ τι παῖδες,
οὐδὲ ξεῖνος ξεινοδόκῳ καὶ ἑταῖρος ἑταίρῳ,
οὐδὲ κασίγνητος φίλος ἔσσεται, ὡς τὸ πάρος περ.
185 αἶψα δὲ γηράσκοντας ἀτιμήσουσι τοκῆας·
μέμψονται δ᾽ ἄρα τοὺς χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσσιν,
σχέτλιοι, οὐδὲ θεῶν ὄπιν εἰδότες· οὐδέ μεν οἵ γε γηράντεσσι τοκεῦσιν ἀπὸ θρεπτήρια δοῖεν·
χειροδίκαι· ἕτερος δ᾽ ἑτέρου πόλιν ἐξαλαπάξει·
190 οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἔσσεται οὐδὲ δικαίου
οὐτ᾽ ἀγαθοῦ, μᾶλλον δὲ κακῶν ῥεκτῆρα καὶ ὕβριν
ἀνέρα τιμήσουσι· δίκη δ᾽ ἐν χερσί καὶ αἰδὼς
ἐσσεῖται, βλάψει δ᾽ ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα
μύθοισι σκολιοῖς ἐνέπων, ἐπὶ δ᾽ ὅρκον ὀμεῖται.
195 ζῆλος δ᾽ ἀνθρώποισιν ὀιζυροῖσιν ἅπασιν
δυσκέλαδος κακόχαρτος ὁμαρτήσει, στυγερώπης.
καὶ τότε δὴ πρὸς Ὄλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένω χρόα καλὸν
ἀθανάτων μετὰ φῦλον ἴτον προλιπόντ᾽ ἀνθρώπους
200 Αἰδὼς καὶ Νέμεσις· τὰ δὲ λείψεται ἄλγεα λυγρὰ
θνητοῖς ἀνθρώποισι, κακοῦ δ᾽ οὐκ ἔσσεται ἀλκή.
Νῦν δ᾽ αἶνον βασιλεῦσ᾽ ἐρέω φρονέουσι καὶ αὐτοῖς·
ὧδ᾽ ἴρηξ προσέειπεν ἀηδόνα ποικιλόδειρον,

βαθιά τη δίνη, μακάριοι ήρωες που η σιτοδότρα γη τούς δίνει γλυκό σαν μέλι τον καρπό που θάλλει τρεις φορές το χρόνο, [μακριά από τους αθανάτους. Σ᾽ εκείνους βασιλεύει ο Κρόνος, γιατί τον ελευθέρωσε ο ίδιος ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων. Τώρα πια έχει μέσα σ᾽ αυτούς τιμές, καθώς ταιριάζει. Κι ο Δίας πάλι άλλο γένος έφτιαξε θνητών ανθρώπων, απ᾽ τους οποίους έχουν γεννηθεί οι τωρινοί πάνω στη σιτοδότρα γη.]
Μακάρι εγώ ανάμεσα στου πέμπτου γένους τούς ανθρώπους να μην ήμουν, μα είτε πιο μπροστά να πέθαινα ή ύστερα να γεννιόμουν. Αφού τώρα πια το σιδερένιο υπάρχει γένος. Κι ούτε θα πάψουνε ποτέ τη μέρα να κοπιάζουν και να δυστυχούν, να βασανίζονται τη νύχτα, μα μέριμνες σκληρές σ᾽ αυτούς οι θεοί θα δίνουν. Όμως και σ᾽ αυτούς ανάμεικτα θα υπάρξουνε καλά με τα κακά.
180 Κι ο Δίας θ᾽ αφανίσει και τούτο των θνητών το γένος, την εποχή που σαν γεννιούνται οι άνθρωποι θα γίνονται ασπρομάλληδες. Με τα παιδιά του όμοιος δε θα είναι ο πατέρας, μήτε με τον πατέρα τα παιδιά, κι ούτε ο φιλοξενούμενος αγαπητός σ᾽ αυτόν που τον φιλοξενεί, στο σύντροφο ο σύντροφος, μήτε θα είναι ο αδερφός αγαπητός, σαν πρώτα. Μόλις γεράσουν οι γονείς τους θα τους ατιμάζουν, θα τους κατηγορούν μιλώντας τους με λόγια φοβερά, οι άθλιοι, την τιμωρία των θεών περιφρονώντας. Κι ούτε στους γέροντες γονείς τους το χρέος που τους ανάθρεψαν θ᾽ ανταποδίνουν.
190 Στη βία των χεριών το δίκιο τους. Κι ο ένας την πόλη του άλλου θ᾽ αφανίσει. Διότι δε θα τιμάται ο πιστός στον όρκο του, ο αγαθός, ο δίκαιος, μα του κακού το δράστη θα τιμήσουν πιο πολύ και τον ακόλαστο. Στη βία των χεριών το δίκαιο κι η ντροπή θα είναι, ο άντρας ο κακός θα βλάπτει τον καλύτερο, θα τον κατηγορεί με λόγια διεστραμμένα, δίνοντας κι από πάνω όρκο. Ο φθόνος χαιρέκακος, κακόγλωσσος, στην όψη μισητός,
θα συνοδεύει όλους τους ταλαίπωρους ανθρώπους.
Και τότε προς τον Όλυμπο απ᾽ τη γη με τους πλατιούς τούς δρόμους, αφού σε άσπρα πέπλα το ωραίο σώμα τους καλύψουνε, θα παν να σμίξουνε με των αθανάτων το γένος, τους ανθρώπους πίσω αφήνοντας,
200 η Αιδώς και η Νέμεση. Και μόνο οι πόνοι οι θλιβεροί θα απομείνουν στους θνητούς ανθρώπους. Κι απ᾽ το κακό προφύλαξη δε θα υπάρχει. Μα τώρα μύθο εγώ θα πω στους βασιλείς σοφοί κι ας είναι οι ίδιοι. Έτσι μίλησε το γεράκι στο αηδόνι με τον πλουμιστό λαιμό σαν να το ᾽χε αρπάξει με τα νύχια του και το ᾽φερε ψηλά πολύ στα νέφη. Έκλαιγε εκείνο θλιβερά απ᾽ τα γαμψά τα νύχια τρυπημένο, και το γεράκι υπεροπτικά το λόγο τούτο του ᾽πε: «Κακόμοιρο τι φωνάζεις; Κάποιος πολύ ανώτερός σου σε κρατά. Πας όπου τυχόν εγώ σε πάω, κι ας είσαι

ὕψι μάλ᾽ ἐν νεφέεσσι φέρων, ὀνύχεσσι μεμαρπώς·
ἢ δ᾽ ἐλεόν, γναμπτοῖσι πεπαρμένη ἀμφ᾽ ὀνύχεσσι,
μύρετο· τὴν ὅ γ᾽ ἐπικρατέως πρὸς μῦθον ἔειπεν·
«δαιμονίη, τί λέληκας; ἔχει νύ σε πολλὸν ἀρείων·
τῇ δ᾽ εἶς ἢ σ᾽ ἂν ἐγὼ περ ἄγω καὶ ἀοιδὸν ἐοῦσαν·
δεῖπνον δ᾽, αἴ κ᾽ ἐθέλω, ποιήσομαι ἠὲ μεθήσω.
ἄφρων δ᾽ ὅς κ᾽ ἐθέλῃ πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν·
νίκης τε στέρεται πρός τ᾽ αἴσχεσιν ἄλγεα πάσχει.»
ὣς ἔφατ᾽ ὠκυπέτης ἴρηξ, τανυσίπτερος ὄρνις. Ὦ
Πέρση, σὺ δ᾽ ἄκουε Δίκης, μηδ᾽ ὕβριν ὄφελλε·
ὕβρις γάρ τε κακὴ δειλῷ βροτῷ, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸς
ῥηιδίως φερέμεν δύναται, βαρύθει δέ θ᾽ ὑπ᾽ αὐτῆς
ἐγκύρσας ἄτῃσιν· ὁδὸς δ᾽ ἑτέρηφι παρελθεῖν
κρείσσων ἐς τὰ δίκαια· δίκη δ᾽ ὑπὲρ ὕβριος ἴσχει
ἐς τέλος ἐξελθοῦσα· παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω.
αὐτίκα γὰρ τρέχει Ὅρκος ἅμα σκολιῇσι δίκῃσιν·
τῆς δὲ Δίκης ῥόθος ἑλκομένης ᾗ κ᾽ ἄνδρες ἄγωσιν
δωροφάγοι, σκολιῇς δὲ δίκῃς κρίνωσι θέμιστας·
ἣ δ᾽ ἕπεται κλαίουσα πόλιν καὶ ἤθεα λαῶν,
ἠέρα ἑσσαμένη, κακὸν ἀνθρώποισι φέρουσα,
οἵ τέ μιν ἐξελάσωσι καὶ οὐκ ἰθεῖαν ἔνειμαν.
οἳ δὲ δίκας ξείνοισι καὶ ἐνδήμοισι διδοῦσιν
ἰθείας καὶ μή τι παρεκβαίνουσι δικαίου,
τοῖσι τέθηλε πόλις, λαοὶ δ᾽ ἀνθέουσιν ἐν αὐτῇ·
Εἰρήνη δ᾽ ἀνὰ γῆν κουροτρόφος, οὐδέ ποτ᾽ αὐτοῖς
ἀργαλέον πόλεμον τεκμαίρεται εὐρύοπα Ζεύς·
οὐδέ ποτ᾽ ἰθυδίκῃσι μετ᾽ ἀνδράσι λιμὸς ὀπηδεῖ
οὐδ᾽ ἄτη, θαλίῃς δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται.
τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν βίον, οὔρεσι δὲ δρῦς
ἄκρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας·
εἰροπόκοι δ᾽ ὄιες μαλλοῖς καταβεβρίθασι·
τίκτουσιν δὲ γυναῖκες ἐοικότα τέκνα γονεῦσιν·
θάλλουσιν δ᾽ ἀγαθοῖσι διαμπερές· οὐδ᾽ ἐπὶ νηῶν
νίσονται, καρπὸν δὲ φέρει ζείδωρος ἄρουρα.
οἷς δ᾽ ὕβρις τε μέμηλε κακὴ καὶ σχέτλια ἔργα,
τοῖς δὲ δίκην Κρονίδης τεκμαίρεται εὐρύοπα Ζεύς.
πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἀπηύρα,
ὅστις ἀλιτραίνῃ καὶ ἀτάσθαλα μηχανάαται.
τοῖσιν δ᾽ οὐρανόθεν μέγ᾽ ἐπήγαγε πῆμα Κρονίων,
λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμόν, ἀποφθινύθουσι δὲ λαοί·
οὐδὲ γυναῖκες τίκτουσιν, μινύθουσι δὲ οἶκοι
Ζηνὸς φραδμοσύνῃσιν Ὀλυμπίου· ἄλλοτε δ᾽

και τραγουδιστής. Αν θέλω δείπνο μου σε κάνω ή σ᾽ αφήνω.
Δίχως μυαλό εκείνος που ίσως θέλει με δυνατότερούς του ν᾽ αναμετρηθεί. Χάνει τη νίκη και πλάι στην ντροπή και λύπες πάσχει.» Έτσι είπε το γοργόδρομο γεράκι, το μακροφτέρουγο πουλί. Πέρση, εσύ στη Δικαιοσύνη υπάκουε, μην εξακολουθείς την αδικία. Είναι κακή η αδικία για τον ταπεινό θνητό, μα ούτε και ο ευγενής να την αντέξει εύκολα μπορεί, μα καταβάλλεται απ᾽ αυτήν, όταν οι συμφορές τον βρίσκουν. Όμως υπάρχει από την άλλη οδός καλύτερη να την περάσεις που οδηγεί στο δίκαιο. Και η δικαιοσύνη νικά, στο τέλος σαν εμφανιστεί, την αδικία. Σαν πάθει ο ανόητος μαθαίνει. Γιατί αμέσως τρέχει ο Όρκος μαζί με τις κακοδικίες.
Και ταραχή σηκώνεται, όταν η Δικαιοσύνη σέρνεται όπου τυχόν την πάνε οι δωροφάγοι άντρες που κρίνουνε τα δίκαια με κρίσεις στρεβλές. Κι εκείνη κλαίγοντας ακολουθεί στην πόλη και τα μέρη που συχνάζουνε τα πλήθη ντυμένη με ομίχλη και φέρνει το κακό σε κείνους τους ανθρώπους που τη διώχνουν και δεν την απονέμουν ίσια. Μα όσοι απονέμουν κρίσεις δίκαιες στους ξένους και τους ντόπιους κι από του δίκαιου την οδό δεν παρεκβαίνουν, ακμάζει η πόλη τους κι ανθεί ο λαός σε τούτη. Ειρήνη που τα νιάτα τρέφει έχουν στη γη τους κι ούτε ποτέ ο Δίας που μακριά ηχεί πόλεμο σκληρό γι᾽ αυτούς ορίζει.
Ούτε ο λοιμός σ᾽ ανθρώπους έρχεται που δίκαια κρίνουν ούτ᾽ η καταστροφή, μα νέμονται στις ευωχίες τούς καρπούς απ᾽ τα χωράφια που φροντίζουν. Βιος πολύ σε τούτους φέρνει η γη και στα βουνά η βελανιδιά φέρνει στην άκρη των κλαδιών τα βελανίδια, στη μέση τα μελίσσια. Και τα πυκνότριχα αρνιά απ᾽ το μαλλί βαραίνουν, γεννάν παιδιά οι γυναίκες τους που μοιάζουν στους γονείς τους. Ευδαιμονούν με τα αγαθά τους αδιάκοπα. Σε πλοία επάνω δεν ταξιδεύουν, μα η σιτοδότρα γη καρπό τούς δίνει. Σ᾽ εκείνους όμως που τους νοιάζει η αδικία η κακή και τ᾽ άθλια έργα ορίζει τιμωρία ο Δίας που μακριά ηχεί, ο γιος του Κρόνου.
Πολλές φορές από έναν άνθρωπο κακό μια πόλη στο σύνολό της υποφέρει, αν αμαρτάνει αυτός και μηχανεύεται ανόσια έργα. Σ᾽ αυτούς μεγάλη συμφορά απ᾽ τον ουρανό στέλνει ο γιος του Κρόνου, λιμό συνάμα και λοιμό, κι οι άνθρωποι αφανίζονται. Ούτε οι γυναίκες τους γεννάν, μικραίνουν οι οικογένειες μ᾽ απόφαση του Ολύμπιου Δία. Κι άλλοτε πάλι μεγάλη τους στρατιά αφανίζει ο γιος του Κρόνου ή τείχος ή πλοία τους στη θάλασσα εκδικείται. Βασιλιάδες, κι εσείς επίσης την τιμωρία τούτη στοχαστείτε! Γιατί κοντά σας, ανάμεσα στους ανθρώπους, βρίσκονται θεοί

αὖτε
ἢ τῶν γε στρατὸν εὐρὺν ἀπώλεσεν ἢ ὅ γε τεῖχος
ἢ νέας ἐν πόντῳ Κρονίδης ἀποτείνυται αὐτῶν. Ὦ
βασιλῆς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
250 ἀθάνατοι φράζονται, ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσιν
ἀλλήλους τρίβουσι θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
τρὶς γὰρ μύριοί εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
255 ἠέρα ἐσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ᾽ αἶαν.
ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη, Διὸς ἐκγεγαυῖα,
κυδρή τ᾽ αἰδοίη τε θεοῖς οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν,
καί ῥ᾽ ὁπότ᾽ ἄν τίς μιν βλάπτῃ σκολιῶς ὀνοτάζων,
αὐτίκα πὰρ Διὶ πατρὶ καθεζομένη Κρονίωνι
260 γηρύετ᾽ ἀνθρώπων ἀδίκων νόον, ὄφρ᾽ ἀποτείσῃ
δῆμος ἀτασθαλίας βασιλέων, οἳ λυγρὰ νοέοντες
ἄλλῃ παρκλίνωσι δίκας σκολιῶς ἐνέποντες.
ταῦτα φυλασσόμενοι, βασιλῆς, ἰθύνετε μύθους,
δωροφάγοι, σκολιῶν δὲ δικέων ἐπὶ πάγχυ
λάθεσθε.
265 οἳ τ᾽ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ
τεύχων,
ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.
πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας
καί νυ τάδ᾽, αἴ κ᾽ ἐθέλῃσ᾽, ἐπιδέρκεται, οὐδέ ἑ λήθει
οἵην δὴ καὶ τήνδε δίκην πόλις ἐντὸς ἐέργει.
270 νῦν δὴ ἐγὼ μήτ᾽ αὐτὸς ἐν ἀνθρώποισι δίκαιος
εἴην μήτ᾽ ἐμὸς υἱός, ἐπεὶ κακὸν ἄνδρα δίκαιον
ἔμμεναι, εἰ μείζω γε δίκην ἀδικώτερος ἕξει.
ἀλλὰ τά γ᾽ οὔ πω ἔολπα τελεῖν Δία μητιόεντα.
Ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα μετὰ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν
275 καί νυ δίκης ἐπάκουε, βίης δ᾽ ἐπιλήθεο
πάμπαν.
τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ᾽ αὐτοῖς·
ἀνθρώποισι δ᾽ ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη
280 γίνεται· εἰ γάρ τίς κ᾽ ἐθέλῃ τὰ δίκαι᾽ ἀγορεῦσαι
γινώσκων, τῷ μέν τ᾽ ὄλβον διδοῖ εὐρύοπα Ζεύς·
ὃς δέ κε μαρτυρίῃσιν ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσας
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην βλάψας νήκεστον ἀασθῇ,
τοῦ δέ τ᾽ ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθε λέλειπται·
285 ἀνδρὸς δ᾽ εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν
ἀμείνων. Σοὶ δ᾽ ἐγὼ ἐσθλὰ νοέων ἐρέω, μέγα
νήπιε Πέρση·
τὴν μέν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι

250 αθάνατοι και παρατηρούν εκείνους που μ᾽ άδικες
κρίσεις καταπονούν τον έναν ο άλλος, περιφρονώντας την
τιμωρία των θεών. Γιατί επάνω στην πολύτροφη τη γη
τρεις μύριοι αθάνατοι του Δία υπάρχουν φύλακες των
θνητών ανθρώπων, που παραφυλάγουνε τις δίκες και τ᾽
άθλια έργα, ντυμένοι ομίχλη, σ᾽ όλη τη γη γυρνώντας.
Μία παρθένα είναι η Δίκη, από το Δία γεννημένη, ένδοξη
και αξιοσέβαστη απ᾽ τους θεούς που εξουσιάζουνε τον
Όλυμπο. Όταν κανείς τη βλάπτει και την κατηγορεί
στρεβλά, αμέσως πάει και κάθεται πλάι στο Δία τον
πατέρα της, το γιο του Κρόνου,
260 και απαγγέλλει τον άδικο των ανθρώπων νου, για να
πληρώσει ο λαός τις αμαρτίες των βασιλιάδων του που
στέκονται ολέθρια κι εκτρέπουνε το δίκαιο σ᾽ άλλο δρόμο
μ᾽ άδικες αποφάσεις. Αυτά βασιλιάδες ν᾽ αποφεύγετε, τις
κρίσεις σας διορθώστε, δωροφάγοι, και τις στραβές τις
δίκες σας ξεχάστε τις ολότελα. Στον ίδιο του τον εαυτό
κάνει κακό ο άνθρωπος που κάνει κακό σε άλλον και η
κακή η σκέψη για εκείνον που τη σκέφτηκε είναι η πιο
κακή. Όλα τα βλέπει του Δία ο οφθαλμός κι όλα τα
νιώθει, και βέβαια και τούτα ακόμη τα παρατηρεί, αν το
θελήσει, ούτε και του ξεφεύγει τι είδους δίκαιο είναι
αυτό που η πόλη εντός της κλείνει.
270 Μακάρι τώρα εγώ, ούτε ο ίδιος ούτε ο γιος μου,
δίκαιος να ᾽μουνα στους ανθρώπους μέσα, αφού σου
βγαίνει σε κακό να είσαι δίκαιος, αν βρίσκει δικαίωση
μεγαλύτερη ο περισσότερο άδικος. Μα ελπίζω πως αυτά
ο Δίας ο συνετός εις πέρας δε θα φέρει ακόμη. Πέρση,
εσύ στο νου σου βάλ᾽ τα αυτά, δώσε στο δίκαιο προσοχή
και ξέχνα ολότελα τη βία. Αφού ο γιος του Κρόνου τούτο
το νόμο στους ανθρώπους όρισε: από τη μια τα ψάρια και
τ᾽ αγρίμια και τα πετούμενα πουλιά να τρων το ένα τ᾽
άλλο, μια και δικαιοσύνη ανάμεσά τους δεν υπάρχει. Μα
στους ανθρώπους έδωσε το δίκαιο που είναι άριστο
πολύ.
280 Αν κανείς ξέρει το δίκιο και θέλει να το πει, σε τούτον
ο Δίας που μακριά ηχεί του δίνει ευδαιμονία. Μα όποιος
ψέματα θα πει στη μαρτυρία του, αφού ψευδόρκησε
εκούσια, και τη δικαιοσύνη έβλαψε κι αγιάτρευτα
αμάρτησε, τούτου η γενιά αφανέστερη στο μέλλον θ᾽
απομείνει. Μα του ανθρώπου που τηρεί τον όρκο του η
γενιά καλύτερη στο μέλλον. Θα σου μιλήσω, πολύ
ανόητε Πέρση, με διάθεση αγαθή. Εύκολα την εξαθλίωση
μπορείς κι αθρόα να την πιάσεις. Λείος είναι ο δρόμος
της, πολύ κοντά μας μένει. Μα μπρος στην αρετή ιδρώτα
βάλανε οι θεοί
290 οι αθάνατοι. Μακριά κι απότομη η οδός γι᾽ αυτήν
και στην αρχή τραχιά. Μα όταν φτάσεις στην κορφή,
εύκολη γίνεται έπειτα, κι ας ήταν δύσκολη. Πάνω απ᾽
όλους άριστος αυτός που θα τα καταλάβει όλα από μόνος

ῥηιδίως· λείη μὲν ὁδός, μάλα δ᾽ ἐγγύθι ναίει·
τῆς δ᾽ ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ᾽ εἰς ἄκρον ἵκηται,
ῥηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ ἐοῦσα.
Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
φρασσάμενος τά κ᾽ ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω·
ἐσθλὸς δ᾽ αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δέ κε μήτ᾽ αὐτῷ νοέῃ μήτ᾽ ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ᾽ αὖτ᾽ ἀχρήιος ἀνήρ.
ἀλλὰ σύ γ᾽ ἡμετέρης μεμνημένος αἰὲν ἐφετμῆς
ἐργάζεο, Πέρση, δῖον γένος, ὄφρα σε Λιμὸς
ἐχθαίρῃ, φιλέῃ δέ σ᾽ ἐυστέφανος Δημήτηρ
αἰδοίη, βιότου δὲ τεὴν πιμπλῇσι καλιήν·
Λιμὸς γάρ τοι πάμπαν ἀεργῷ σύμφορος ἀνδρί·
τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες ὅς κεν ἀεργὸς
ζώῃ, κηφήνεσσι κοθούροις εἴκελος ὀργήν,
οἵ τε μελισσάων κάματον τρύχουσιν ἀεργοὶ
ἔσθοντες· σοὶ δ᾽ ἔργα φίλ᾽ ἔστω μέτρια κοσμεῖν,
ὥς κέ τοι ὡραίου βιότου πλήθωσι καλιαί.
ἐξ ἔργων δ᾽ ἄνδρες πολύμηλοί τ᾽ ἀφνειοί τε,
καί τ᾽ ἐργαζόμενος πολὺ φίλτερος ἀθανάτοισιν
[ἔσσεαι ἠδὲ βροτοῖς· μάλα γὰρ στυγέουσιν ἀεργούς].
ἔργον δ᾽ οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ᾽ ὄνειδος.
εἰ δέ κεν ἐργάζῃ, τάχα σε ζηλώσει ἀεργὸς
πλουτέοντα· πλούτῳ δ᾽ ἀρετὴ καὶ κῦδος ὀπηδεῖ.
δαίμονι δ᾽ οἷος ἔησθα, τὸ ἐργάζεσθαι ἄμεινον,
εἴ κεν ἀπ᾽ ἀλλοτρίων κτεάνων ἀεσίφρονα θυμὸν
ἐς ἔργον τρέψας μελετᾷς βίου, ὥς σε κελεύω.
αἰδὼς δ᾽ οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζειν,
αἰδώς, ἥ τ᾽ ἄνδρας μέγα σίνεται ἠδ᾽ ὀνίνησιν·
αἰδώς τοι πρὸς ἀνολβίῃ, θάρσος δὲ πρὸς ὄλβῳ.
χρήματα δ᾽ οὐχ ἁρπακτά· θεόσδοτα πολλὸν ἀμείνω·
εἰ γάρ τις καὶ χερσὶ βίῃ μέγαν ὄλβον ἕληται,
ἢ ὅ γ᾽ ἀπὸ γλώσσης λήισσεται, οἷά τε πολλὰ
γίνεται, εὖτ᾽ ἂν δὴ κέρδος νόον ἐξαπατήσῃ
ἀνθρώπων, αἰδῶ δέ τ᾽ ἀναιδείη κατοπάζῃ,
ῥεῖα δέ μιν μαυροῦσι θεοί, μινύθουσι δὲ οἶκον
ἀνέρι τῷ, παῦρον δέ τ᾽ ἐπὶ χρόνον ὄλβος ὀπηδεῖ.
Ἶσον δ᾽ ὅς θ᾽ ἱκέτην ὅς τε ξεῖνον κακὸν ἔρξει,
ὅς τε κασιγνήτοιο ἑοῦ ἀνὰ δέμνια βαίνῃ
κρυπταδίῃς εὐνῇς ἀλόχου, παρακαίρια ῥέζων,
ὅς τέ τεο ἀφραδίῃς ἀλιτήνεται ὀρφανὰ τέκνα,
ὅς τε γονῆα γέροντα κακῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ
του, αφού ποια είναι τα καλύτερα για μετά και για το τέλος στοχαστεί. Καλός κι εκείνος πάλι που σ᾽ όποιον μίλησε καλά υπακούει. Μα όποιος δεν τα καταλαβαίνει ο ίδιος, ούτε απ᾽ άλλον ακούγοντας τα βάζει στην ψυχή του, αυτός αχρείος άντρας είναι. Αλλά εσύ, Πέρση, θεϊκή γενιά, δούλευε, πάντα στη μνήμη σου έχοντας τη δική μου προτροπή,
για να σε απεχθάνεται ο Λιμός, μα η Δήμητρα να σ᾽ αγαπά η καλοστεφανωμένη, η σεβάσμια, και να γεμίζει μ᾽ αγαθά την αποθήκη σου. Γιατί ο Λιμός του άεργου άντρα σύντροφος πέρα ως πέρα είναι. Οργίζονται οι θεοί και οι άνθρωποι μ᾽ αυτόν που άεργος ζει, όμοιος στο ήθος με τους χωρίς κεντρί κηφήνες, που άεργοι των μελισσών τον κάματο καταναλώνουν τρώγοντας. Μα εσένα να σ᾽ αρέσει τις εργασίες σου κατάλληλα να οργανώνεις, για να ᾽ναι οι αποθήκες σου γεμάτες με βιος της εποχής. Απ᾽ τη δουλειά τους γίνονται οι άνθρωποι με ποίμνια πολλά και πλούσιοι και αν εργάζεσαι πολύ πιο προσφιλής στους αθάνατους
[και στους θνητούς θα είσαι. Γιατί τους άεργους πολύ τους αποστρέφονται.] Διόλου ντροπή η δουλειά, ντροπή η αεργία. Και αν εργάζεσαι, γοργά θα σε ζηλέψει ο άεργος καθώς πλουταίνεις. Τον πλούτο η αρετή και η δόξα συνοδεύει. Όποια κι αν είναι η τύχη σου, είναι καλύτερα να εργάζεσαι, αν απ᾽ τα ξένα κτήματα την ανόητη καρδιά σου στρέψεις στην εργασία και για το βιος φροντίζεις, όπως σε προτρέπω. Δε φτάνει η ντροπή για να χορτάσει τον άντρα που ᾽χει ανάγκη, ντροπή που τους ανθρώπους βλάπτει πολύ ή ωφελεί. Κοντά στη φτώχεια η ντροπή, στον πλούτο πλάι το θράσος. Τα πλούτη δεν πρέπει να τ᾽ αρπάζεις: αυτά που σου δίνει ο θεός πολύ καλύτερα είναι. Γιατί ακόμη κι αν κανείς με των χεριών τη βία μεγάλο πλούτο αρπάξει ή τον ληστέψει με τα λόγια του, καθώς πολλές φορές συμβαίνει, όταν το κέρδος των ανθρώπων το μυαλό απατήσει και την αιδώ η αδιαντροπιά την καταβάλλει, εύκολα αυτόν τον αμαυρώνουν οι θεοί, τον οίκο του τον φθείρουν και λίγο χρόνο ο πλούτος αυτόν ακολουθεί. Όμοια κι εκείνος που κακό θα κάνει στον ικέτη ή τον ξένο του, κι εκείνος που στην κλίνη του αδερφού του ανεβαίνει, στο κρυφό κρεβάτι της συζύγου του, κάνοντας πράγματα ανάρμοστα,
αυτός που απ᾽ αμυαλιά αδίκησε παιδιά ορφανά, κι όποιος το γέροντα γονιό του στο κακό των γηρατειών κατώφλι με λόγια σκληρά στεναχωρεί και βρίζει. Μ᾽ αυτόν στ᾽ αλήθεια οργίζεται ο Δίας ο ίδιος και στο τέλος του για τ᾽ άδικα τα έργα του όρισε σκληρή αμοιβή. Μα εσύ εντελώς από τέτοια έργα την ανόητη ψυχή σου απομάκρυνε. Να κάνεις κατά τη δύναμή σου θυσίες στους αθάνατους θεούς, αγνά και καθαρά, και ωραία μεριά επάνω στους βωμούς να καις. Άλλοτε με σπονδές

νεικείῃ χαλεποῖσι καθαπτόμενος ἐπέεσσιν·
τῷ δ᾽ ἦ τοι Ζεὺς αὐτὸς ἀγαίεται, ἐς δὲ τελευτὴν
ἔργων ἀντ᾽ ἀδίκων χαλεπὴν ἐπέθηκεν ἀμοιβήν.
ἀλλὰ σὺ τῶν μὲν πάμπαν ἔεργ᾽ ἀεσίφρονα θυμόν.
Κὰδ δύναμιν δ᾽ ἔρδειν ἱέρ᾽ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἁγνῶς καὶ καθαρῶς, ἐπὶ δ᾽ ἀγλαὰ μηρία καίειν·
ἄλλοτε δὲ σπονδῇσι θύεσσί τε ἰλάσκεσθαι,
ἠμὲν ὅτ᾽ εὐνάζῃ καὶ ὅτ᾽ ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ,
ὥς κέ τοι ἵλαον κραδίην καὶ θυμὸν ἔχωσιν,
ὄφρ᾽ ἄλλων ὠνῇ κλῆρον, μὴ τὸν τεὸν ἄλλος. Τὸν
φιλέοντ᾽ ἐπὶ δαῖτα καλεῖν, τὸν δ᾽ ἐχθρὸν ἐᾶσαι·
τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει·
εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ᾽ ἐγκώμιον ἄλλο γένηται,
γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.
πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ᾽ ἀγαθὸς μέγ᾽ ὄνειαρ·
ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅς τ᾽ ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ·
οὐδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.
εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ᾽ ἀποδοῦναι,
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον αἴ κε δύνηαι,
ὡς ἂν χρηίζων καὶ ἐς ὕστερον ἄρκιον εὕρῃς.
μὴ κακὰ κερδαίνειν· κακὰ κέρδεα ἶσ᾽ ἄτῃσι.
τὸν φιλέοντα φιλεῖν, καὶ τῷ προσιόντι προσεῖναι.
καὶ δόμεν ὅς κεν δῷ καὶ μὴ δόμεν ὅς κεν μὴ δῷ·
δώτῃ μέν τις ἔδωκεν, ἀδώτῃ δ᾽ οὔ τις ἔδωκεν·
Δὼς ἀγαθή, Ἅρπαξ δὲ κακή, θανάτοιο δότειρα·
ὃς μὲν γάρ κεν ἀνὴρ ἐθέλων, ὅ γε καὶ μέγα, δώῃ,
χαίρει τῷ δώρῳ καὶ τέρπεται ὃν κατὰ θυμόν·
ὃς δέ κεν αὐτὸς ἕληται ἀναιδείηφι πιθήσας,
καί τε σμικρὸν ἐόν, τό γ᾽ ἐπάχνωσεν φίλον ἦτορ.
εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο
καὶ θαμὰ τοῦτ᾽ ἔρδοις, τάχα κεν μέγα καὶ τὸ γένοιτο·
ὃς δ᾽ ἐπ᾽ ἐόντι φέρει, ὃ δ᾽ ἀλέξεται αἴθοπα λιμόν.
οὐδὲ τό γ᾽ εἰν οἴκῳ κατακείμενον ἀνέρα κήδει·
οἴκοι βέλτερον εἶναι, ἐπεὶ βλαβερὸν τὸ θύρηφιν.
ἐσθλὸν μὲν παρεόντος ἐλέσθαι, πῆμα δὲ θυμῷ
χρήίζειν ἀπεόντος· ἅ σε φράζεσθαι ἄνωγα.
Ἀρχομένου δὲ πίθου καὶ λήγοντος κορέσασθαι,
μεσσόθι φείδεσθαι· δειλὴ δ᾽ ἐν πυθμένι φειδώ.
[μισθὸς δ᾽ ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω·
καί τε κασιγνήτῳ γελάσας ἐπὶ μάρτυρα θέσθαι·
πίστεις δ᾽ ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.]
μηδὲ γυνή σε νόον πυγοστόλος ἐξαπατάτω
αἰμύλα κωτίλλουσα, τεὴν διφῶσα καλιήν·
ὃς δὲ γυναικὶ πέποιθε, πέποιθ᾽ ὅ γε φιλήτῃσιν.

να τους εξευμενίζεις και θυμιάματα, και σαν πλαγιάζεις και σαν έρχεται το ιερό του ήλιου φως,
για να ᾽ναι η καρδιά και ο νους τους ευμενείς για σένα, και να μπορείς να παζαρεύεις τον κλήρο άλλων κι όχι άλλος το δικό σου. Για φαγητό αυτόν που σ᾽ αγαπά να προσκαλείς και τον εχθρό σου άσ᾽ τον. Εκείνον προπάντων να καλείς που κατοικεί κοντά σου. Γιατί αν κάτι κακό στο κτήμα σου συμβεί, τρέχουνε άζωστοι οι γείτονες, μα οι συγγενείς αφού ζωστούνε πρώτα. Τόση ο κακός ο γείτονας πληγή, όση ο καλός βοήθεια μεγάλη. «Έπιασε την καλή» αυτός που γείτονα έλαχε καλό. Ούτε και θα χαθεί το βόδι του, εάν ο γείτονας κακός δεν είναι. Μέτρα καλά τα δανεικά απ᾽ το γείτονα, καλά να τα επιστρέφεις,
με το ίδιο μέτρο, και με καλύτερο αν μπορείς, ώστε να βρεις, αν χρειαστείς, και στο μέλλον επαρκή βοήθεια. Κακό κέρδος μη βγάζεις. Τα κέρδη τα κακά ίσον ζημιά. Αγάπα αυτόν που σ᾽ αγαπά. Αυτόν που σε πλησίασε παρέα να του κάνεις. Δίνε σ᾽ όποιον σου δίνει και σ᾽ όποιον δε σου δίνει να μη δίνεις. Δίνει κανείς στον απλοχέρη, στο σφιχτοχέρη όμως δε δίνει. Είναι καλό το Δόσιμο, κακή η Αρπαγή και του θανάτου δότης. Αν άνθρωπος κανείς θέλει και δίνει, και μάλιστα πολλά, χαίρεται με το δώρο του και τέρπεται η καρδιά του. Μα αν κανείς ακούσει την αδιαντροπιά του κι αρπάξει κάτι από μόνος του,
ακόμη κι αν είν᾽ μικρή η αρπαγή παγώνει την καρδιά σου. Γιατί εάν στο λίγο επάνω λίγο βάζεις, κι αυτό συχνά το κάνεις, γοργά θα γίνει, κι αυτό ακόμα, μέγα. Αυτός που σ᾽ όσα έχει κι άλλα φέρνει, αυτός την καυτερή την πείνα θ᾽ αποφύγει. Αυτό που ᾽ναι στο σπίτι απιθωμένο τον άνθρωπο δεν τον ενοχλεί: στο σπίτι είναι καλύτερα, γιατί είναι ζημιά να μένει έξω. Είναι καλό απ᾽ ό,τι σου βρίσκεται να παίρνεις, μα συμφορά για την ψυχή να επιθυμείς εκείνο που σου λείπει. Αυτά να τα στοχάζεσαι σου παραγγέλλω. Όταν κάνεις αρχή σ᾽ ένα πιθάρι κι όταν αυτό κοντεύει να αδειάσει, χόρταινε, στο μεταξύ να είσαι φειδωλός. Στον πάτο πια ελεεινή η οικονομία είναι.
[Και το μισθό που σ᾽ άντρα φίλο σου έταξες να τον εξασφαλίζεις. Ακόμη και με τον αδερφό σου βάλλε, κάνοντας πως γελάς, μάρτυρα. Γιατί η ευπιστία και η δυσπιστία εξίσου καταστρέφουν τους ανθρώπους.] Και μη σου εξαπατά το νου γυναίκα με στολισμένα πισινά σαν φλυαρεί χαριτωμένα την ώρα που την έπιασες να εξερευνά την αποθήκη σου. Όποιος γυναίκα εμπιστεύεται, απατεώνα εμπιστεύεται. Είθε να έχεις ένα παιδί μοναχογιό τον πατρικό να σώζει οίκο. Μ᾽ αυτόν τον τρόπο στο σπίτι μέσα αυξάνει ο πλούτος. Και είθε να πεθάνεις γέρος ακόμη ένα παιδί πίσω αφήνοντας. Εύκολα ωστόσο ο Δίας και σε πιο πολλούς μπορεί να δώσει

μουνογενὴς δὲ πάις εἴη πατρώιον οἶκον
φερβέμεν· ὣς γὰρ πλοῦτος ἀέξεται ἐν μεγάροισιν·
γηραιὸς δὲ θάνοι ἕτερον παῖδ᾽ ἐγκαταλείπων.
ῥεῖα δέ κεν πλεόνεσσι πόροι Ζεὺς ἄσπετον ὄλβον·
380 πλείων μὲν πλεόνων μελέτη, μείζων δ᾽ ἐπιθήκη.
Σοὶ δ᾽ εἰ πλούτου θυμὸς ἐέλδεται ἐν φρεσὶ ᾗσιν,
ὧδ᾽ ἔρδειν, καὶ ἔργον ἐπ᾽ ἔργῳ ἐργάζεσθαι.
Πληιάδων Ἀτλαγενέων ἐπιτελλομενάων
ἄρχεσθ᾽ ἀμήτου, ἀρότοιο δὲ δυσομενάων.
385 αἳ δή τοι νύκτας τε καὶ ἤματα τεσσαράκοντα
κεκρύφαται, αὖτις δὲ περιπλομένου ἐνιαυτοῦ
φαίνονται τὰ πρῶτα χαρασσομένοιο σιδήρου.
οὗτός τοι πεδίων πέλεται νόμος, οἵ τε θαλάσσης
ἐγγύθι ναιετάουσ᾽ οἵ τ᾽ ἄγκεα βησσήεντα
390 πόντου κυμαίνοντος ἀπόπροθι, πίονα χῶρον,
ναίουσιν· γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν,
γυμνὸν δ᾽ ἀμάειν, εἴ χ᾽ ὥρια πάντ᾽ ἐθέλῃσθα
ἔργα κομίζεσθαι Δημήτερος, ὥς τοι ἕκαστα
ὥρι᾽ ἀέξηται, μή πως τὰ μέταζε χατίζων
395 πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσεις.
ὡς καὶ νῦν ἐπ᾽ ἔμ᾽ ἦλθες· ἐγὼ δέ τοι οὐκ ἐπιδώσω
οὐδ᾽ ἐπιμετρήσω· ἐργάζεο, νήπιε Πέρση,
ἔργα τά τ᾽ ἀνθρώποισι θεοὶ διετεκμήραντο,
μή ποτε σὺν παίδεσσι γυναικί τε θυμὸν ἀχεύων
400 ζητεύῃς βίοτον κατὰ γείτονας, οἳ δ᾽ ἀμελέωσιν.
δὶς μὲν γὰρ καὶ τρὶς τάχα τεύξεαι· ἢν δ᾽ ἔτι λυπῇς,
χρῆμα μὲν οὐ πρήξεις, σὺ δ᾽ ἐτώσια πόλλ᾽ ἀγορεύσεις,
ἀχρεῖος δ᾽ ἔσται ἐπέων νομός. ἀλλά σ᾽ ἄνωγα
φράζεσθαι χρειῶν τε λύσιν λιμοῦ τ᾽ ἀλεωρήν.
405 Οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ᾽ ἀροτῆρα,
κτητήν, οὐ γαμετήν, ἥτις καὶ βουσὶν ἕποιτο,
χρήματα δ᾽ εἰν οἴκῳ πάντ᾽ ἄρμενα ποιήσασθαι,
μὴ σὺ μὲν αἰτῇς ἄλλον, ὃ δ᾽ ἀρνῆται, σὺ δὲ τητᾷς,
ἡ δ᾽ ὥρη παραμείβηται, μινύθῃ δέ τοι ἔργον.
410 μηδ᾽ ἀναβάλλεσθαι ἔς τ᾽ αὔριον ἔς τε ἔνηφι·
οὐ γὰρ ἐτωσιοεργὸς ἀνὴρ πίμπλησι καλιὴν
οὐδ᾽ ἀναβαλλόμενος· μελέτη δέ τοι ἔργον ὀφέλλει·
αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.
Ἦμος δὴ λήγει μένος ὀξέος ἠελίοιο
415 καύματος ἰδαλίμου, μετοπωρινὸν ὀμβρήσαντος
Ζηνὸς ἐρισθενέος, μετὰ δὲ τρέπεται βρότεος χρὼς
πολλὸν ἐλαφρότερος· δὴ γὰρ τότε Σείριος ἀστὴρ
βαιὸν ὑπὲρ κεφαλῆς κηριτρεφέων ἀνθρώπων

άφατο πλούτο. Γιατί οι πιο πολλοί και πιο πολύ για τη δουλειά φροντίζουν μα και το κέρδος που
380 σωρεύεται απ᾽ αυτούς είναι περισσότερο. Αν πλούτο επιθυμεί στα στήθη η καρδιά σου μέσα, έτσι να κάνεις, και τη μια δουλειά πάνω στην άλλη εργάσου: σαν ανατέλλουν του Άτλα οι κόρες, οι Πλειάδες, κάνε αρχή στο θερισμό, στο όργωμα σαν δύουν. Αυτές νύχτες σαράντα και ημέρες είναι κρυμμένες και πάλι, όταν τον κύκλο του ο χρόνος συμπληρώνει, για πρώτη φορά εμφανίζονται όταν ακονίζεται το σίδερο. Τούτος των πεδιάδων είναι ο νόμος και γι᾽ αυτούς που κατοικούν στη θάλασσα κοντά μα και για όσους στων δρυμών τις κοιλάδες,
390 μακριά από τα κύματα της θάλασσας, σε τόπο πλούσιο μένουν: γυμνός να σπέρνεις, γυμνός να οργώνεις, γυμνός να θερίζεις, αν θες της Δήμητρας τα έργα όλα στον κατάλληλο καιρό να τα φροντίζεις και το καθετί ν᾽ αυξάνει στον καιρό του. Μην τύχει και στο μέλλον στερημένος σε ξένα σπίτια να επαιτείς ζαρώνοντας και να μην καταφέρνεις τίποτα. Έτσι και τώρα σε μένα ήρθες. Όμως εγώ άλλο δε θα σου δώσω,
ούτε θα σου δανείσω. Δούλευε, ανόητε Πέρση, τα έργα που οι θεοί όρισαν στους ανθρώπους, μην τύχει και θλιμμένος στην καρδιά, μαζί με τα παιδιά και τη γυναίκα σου,
400 από τους γείτονες να ζητιανεύεις τ᾽ αναγκαία, εκείνοι όμως να μη νοιάζονται. Δυο και τρεις φορές μπορεί και κάτι να πετύχεις. Αν όμως κι άλλο ενοχλείς, τίποτα δε θα καταφέρεις, και λόγια μάταια πολλά θα αγορεύεις: των λόγων σου το λιβάδι άχρηστο θα ᾽ναι. Μα εγώ σου παραγγέλλω να σκεφτείς λύση για τις ανάγκες σου και διαφυγή απ᾽ την πείνα. Πρώτα απ᾽ όλα να πάρεις σπίτι, βόδι για όργωμα, γυναίκα, αγορασμένη, όχι με γάμο, που να μπορεί ν᾽ ακολουθεί τα βόδια, κι όλα τα αναγκαία στο σπίτι μέσα να τα ᾽χεις έτοιμα, μην τύχει και ζητάς απ᾽ άλλον, εκείνος σου αρνείται και συ δεν έχεις, περνά ο καιρός και τα χωράφια σου αφανίζονται.
410 Μην αναβάλλεις κάτι γι᾽ αύριο και μεθαύριο: εκείνος που εργάζεται σ᾽ ανώφελη εποχή την αποθήκη δε γεμίζει, ούτε ο αναβλητικός. Η επιμέλεια τη δουλειά προάγει. Ο άνθρωπος που αναβάλλει τις δουλειές διαρκώς με τις ζημιές παλεύει. Μόλις του καυτερού τού ήλιου η δύναμη την κάψα που φέρνει ιδρώτα πάψει, και βρέξει φθινοπωρινά ο Δίας ο μεγαλοδύναμος, και το θνητό μας σώμα αλλάζει και γίνεται πολύ ελαφρότερο, τότε το άστρο του Σείριου για λίγο μένει μες στη μέρα επάνω απ᾽ το κεφάλι των ανθρώπων που ᾽ναι θρεμμένοι για το θάνατο κι απολαμβάνει πιο πολύ τη νύχτα.
420 Τότε προπάντων το ξύλο που κόπηκε από σίδερο αφάγωτο απ᾽ τα σκουλήκια μένει, ρίχνει στη γη τα φύλλα

ἔρχεται ἡμάτιος, πλεῖον δέ τε νυκτὸς ἐπαυρεῖ·
τῆμος ἀδηκτοτάτη πέλεται τμηθεῖσα σιδήρῳ
ὕλη, φύλλα δ᾽ ἔραζε χέει, πτόρθοιό τε λήγει·
τῆμος ἄρ᾽ ὑλοτομεῖν μεμνημένος ὥρια ἔργα·
ὅλμον μὲν τριπόδην τάμνειν, ὕπερον δὲ τρίπηχυν,
ἄξονα δ᾽ ἑπταπόδην· μάλα γάρ νύ τοι ἅρμενον
οὕτω·
εἰ δέ κεν ὀκταπόδην, ἀπὸ καὶ σφῦράν κε
τάμοιο.
τρισπίθαμον δ᾽ ἄψιν τάμνειν δεκαδώρῳ ἀμάξῃ,
πόλλ᾽ ἐπικαμπύλα κᾶλα· φέρειν δὲ γύην, ὅτ᾽ ἂν
εὕρῃς,
εἰς οἶκον, κατ᾽ ὄρος διζήμενος ἢ κατ᾽ ἄρουραν,
πρίνινον· ὃς γὰρ βουσὶν ἀροῦν ὀχυρώτατός ἐστιν,
εὖτ᾽ ἂν Ἀθηναίης δμῶος ἐν ἐλύματι πήξας
γόμφοισιν πελάσας προσαρήρεται ἰστοβοῆι.
δοιὰ δὲ θέσθαι ἄροτρα, πονησάμενος κατὰ οἶκον,
αὐτόγυον καὶ πηκτόν, ἐπεὶ πολὺ λώιον οὕτω·
εἴ χ᾽ ἕτερον ἄξαις, ἕτερόν κ᾽ ἐπὶ βουσὶ βάλοιο.
δάφνης δ᾽ ἢ πτελέης ἀκιώτατοι ἰστοβοῆες,
δρυὸς ‹δ᾽› ἔλυμα, πρίνου δὲ γύης. βόε δ᾽
ἐνναετήρω
ἄρσενε κεκτῆσθαι, τῶν γὰρ σθένος οὐκ
ἀλαπαδνόν,
ἥβης μέτρον ἔχοντε· τὼ ἐργάζεσθαι ἀρίστω.
οὐκ ἂν τώ γ᾽ ἐρίσαντε ἐν αὔλακι κὰμ μὲν ἄροτρον
ἄξειαν, τὸ δὲ ἔργον ἐτώσιον αὖθι λίποιεν.
τοῖς δ᾽ ἅμα τεσσαρακονταετὴς αἰζηὸς ἔποιτο
ἄρτον δειπνήσας τετράτρυφον, ὀκτάβλωμον,
ὅς κ᾽ ἔργου μελετῶν ἰθείην αὔλακ᾽ ἐλαύνοι,
μηκέτι παπταίνων μεθ᾽ ὁμήλικας, ἀλλ᾽ ἐπὶ ἔργῳ
θυμὸν ἔχων· τοῦ δ᾽ οὔ τι νεώτερος ἄλλος ἀμείνων
σπέρματα δάσσασθαι καὶ ἐπισπορίην ἀλέασθαι·
κουρότερος γὰρ ἀνὴρ μεθ᾽ ὁμήλικας ἑπτοίηται.
Φράζεσθαι δ᾽, εὖτ᾽ ἂν γεράνου φωνὴν ἐπακούσῃς
ὑψόθεν ἐκ νεφέων ἐνιαύσια κεκληγυίης,
ἥ τ᾽ ἀρότοιό τε σῆμα φέρει καὶ χείματος ὥρην
δεικνύει ὀμβρηροῦ, κραδίην δ᾽ ἔδακ᾽ ἀνδρὸς
ἀβούτεω·
δὴ τότε χορτάζειν ἕλικας βόας ἔνδον ἐόντας·
ῥηίδιον γὰρ ἔπος εἰπεῖν· «βόε δὸς καὶ ἅμαξαν·»
ῥηίδιον δ᾽ ἀπανήνασθαι· «πάρα δ᾽ ἔργα βόεσσιν.»
φησὶ δ᾽ ἀνὴρ φρένας ἀφνειὸς πήξασθαι
ἅμαξαν·
νήπιος, οὐδὲ τὸ οἶδ᾽· ἑκατὸν δέ τε δούρατ᾽
ἀμάξης,
τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν οἰκήια θέσθαι.
Εὖτ᾽ ἂν δὴ πρώτιστ᾽ ἄροτος θνητοῖσι φανήῃ,
δὴ τότ᾽ ἐφορμηθῆναι, ὁμῶς δμῶές τε καὶ αὐτός,

και παύει να βλασταίνει. Τότε λοιπόν θυμήσου να κόψεις ξύλα, μία δουλειά της εποχής. Τριών ποδιών κόψε γουδί, τρεις πήχεις γουδοχέρι, εφτά πόδια άξονα. Πολύ κατάλληλος μ᾽ αυτόν τον τρόπο θα ᾽ναι. Μ᾽ αν έχει μήκος πόδια οχτώ, μπορείς και σβάρνα απ᾽ αυτόν να κόψεις. Τρεις πιθαμές τροχό να κόψεις για άμαξα με δέκα παλάμες μήκος, πολλά καμπύλα ξύλα. Φέρε γονάτι, όταν το βρεις, στο σπίτι σου, ψάχνοντας στα βουνά ή στα χωράφια, δρύινο. Το πλέον στέρεο είναι αυτό στο όργωμα με τα βόδια,
όταν το μπήξει της Αθηνάς ο δούλος στο αλετροπόδι με ξυλόπροκες και το προσαρμόσει πλησιάζοντάς το στο σταβάρι.
Δύο ετοίμασε άροτρα, στο σπίτι φτιάχνοντάς τα, ένα μονοκόμματο και ένα από πολλά κομμάτια, γιατί καλύτερα πολύ είναι έτσι: αν σπάσεις το ᾽να, το άλλο μπορείς στα βόδια να το βάλεις. Σταβάρια που λιγότερο τα τρώνε τα σκουλήκια από δάφνη είναι και φτελιά, από βελανιδιά το αλετροπόδι και το γονάτι από δρυ. Δυο βόδια εννιάχρονα αρσενικά να πάρεις —η δύναμή τους ανεξάντλητη—που είναι πάνω στην ακμή της νιότης τους και άριστα για εργασία. Ποτέ τα δυο τους δε θα σπάζανε μαλώνοντας το άροτρο
στ᾽ αυλάκι μέσα και τη δουλειά ευθύς να την αφήσουνε να πάει χαμένη. Αυτά συνάμα να τ᾽ ακολουθεί εύρωστος άντρας σαραντάχρονος, αφού δειπνήσει τετράκλαστο ψωμί σ᾽ οχτώ μπουκιές, που τη δουλειά του να φροντίζει και να τραβάει ευθύ το αυλάκι, δίχως ν᾽ αναζητάει με το βλέμμα του συνομήλικούς του, μα την καρδιά του να ᾽χει στο έργο του στραμμένη. Κανείς νεότερος στο πλάι του καλύτερος δε θα ᾽ναι τους σπόρους να μοιράζει και ν᾽ αποφεύγει την επανασπορά. Γιατί ο νεότερος άντρας ρεμβάζει με το νου του για συνομήλικους. Παραφύλαγε, πότε του γερανού θα ακούσεις τη φωνή ψηλά απ᾽ τα νέφη που κράζει κάθε χρόνο,
που φέρνει το σημάδι για το όργωμα και του χειμώνα δείχνει του βροχερού την εποχή και την καρδιά δαγκώνει του δίχως βόδια ανθρώπου. Τρέφε τότε τα βόδια σου τα στριφτοκέρατα κλεισμένα μες στο στάβλο. Γιατί είναι εύκολο να πεις το λόγο «δώσε δυο βόδια κι άμαξα», μα κι εύκολο να σου αρνηθούν: «έχουν δουλειά τα βόδια». Λέει ο άνθρωπος με το πολύ μυαλό πως άμαξα θα στήσει. Ο ανόητος, τούτο δε το γνωρίζει: τα ξύλα της άμαξας είναι εκατό και θέλουν πρώτα να νοιαστείς δικά σου να τα κάνεις. Κι αρχή-αρχή που φαίνεται για τους θνητούς τού οργώματος η ώρα, όρμησε τότε, συνάμα εσύ κι οι δούλοι σου,
και την ξερή και τη βρεγμένη γη να οργώσεις στου οργώματος την ώρα, σπεύδοντας πολύ πρωί, για να ᾽ναι

460 αὔην καὶ διερὴν ἀρόων ἀρότοιο καθ᾽ ὥρην,
πρωὶ μάλα σπεύδων, ἵνα τοι πλήθωσιν ἄρουραι.
ἔαρι πολεῖν· θέρεος δὲ νεωμένη οὔ σ᾽ ἀπατήσει·
νειὸν δὲ σπείρειν ἔτι κουφίζουσαν ἄρουραν.
νειὸς ἀλεξιάρης, παίδων εὐκηλήτειρα.
465 Εὔχεσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ Δημήτερί θ᾽ ἁγνῇ
ἐκτελέα βρίθειν Δημήτερος ἱερὸν ἀκτήν,
ἀρχόμενος τὰ πρῶτ᾽ ἀρότου, ὅτ᾽ ἂν ἄκρον ἐχέτλης
χειρὶ λαβὼν ὅρπηκι βοῶν ἐπὶ νῶτον ἵκηαι
ἔνδρυον ἑλκόντων μεσάβῳ. ὁ δὲ τυτθὸν ὄπισθε
470 δμωὸς ἔχων μακέλην πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη
σπέρμα κατακρύπτων· εὐθημοσύνη γὰρ ἀρίστη
θνητοῖς ἀνθρώποις, κακοθημοσύνη δὲ κακίστη.
ὧδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε,
εἰ τέλος αὐτὸς ὄπισθεν Ὀλύμπιος ἐσθλὸν ὀπάζοι,
475 ἐκ δ᾽ ἀγγέων ἐλάσειας ἀράχνια, καί σε ἔολπα
γηθήσειν βιότου αἰρεόμενον ἔνδον ἐόντος.
εὐοχθέων δ᾽ ἵξεαι πολιὸν ἔαρ, οὐδὲ πρὸς ἄλλους
αὐγάσεαι· σέο δ᾽ ἄλλος ἀνὴρ κεχρημένος ἔσται.
Εἰ δέ κεν ἠελίοιο τροπῇς ἀρόῳς χθόνα δῖαν,
480 ἥμενος ἀμήσεις ὀλίγον περὶ χειρὸς ἐέργων,
ἀντία δεσμεύων κεκονιμένος, οὐ μάλα χαίρων,
οἴσεις δ᾽ ἐν φορμῷ· παῦροι δέ σε θηήσονται.
ἄλλοτε δ᾽ ἀλλοῖος Ζηνὸς νόος αἰγιόχοιο,
ἀργαλέος δ᾽ ἄνδρεσσι καταθνητοῖσι νοῆσαι.
485 εἰ δή κ᾽ ὄψ᾽ ἀρόσῃς, τόδε κέν τοι φάρμακον εἴη·
ἦμος κόκκυξ κοκκύζει δρυὸς ἐν πετάλοισι
τὸ πρῶτον, τέρπει δὲ βροτοὺς ἐπ᾽ ἀπείρονα γαῖαν,
τῆμος Ζεὺς ὕοι τρίτῳ ἤματι μηδ᾽ ἀπολήγοι,
μήτ᾽ ἄρ᾽ ὑπερβάλλων βοὸς ὁπλὴν μήτ᾽ ἀπολείπων·
490 οὕτω κ᾽ ὀψαρότης πρωιηρότῃ ἰσοφαρίζοι.
ἐν θυμῷ δ᾽ εὖ πάντα φυλάσσεο, μηδέ σε λήθοι
μήτ᾽ ἔαρ γινόμενον πολιὸν μήθ᾽ ὥριος ὄμβρος.
Πὰρ δ᾽ ἴθι χάλκειον θῶκον καὶ ἐπαλέα λέσχην
ὥρῃ χειμερίῃ, ὁπότε κρύος ἀνέρα ἔργων
495 ἰσχάνει, ἔνθα κ᾽ ἄοκνος ἀνὴρ μέγα οἶκον ὀφέλλοι,
μή σε κακοῦ χειμῶνος ἀμηχανίη καταμάρψῃ
σὺν πενίῃ, λεπτῇ δὲ παχὺν πόδα χειρὶ πιέζῃς.
πολλὰ δ᾽ ἀεργὸς ἀνήρ, κενεὴν ἐπὶ ἐλπίδα μίμνων,
χρηίζων βιότοιο, κακὰ προσελέξατο θυμῷ.
500 ἐλπὶς δ᾽ οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζειν,
ἥμενον ἐν λέσχῃ, τῷ μὴ βίος ἄρκιος εἴη.
δείκνυε δὲ δμώεσσι θέρευς ἔτι μέσσου ἐόντος·
«οὐκ αἰεὶ θέρος ἐσσεῖται, ποιεῖσθε καλιάς.»
Μῆνα δὲ Ληναιῶνα, κάκ᾽ ἤματα, βουδόρα πάντα,
505 τοῦτον ἀλεύασθαι καὶ πηγάδας, αἵ τ᾽ ἐπὶ γαῖαν

τα χωράφια σου καρπούς γεμάτα. Την άνοιξη να βωλοκοπείς. Μα και η γη που οργώθηκε ξανά το θέρος δε θα σε διαψεύσει. Σπείρε το νιάμα όσο ακόμη είναι ελαφρύ το χώμα του. Το νιάμα προστατεύει απ᾽ το κακό και τους θεούς τούς τέρπει. Ευχήσου στο Χθόνιο Δία και την αγνή τη Δήμητρα ώριμο να βαραίνει της Δήμητρας το ιερό σιτάρι, μόλις αρχίσεις τ᾽ όργωμα, όταν την άκρη της λαβής του αρότρου πιάνεις με το χέρι και τη βουκέντρα στα νώτα κατεβάζεις των βοδιών, καθώς τραβάν με το ζυγόλουρο τον δρύινο πάσσαλο.
470 Κι ο δούλος λίγο πίσω, κρατώντας τσάπα, στα πουλιά να δίνει κόπο τους σπόρους καλοκρύβοντας. Γιατί ᾽ναι άριστη η τάξη στις δουλειές για τους θνητούς, μα η αταξία κάκιστη. Μ᾽ αυτό τον τρόπο θα έγερναν προς τη γη τα στάχυα από το μέστωμα, αν έδινε αργότερα ο ίδιος ο Ολύμπιος Δίας ωρίμασμα καλό. Και τότε τις αράχνες απ᾽ τα αγγεία σου θα σάρωνες. Κι ελπίζω εσύ να χαίρεσαι σαν παίρνεις απ᾽ το βιος που μες στο σπιτικό σου θα ᾽ναι. Κι όλος ευημερία στη λαμπερή την άνοιξη θα φτάσεις, δίχως τους άλλους να κοιτάς. Και την ανάγκη σου άνθρωπος άλλος θα ᾽χει. Μ᾽ αν στο ηλιοστάσιο τη θεία γη οργώσεις,
480 θα θερίσεις καθιστός και με το χέρι σου χερόβολα μικρά θ᾽ αδράχνεις, μέσα στη σκόνη θα δεματιάζεις το ένα στάχυ ανάποδα στο άλλο, δίχως να χαίρεσαι πολύ, και σε κοφίνι θα τα κουβαλήσεις. Λίγοι θα σε θαυμάσουν. Άλλοτε κι άλλος είναι του Δία, που την αιγίδα του βαστά, ο νους, και είναι δύσκολο στους θνητούς ανθρώπους να τον εννοήσουν. Μα κι αν αργά οργώσεις, αυτή τη γιατρειά θα μπορούσες να ᾽βρεις: τότε που ο κούκος μέσα απ᾽ τα φύλλα της βαλανιδιάς πρώτη φορά λαλεί, και τέρπει τους θνητούς πάνω στη δίχως όρια γη, μακάρι να βρέξει τότε ο Δίας την τρίτη μέρα, δίχως να σταματά, και δίχως το νερό να ξεπερνά τη χηλή απ᾽ το βόδι, ούτε να υπολείπεται.
490 Μ᾽ αυτό τον τρόπο το όργωμα που έγινε αργά ισοφαρίζει το πρώιμο όργωμα. μες την καρδιά σου φύλαγε σωστά τα πάντα: μη σου ξεφύγει η άνοιξη η λαμπρή που έρχεται, ούτε η βροχή στην ώρα της. Προσπέρνα του χαλκουργού το μαγαζί και τις ζεστές τις λέσχες στη χειμερινή εποχή, όταν το κρύο τούς ανθρώπους απ᾽ τις δουλειές τους εμποδίζει, τότε που ο άοκνος άντρας το σπίτι του πολύ το δυναμώνει, μην τύχει και του κακού χειμώνα η Δυσκολία σε προφτάσει με τη Φτώχεια, και με αδύνατο χέρι πόδι παχύ πιέζεις. Ο άεργος άντρας, που στην κενή του ελπίδα επιμένει και τ᾽ αναγκαία της ζωής του λείπουν, λόγια πολλά κακά προς την καρδιά του λέει.

πνεύσαντος Βορέαο δυσηλεγέες τελέθουσιν,
ὅς τε διὰ Θρῄκης ἱπποτρόφου εὐρέι πόντῳ
ἐμπνεύσας ὥρινε, μέμυκε δὲ γαῖα καὶ ὕλη·
πολλὰς δὲ δρῦς ὑψικόμους ἐλάτας τε παχείας
510 οὔρεος ἐν βήσσῃς πιλνᾷ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
ἐμπίπτων, καὶ πᾶσα βοᾷ τότε νήριτος ὕλη·
θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζε' ἔθεντο·
τῶν καὶ λάχνῃ δέρμα κατάσκιον· ἀλλά νυ καὶ τῶν
ψυχρὸς ἐὼν διάησι δασυστέρνων περ ἐόντων·
515 καί τε διὰ ῥινοῦ βοὸς ἔρχεται οὐδέ μιν ἴσχει,
καί τε δι' αἶγα ἄησι τανύτριχα· πώεα δ' οὔτι,
οὕνεκ' ἐπηεταναὶ τρίχες αὐτῶν, οὐ διάησι
ἴς ἀνέμου Βορέω· τροχαλὸν δὲ γέροντα τίθησιν
καὶ διὰ παρθενικῆς ἁπαλόχροος οὐ διάησιν,
520 ἥ τε δόμων ἔντοσθε φίλῃ παρὰ μητέρι μίμνει,
οὔπω ἔργα ἰδυῖα πολυχρύσου Ἀφροδίτης,
εὖ τε λοεσσαμένη τέρενα χρόα καὶ λίπ' ἐλαίῳ
χρισαμένη μυχίῃ καταλέξεται ἔνδοθι οἴκου,
ἥματι χειμερίῳ, ὅτ' ἀνόστεος ὂν πόδα τένδει
525 ἔν τ' ἀπύρῳ οἴκῳ καὶ ἥθεσι λευγαλέοισιν·
οὐ γάρ οἱ ἠέλιος δείκνυ νομὸν ὁρμηθῆναι,
ἀλλ' ἐπὶ κυανέων ἀνδρῶν δῆμόν τε πόλιν τε
στρωφᾶται, βράδιον δὲ Πανελλήνεσσι φαείνει.
καὶ τότε δὴ κεραοὶ καὶ νήκεροι ὑληκοῖται
530 λυγρὸν μυλιόωντες ἀνὰ δρία βησσήεντα,
φεύγουσιν, καὶ πᾶσιν ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο μέμηλεν,
οἷ σκέπα μαιόμενοι πυκινοὺς κευθμῶνας ἔχουσι
κὰκ γλάφῳ πετρῆεν· τότε δὴ τρίποδι βροτοὶ ἶσοι,
οὖ τ' ἐπὶ νῶτα ἔαγε, κάρη δ' εἰς οὖδας ὁρᾶται·
535 τῷ ἴκελοι φοιτῶσιν, ἀλευόμενοι νίφα λευκήν.
Καὶ τότε ἔσσασθαι ἔρυμα χροός, ὥς σε κελεύω,
χλαῖνάν τε μαλακὴν καὶ τερμιόεντα χιτῶνα·
στήμονι δ' ἐν παύρῳ πολλὴν κρόκα μηρύσασθαι·
τὴν περιέσσασθαι, ἵνα τοι τρίχες ἀτρεμέωσι
540 μηδ' ὀρθαὶ φρίσσωσιν ἀειρόμεναι κατὰ σῶμα·
ἀμφὶ δὲ ποσσὶ πέδιλα βοὸς ἶφι κταμένοιο
ἄρμενα δήσασθαι, πίλοις ἔντοσθε πυκάσσας·
πρωτογόνων δ' ἐρίφων, ὁπότ' ἂν κρύος ὥριον
ἔλθῃ,
δέρματα συρράπτειν νεύρῳ βοός, ὄφρ' ἐπὶ νώτῳ
545 ὑετοῦ ἀμφιβάλῃ ἀλέην· κεφαλῆφι δ' ὕπερθεν
πῖλον ἔχειν ἀσκητόν, ἵν' οὔατα μὴ καταδεύῃ.
ψυχρὴ γάρ τ' ἠὼς πέλεται Βορέαο πεσόντος,
ἠῷος δ' ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος
ἀὴρ πυροφόροις τέταται μακάρων ἐπὶ ἔργοις,
550 ὅς τε ἀρυσσάμενος ποταμῶν ἀπὸ αἰεναόντων,
ὑψοῦ ὑπὲρ γαίης ἀρθεὶς ἀνέμοιο θυέλλῃ,
ἄλλοτε μέν θ' ὗει ποτὶ ἕσπερον, ἄλλοτ' ἄησιν,

500 Δε φτάνει η ελπίδα το στερημένο άντρα να τον θρέψει, σαν κάθεται στη συντροφιά και αρκετό δεν είν' το βιος του. Συμβούλευε τους δούλους σου όταν στη μέση του το θέρος είναι ακόμα: «δε θα 'ναι για πάντα καλοκαίρι. Φτιάξτε καλύβες». Το Ληναιώνα μήνα — μέρες κακές, που γδέρνουν όλες τους ακόμη και τα βόδια— να τον φυλάγεσαι, καθώς και τα νερά τα παγωμένα που εμφανίζονται πάνω στη γη σκληρά σαν ο βοριάς φυσήξει. Αυτός από τη Θράκη την ιππότροφη μες στο πλατύ το πέλαγος φυσώντας το σηκώνει. Μουγκρίζει το δάσος και η γη. Πολλές βελανιδιές ψηλόκορφες κι έλατα ογκώδη
510 μες στα φαράγγια του βουνού τα ρίχνει κάτω στην πολύτροφη γη σαν πέφτει πάνω τους. Κι όλο το δάσος τότε το απέραντο βοά. Τρέμουν τ' αγρίμια και βάζουν την ουρά απ' τ' αχαμνά τους κάτω. Είναι ορισμένων απ' αυτά το δέρμα κατάσκιο απ' τις τρίχες. Ακόμη κι έτσι όμως περνά από μέσα τους ψυχρός ο άνεμος δασύστερνα κι ας είναι. Και μέσα απ' το δέρμα του βοδιού περνά, χωρίς αυτό να τον κρατάει, και μέσα από τη μακρυμάλλα γίδα πνέει. Τα πρόβατα όμως, μια που 'ναι η τρίχα τους δασιά, δεν τα περνά φυσώντας η δύναμη του ανέμου, του βοριά. Το γέροντα γοργόδρομο τον κάνει. Μα την παρθένα με τ' απαλό το δέρμα δε διαπερνά,
520 που μένει μες στο σπίτι πλάι στη μητέρα της και δε γνωρίζει ακόμη τις δουλειές της Αφροδίτης της πολύχρυσης. Κι αφού το απαλό της δέρμα έλουσε καλά και πλούσια έχρισε με λάδι, στο βάθος του σπιτιού ξαπλώνει στις μέρες του χειμώνα, όταν ο δίχως κόκαλα τρώει το πόδι του στ' ανήλιο σπίτι του, στα θλιβερά του μέρη. Τροφή ο ήλιος δεν του δείχνει να ορμήσει, μα στο λαό στριφογυρνά των μελαψών ανθρώπων και την πόλη, και πιο αργά στο πανελλήνιο λάμπει. Και τότε τα κερασφόρα και τα δίχως κέρατα στο δάσος που κοιμούνται ζώα
530 σκορπάν στα δασωτά φαράγγια και κροταλίζουν θλιβερά τα δόντια τους, κι όλα για τούτο έχουνε στο νου τους έγνοια, το πού να βρούνε, σκέπη ζητώντας, σφαλιστό κρυψώνα σε πέτρινη σπηλιά. Τότε μοιάζουνε με θνητό που έχει τρία πόδια, που του 'σπασε η ράχη και το κεφάλι του κοιτά στο χώμα. Ίδια με τούτον τριγυρνάν, το χιόνι το λευκό ζητώντας να ξεφύγουν. Τότε σκέπη για το κορμί σου να ντυθείς, καθώς σου παραγγέλλω, μια χλαίνη μαλακή κι έναν χιτώνα που φτάνει ως τα πόδια. Σε αραιό στημόνι πυκνό το υφάδι να περάσεις. Αυτήν να τυλιχτείς, για να 'ναι οι τρίχες σου ακίνητες
540 κι ούτε ν' αναρριγούνε σηκωμένες όρθιες σε όλο σου το σώμα. Γύρω απ' τα πόδια σου πέδιλα ταιριαστά να δέσεις από βόδι που βίαια θανατώθηκε, με πίλημα από μέσα ντύνοντάς τα. Από ερίφια πρωτότοκα, σαν έρθει ο

πυκνὰ Θρηικίου Βορέω νέφεα κλονέοντος.
τὸν φθάμενος ἔργον τελέσας οἶκόνδε νέεσθαι,
μή ποτέ σ᾽ οὐρανόθεν σκοτόεν νέφος ἀμφικαλύψῃ,
χρῶτα δὲ μυδαλέον θήῃ κατά θ᾽ εἵματα δεύσῃ·
ἀλλ᾽ ὑπαλεύασθαι· μεὶς γὰρ χαλεπώτατος οὗτος,
χειμέριος, χαλεπὸς προβάτοις, χαλεπὸς δ᾽ ἀνθρώποις.
τῆμος τῶμισυ βουσίν, ἐπ᾽ ἀνέρι δὲ πλέον εἴη
ἁρμαλιῆς· μακραὶ γὰρ ἐπίρροθοι εὐφρόναι εἰσίν.
ταῦτα φυλασσόμενος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτὸν
ἰσοῦσθαι νύκτας τε καὶ ἤματα, εἰς ὅ κεν αὖτις
γῆ πάντων μήτηρ καρπὸν σύμμικτον ἐνείκῃ.
Εὖτ᾽ ἂν δ᾽ ἐξήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο
χειμέρι᾽ ἐκτελέσῃ Ζεὺς ἤματα, δή ῥα τότ᾽ ἀστὴρ
Ἀρκτοῦρος προλιπὼν ἱερὸν ῥόον Ὠκεανοῖο
πρῶτον παμφαίνων ἐπιτέλλεται ἀκρονύχιος.
τὸν δὲ μέτ᾽ ὀρθογόη Πανδιονὶς ὤρτο χελιδὼν
ἐς φάος ἀνθρώποις, ἔαρος νέον ἱσταμένοιο·
τὴν φθάμενος οἶνας περιταμνέμεν· ὣς γὰρ ἄμεινον.
Ἀλλ᾽ ὁπότ᾽ ἂν φερέοικος ἀπὸ χθονὸς ἅμ φυτὰ βαίνῃ
Πληιάδας φεύγων, τότε δὴ σκάφος οὐκέτι οἰνέων,
ἀλλ᾽ ἄρπας τε χαρασσέμεναι καὶ δμῶας ἐγείρειν·
φεύγειν δὲ σκιεροὺς θώκους καὶ ἐπ᾽ ἠῶ κοῖτον
ὥρῃ ἐν ἀμήτου, ὅτε τ᾽ ἠέλιος χρόα κάρφει·
τημοῦτος σπεύδειν καὶ οἴκαδε καρπὸν ἀγινεῖν
ὄρθρου ἀνιστάμενος, ἵνα τοι βίος ἄρκιος εἴη.
ἠὼς γὰρ τ᾽ ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν,
ἠώς τοι προφέρει μὲν ὁδοῦ, προφέρει δὲ καὶ ἔργου,
ἠώς, ἥ τε φανεῖσα πολέας ἐπέβησε κελεύθου
ἀνθρώπους πολλοῖσί τ᾽ ἐπὶ ζυγὰ βουσὶ τίθησιν.
Ἦμος δὲ σκόλυμός τ᾽ ἀνθεῖ καὶ ἠχέτα τέττιξ
δενδρέῳ ἐφεζόμενος λιγυρὴν καταχεύετ᾽ ἀοιδὴν
πυκνὸν ὑπὸ πτερύγων, θέρεος καματώδεος ὥρῃ,
τῆμος πιότηταί τ᾽ αἶγες, καὶ οἶνος ἄριστος,
μαχλότηταί δὲ γυναῖκες, ἀφαυρότατοι δέ τοι ἄνδρες
εἰσίν, ἐπεὶ κεφαλὴν καὶ γούνατα Σείριος ἄζει,
αὐαλέος δέ τε χρὼς ὑπὸ καύματος· ἀλλὰ τότ᾽ ἤδη
εἴη πετραίη τε σκιὴ καὶ βίβλινος οἶνος
μάζα τ᾽ ἀμολγαίη γάλα τ᾽ αἰγῶν σβεννυμενάων
καὶ βοὸς ὑλοφάγοιο κρέας μή πω τετοκυίης
πρωτογόνων τ᾽ ἐρίφων· ἐπὶ δ᾽ αἴθοπα πινέμεν οἶνον,

καιρός του κρύου, δέρματα να συρράψεις με χορδή βοδιού, τη ράχη σου για να τυλίξεις, για προστασία απ᾽ τη βροχή. Και πάνω στο κεφάλι σου να έχεις σκούφο καλοκαμωμένο, τ᾽ αυτιά να μην σου βρέχονται. Μιας κι είναι η αυγή ψυχρή βοριάς σαν πέσει, κι ομίχλη εωθινή απλώνεται απ᾽ τον αστρόφορτο ουρανό στη γη στα σιτοφόρα των καλότυχων χωράφια.
Η ομίχλη αυτή απ᾽ τα αέναα ποτάμια αντλεί και με του ανέμου τη θύελλα σηκώνεται ψηλά πάνω απ᾽ τη γη, κι άλλοτε βρέχει προς το βράδυ κι άλλοτε φυσά, σαν ο βοριάς της Θράκης τα πυκνά τα σύννεφα ταράζει. Αυτήν αφού προφτάσεις τις δουλειές σου τελειώνοντας, στο σπίτι σου να πας, μην τύχει και ποτέ απ᾽ τον ουρανό σύννεφο σκοτεινό από γύρω σε σκεπάσει και κάνει μούσκεμα το σώμα σου και τα ενδύματά σου βρέξει. Μα να φυλάγεσαι απ᾽ αυτόν. Γιατί είναι αυτός ο μήνας ο πιο δύσκολος, θυελλώδης, για τα βοσκήματα σκληρός, σκληρός για τους ανθρώπους.
Τότε το μισό απ᾽ την κανονική μερίδα τους να δίνεται στα βόδια, αλλά στον άνθρωπο το πιο μεγάλο μέρος της. Γιατί οι μακριές βοηθούν οι νύχτες. Φύλαγε αυτές τις συμβουλές και να ισοζυγιάζεις τις νύχτες και τις μέρες, μέχρι ο χρόνος να συμπληρωθεί, μέχρι και πάλι των πάντων η μητέρα, η γη, ανάμικτους καρπούς να φέρει. Και μόλις συμπληρώσει ο Δίας μέρες εξήντα χειμωνιάτικες μετά το ηλιοστάσιο, τότε το άστρο Αρκτούρος αφήνει το ιερό του Ωκεανού το ρεύμα και ανατέλλει ολόλαμπρο για πρώτη φορά στην αρχή της νύχτας. Μετά απ᾽ αυτόν η χελιδόνα, η κόρη του Πανδίονα, που ορθρινά θρηνεί, σηκώνεται στο φως για τους ανθρώπους, μόλις αρχίζει η άνοιξη.
Αυτήν προφταίνοντας τ᾽ αμπέλια να κλαδεύεις. Καλύτερα έτσι είναι. Αλλ᾽ όταν ο φερέοικος από τη γη επάνω στα φυτά ανεβαίνει, τις Πλειάδες προσπαθώντας ν᾽ αποφύγει, τότε τ᾽ αμπέλια μην τα σκάβεις πια, μα ν᾽ ακονίζεις τα δρεπάνια και τους δούλους σου να ξεσηκώνεις. Το σκιερό ξαπόσταμα και τον εωθινό τον ύπνο ν᾽ αποφεύγεις την εποχή του θερισμού, τότε που ο ήλιος το δέρμα το ξεραίνει. Τότε να σπεύδεις και τον καρπό στο σπίτι σου να κουβαλάς, αφού από τον όρθρο ακόμα έχεις σηκωθεί, για να ᾽ναι επαρκές το βιος σου. Γιατί η αυγή το ένα τρίτο της δουλειάς τής μέρας πιάνει, η αυγή σε προχωράει στο δρόμο, σε προχωράει και στη δουλειά,
η αυγή που σαν φανεί πολλούς στο δρόμο ανθρώπους βγάζει και βάζει το ζυγό πάνω σε πλήθος βόδια. Και μόλις το γαϊδουράγκαθο ανθίζει και το τζιτζίκι βουερό πάνω στο δέντρο καθισμένο οξύ τραγούδι χύνει συνεχώς απ᾽ τα φτερά του κάτω, την ώρα του θέρους τού κοπιαστικού, τότε παχύτατες οι γίδες είναι κι

ἐν σκιῇ ἐζόμενον, κεκορημένον ἦτορ ἐδωδῆς,
ἀντίον ἀκραέος Ζεφύρου τρέψαντα πρόσωπα·
κρήνης δ᾽ ἀεινάου καὶ ἀπορρύτου, ἥ τ᾽ ἀθόλωτος,
τρὶς ὕδατος προχέειν, τὸ δὲ τέτρατον ἰέμεν οἴνου.
Δμωσὶ δ᾽ ἐποτρύνειν Δημήτερος ἱερὸν ἀκτὴν
δινέμεν, εὖτ᾽ ἂν πρῶτα φανῇ σθένος Ὡρίωνος,
χώρῳ ἐν εὐαεῖ καὶ ἐυτροχάλῳ ἐν ἀλωῇ.
μέτρῳ δ᾽ εὖ κομίσασθαι ἐν ἄγγεσιν· αὐτὰρ ἐπὴν δὴ
πάντα βίον κατάθηαι ἐπάρμενον ἔνδοθι οἴκου,
θῆτά τ᾽ ἄοικον ποιεῖσθαι καὶ ἄτεκνον ἔριθον
δίζησθαι κέλομαι· χαλεπὴ δ᾽ ὑπόπορτις ἔριθος·
καὶ κύνα καρχαρόδοντα κομεῖν, μὴ φείδεο σίτου,
μή ποτέ σ᾽ ἡμερόκοιτος ἀνὴρ ἀπὸ χρήμαθ᾽ ἕληται.
χόρτον δ᾽ ἐσκομίσαι καὶ συρφετόν, ὄφρα τοι εἶη
βουσὶ καὶ ἡμιόνοισιν ἐπηετανόν. αὐτὰρ ἔπειτα
δμῶας ἀναψῦξαι φίλα γούνατα καὶ βόε λῦσαι.
Εὖτ᾽ ἂν δ᾽ Ὡρίων καὶ Σείριος ἐς μέσον ἔλθῃ
οὐρανόν, Ἀρκτοῦρον δ᾽ἐσίδῃ ῥοδοδάκτυλος Ἠώς,
ὦ Πέρση, τότε πάντας ἀποδρέπειν οἴκαδε βότρυς,
δεῖξαι δ᾽ ἠελίῳ δέκα τ᾽ ἤματα καὶ δέκα νύκτας,
πέντε δὲ συσκιάσαι, ἕκτῳ δ᾽ εἰς ἄγγε᾽ ἀφύσσαι
δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος. αὐτὰρ ἐπὴν δὴ
Πληιάδες θ᾽ Ὑάδες τε τό τε σθένος Ὡρίωνος
δύνωσιν, τότ᾽ ἔπειτ᾽ ἀρότου μεμνημένος εἶναι
ὡραίου· πλειὼν δὲ κατὰ χθονὸς ἄρμενος εἴη.
Εἰ δέ σε ναυτιλίης δυσπεμφέλου ἵμερος αἱρεῖ·
εὖτ᾽ ἂν Πληιάδες σθένος ὄβριμον Ὡρίωνος
φεύγουσαι πίπτωσιν ἐς ἠεροειδέα πόντον,
δὴ τότε παντοίων ἀνέμων θυίουσιν ἀῆται·
καὶ τότε μηκέτι νῆα ἔχειν ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
γῆν δ᾽ ἐργάζεσθαι μεμνημένος, ὥς σε κελεύω·
νῆα δ᾽ ἐπ᾽ ἠπείρου ἐρύσαι πυκάσαι τε λίθοισι
πάντοθεν, ὄφρ᾽ ἴσχωσ᾽ ἀνέμων μένος ὑγρὸν ἀέντων,
χείμαρον ἐξερύσας, ἵνα μὴ πύθῃ Διὸς ὄμβρος.
ὅπλα δ᾽ ἐπάρμενα πάντα τεῷ ἐγκάτθεο οἴκῳ,
εὐκόσμως στολίσας νηὸς πτερὰ ποντοπόροιο·
πηδάλιον δ᾽ εὐεργὲς ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι.
αὐτὸς δ᾽ ὡραῖον μίμνειν πλόον εἰς ὅ κεν ἔλθῃ·
καὶ τότε νῆα θοὴν ἅλαδ᾽ ἐλκέμεν, ἐν δέ τε φόρτον
ἅρμενον ἐντύνασθαι, ἵν᾽ οἴκαδε κέρδος ἄρηαι,
ὥς περ ἐμός τε πατὴρ καὶ σός, μέγα νήπιε Πέρση,
πλωίζεσκ᾽ ἐν νηυσί, βίου κεχρημένος ἐσθλοῦ·
ὅς ποτε καὶ τύιδ᾽ ἦλθε πολὺν διὰ πόντον ἀνύσσας,
Κύμην Αἰολίδα προλιπὼν ἐν νηὶ μελαίνῃ,

άριστο το κρασί, λάγνες όσο ποτέ οι γυναίκες, μα ασθενικότατοι οι άντρες, αφού ο Σείριος τους ξεραίνει το κεφάλι και τα γόνατα, κι είναι το δέρμα μαραμένο από την κάψα. Μα τότε πια είθε να έχεις τη σκιά του βράχου και βίβλινο κρασί,
κριθαρόψωμο με γάλα ζυμωμένο και γάλα από γίδες που παύουν να θηλάζουν, κρέας από δασόθρεφτη δαμάλα που δε γέννησε ακόμα κι από πρωτότοκα κατσίκια. Να πίνεις κι από πάνω φλογερό κρασί στον ίσκιο καθισμένος, με χορτασμένη από φαΐ καρδιά, το πρόσωπό σου στρέφοντας απέναντι στο Ζέφυρο που ζωηρά φυσάει. Κι από αέναη κρήνη και τρεχούμενη, αθόλωτη, να χύνεις πρώτα τρία μέρη το νερό, ενώ το τέταρτο κρασί να ρίχνεις. Τους δούλους σου παρότρυνε της Δήμητρας το ιερό το στάρι ν᾽ αλωνίζουν, μόλις φανεί πρώτη φορά ο δυνατός Ωρίων, σε χώρο ευάερο, σ᾽ αλώνι ολοστρόγγυλο.
Καλά μετρώντας το στ᾽ αγγεία σου μέσα βάλ᾽ το. Κι όταν όλο το βιος σου ταιριαστά στο σπίτι μέσα αποθηκεύσεις, άνθρωπο δίχως οικογένεια για εργάτη σου να πάρεις και για υπηρέτρια δίχως παιδί να ψάξεις σε προτρέπω. Δύσκολη είναι η υπηρέτρια παιδί στο στήθος σαν βυζαίνει. Και σκύλο να φροντίζεις κοφτερόδοντο, να μη λυπάσαι το ψωμί γι᾽ αυτόν, μην τύχει και τα πράγματά σου αφαιρέσει ο κλέφτης που κοιμάται την ημέρα. Χορτάρι κι άχυρα μέσα να φέρεις, για να ᾽χουν άφθονο τα μουλάρια και τα βόδια σου. Κι ύστερα άσε τους δούλους σου τα γόνατά τους ν᾽ αναπαύσουν και τα βόδια σου να λύσουν. Κι όταν ο Ωρίωνας κι ο Σείριος στο μέσον έρθουν
τ᾽ ουρανού και τον Αρκτούρο δει η ροδοδάχτυλη αυγή, τότε να κόψεις και να πάρεις σπίτι, Πέρση, όλα τα σταφύλια. Δείξ᾽ τα στον ήλιο για μέρες δέκα και δέκα νύχτες, βάλ᾽ τα στον ίσκιο πέντε μέρες, και την έκτη άδειασε στους κάδους σου τα δώρα του πολύτερπνου Διόνυσου. Κι όταν οι Υάδες κι οι Πλειάδες κι ο δυνατός Ωρίων βασιλεύουν, τότε να θυμηθείς πως είναι η ώρα του οργώματος. Και η σπορά κάτω απ᾽ τη γη καλά βαλμένη ας είναι. Αν τώρα σε πιάσει ο πόθος για την τρικυμιώδη ναυτιλία: όταν οι Πλειάδες, τον ισχυρό και δυνατό Ωρίωνα
για να ξεφύγουν, στο νεφελώδη πόντο πέφτουν, τότε μανιάζουνε πνοές ανέμων κάθε είδους. Μην έχεις τότε πια το πλοίο σου στο κρασάτο πέλαγος, μα δούλευε τη γη κι έχε στο νου σου όσα σου παραγγέλλω. Τράβα το πλοίο στη στεριά κι ασφάλισέ το με λιθάρια ολόγυρα, να συγκρατούν αυτά το μένος των ανέμων που υγρά φυσούν, αφού τον πίρο βγάλεις, για να μη σαπίσει η βροχή του Δία το πλοίο. Κι όλα τα ξάρτια τακτοποιημένα στο σπίτι σου μέσα απόθεσε, αφού μαζέψεις μ᾽

οὐκ ἄφενος φεύγων οὐδὲ πλοῦτόν τε καὶ ὄλβον,
ἀλλὰ κακὴν πενίην, τὴν Ζεὺς ἄνδρεσσι δίδωσιν.
νάσσατο δ᾽ ἄγχ᾽ Ἑλικῶνος ὀιζυρῇ ἐνὶ κώμῃ,
Ἄσκρῃ, χεῖμα κακῇ, θέρει ἀργαλέῃ, οὐδέ ποτ᾽ ἐσθλῇ.
τύνη δ᾽, ὦ Πέρση, ἔργων μεμνημένος εἶναι
ὡραίων πάντων, περὶ ναυτιλίης δὲ μάλιστα.
νῆ᾽ ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ᾽ ἐνὶ φορτία θέσθαι·
μείζων μὲν φόρτος, μεῖζον δ᾽ ἐπὶ κέρδει κέρδος
ἔσσεται, εἴ κ᾽ ἄνεμοί γε κακὰς ἀπέχωσιν ἀήτας.
Εὖτ᾽ ἂν ἐπ᾽ ἐμπορίην τρέψας ἀεσίφρονα θυμὸν
βούληαι χρέα τε προφυγεῖν καὶ λιμὸν ἀτερπέα,
δείξω δή τοι μέτρα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
οὔτε τι ναυτιλίης σεσοφισμένος οὔτε τι νηῶν.
οὐ γάρ πώ ποτε νηὶ γ᾽ ἐπέπλων εὐρέα πόντον,
εἰ μὴ ἐς Εὔβοιαν ἐξ Αὐλίδος, ᾗ ποτ᾽ Ἀχαιοὶ
μείναντες χειμῶνα πολὺν σὺν λαὸν ἄγειραν
Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς Τροίην ἐς καλλιγύναικα.
ἔνθα δ᾽ ἐγὼν ἐπ᾽ ἄεθλα δαΐφρονος Ἀμφιδάμαντος
Χαλκίδα τ᾽ εἰς ἐπέρησα· τὰ δὲ προπεφραδμένα πολλὰ
ἄεθλ᾽ ἔθεσαν παῖδες μεγαλήτορες· ἔνθα μέ φημι
ὕμνῳ νικήσαντα φέρειν τρίποδ᾽ ὠτώεντα.
τὸν μὲν ἐγὼ Μούσῃσ᾽ Ἑλικωνιάδεσσ᾽ ἀνέθηκα
ἔνθά με τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς.
τόσσον τοι νηῶν γε πεπείρημαι πολυγόμφων·
ἀλλὰ καὶ ὣς ἐρέω Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο·
Μοῦσαι γάρ μ᾽ ἐδίδαξαν ἀθέσφατον ὕμνον ἀείδειν.
Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος, καματώδεος ὥρης,
ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος· οὔτε κε νῆα
καυάξαις οὔτ᾽ ἄνδρας ἀποφθείσειε θάλασσα,
εἰ δὴ μὴ πρόφρων γε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
ἢ Ζεὺς ἀθανάτων βασιλεὺς ἐθέλῃσιν ὀλέσσαι·
ἐν τοῖς γὰρ τέλος ἐστὶν ὁμῶς ἀγαθῶν τε κακῶν τε.
τῆμος δ᾽ εὐκρινέες τ᾽ αὖραι καὶ πόντος ἀπήμων·
εὔκηλος τότε νῆα θοὴν ἀνέμοισι πιθήσας
ἑλκέμεν ἐς πόντον φόρτον τ᾽ ἐς πάντα τίθεσθαι·
σπεύδειν δ᾽ ὅττι τάχιστα πάλιν οἶκόνδε νέεσθαι
μηδὲ μένειν οἶνόν τε νέον καὶ ὀπωρινὸν ὄμβρον
καὶ χειμῶν᾽ ἐπιόντα Νότοιό τε δεινὰς ἀήτας,
ὅς τ᾽ ὤρινε θάλασσαν ὁμαρτήσας Διὸς ὄμβρῳ
πολλῷ ὀπωρινῷ, χαλεπὸν δέ τε πόντον ἔθηκεν.
ἄλλος δ᾽ εἰαρινὸς πέλεται πλόος ἀνθρώποισιν·
ἦμος δὴ τὸ πρῶτον, ὅσον τ᾽ ἐπιβᾶσα κορώνη
ἴχνος ἐποίησεν, τόσσον πέταλ᾽ ἀνδρὶ φανήῃ
ἐν κράδῃ ἀκροτάτῃ, τότε δ᾽ ἄμβατός ἐστι

ευκοσμία τα φτερά του ποντοπόρου πλοίου. Και το καλοφτιαγμένο το πηδάλιο κρέμασ᾽ το πάνω απ᾽ τον καπνό.
Κι εσύ ο ίδιος περίμενε την εποχή του πλου, ωσότου να ᾽ρθει. Τότε το πλοίο το γοργό σύρε στη θάλασσα και μέσα του φορτίο να ετοιμάσεις όσο πρέπει, ώστε στο σπίτι σου να φέρεις κέρδος, όπως, πολύ ανόητε Πέρση, ο πατέρας ο δικός μου και δικός σου έπλεε στα καράβια, γιατί ᾽χε ανάγκη για ένα βιος καλό. Αυτός μια μέρα έφτασε κι εδώ αφού διέσχισε θάλασσα πολλή, αφού την Κύμη την αιολική άφησε πίσω του σε μαύρο πλοίο μέσα, όχι την αφθονία προσπαθώντας να ξεφύγει, τον πλούτο και την ευτυχία, μα την κακή τη φτώχεια, που ο Δίας στους ανθρώπους δίνει. Και πλάι στον Ελικώνα, σε κώμη ελεεινή κατοίκησε,
στην Άσκρα, κακή το χειμώνα, το θέρος ανυπόφορη, ποτέ καλή. Εσύ να θυμάσαι, Πέρση, όλα τα έργα στον καιρό τους, και μάλιστα όταν αφορούν τη ναυτιλία. Το μικρό το πλοίο να επαινείς, στο μεγάλο όμως τα φορτία σου να βάζεις. Πιο μεγάλο το φορτίο, πιο μεγάλο και το κέρδος πάνω στο κέρδος θα ᾽ναι, αν οι αέρηδες κρατήσουν μακριά τα κακά φυσήματά τους. Κι αν στο εμπόριο στρέφεις τη μωρή ψυχή σου και θέλεις τα χρέη να ξεφύγεις και το λιμό τον άχαρο, τα μέτρα θα σου δείξω εγώ της θάλασσας της πολυτάραχης, δίχως πεπειραμένος να ᾽μαι ούτε στη ναυτιλία ούτε στα πλοία.
Γιατί ποτέ ως τώρα σε πλοίο επάνω δεν έπλευσα τον πόντο τον πλατύ, παρά μονάχα στην Εύβοια απ᾽ την Αυλίδα, όπου οι Αχαιοί υπομένοντας το βαρύ χειμώνα συγκέντρωσαν στρατό από την ιερή Ελλάδα για την Τροία με τις ωραίες γυναίκες. Από εκεί εγώ για τους αγώνες του φιλοπόλεμου Αμφιδάμαντα πέρασα στη Χαλκίδα. Πολλά τα έπαθλα όρισαν με προκήρυξη οι γιοι του γενναιόκαρδου. Εκεί, το βεβαιώνω, κέρδισα τρίποδα με λαβές νικώντας μ᾽ έναν ύμνο. Κι αυτόν εγώ αφιέρωσα στις Μούσες του Ελικώνα, εκεί που πρώτη φορά με βάλανε στου καθαρού του τραγουδιού το δρόμο.
Τόση είναι η πείρα μου από τα πλοία τα καλοκάρφωτα. Μα κι έτσι το θέλημα θα πω του Δία που βαστάει αιγίδα. Αφού οι Μούσες μού διδάξανε να ψάλλω ύμνο μ᾽ ανέκφραστη ομορφιά. Για μέρες πενήντα μετά το ηλιοστάσιο, σαν φτάσει το κορύφωμα του θέρους, της κοπιαστικής τής εποχής, είναι ο καιρός του πλου για τους θνητούς. Ούτε το πλοίο σου τότε θα τσάκιζες, ούτε τους άντρες σου θ᾽ αφάνιζε η θάλασσα, εκτός κι αν πρόθυμα ο Ποσειδώνας που σείει τη γη ή και ο Δίας, ο βασιλιάς των αθανάτων, θελήσει να σε καταστρέψει. Γιατί σ᾽ αυτούς η εκπλήρωση ανήκει και των καλών και των κακών εξίσου.
Τότε οι αύρες ευδιάκριτες φυσούν κι ο πόντος είναι

θάλασσα·
εἰαρινὸς δ᾽ οὗτος πέλεται πλόος· οὔ μιν ἔγωγε
αἴνημ᾽, οὐ γὰρ ἐμῷ θυμῷ κεχαρισμένος ἐστίν·
ἁρπακτός· χαλεπῶς κε φύγοις κακόν· ἀλλά νυ καὶ τὰ
ἄνθρωποι ῥέζουσιν ἀιδρίῃσι νόοιο·
χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν.
δεινὸν δ᾽ ἐστὶ θανεῖν μετὰ κύμασιν· ἀλλά σ᾽ ἄνωγα
φράζεσθαι τάδε πάντα μετὰ φρεσὶν ὡς ἀγορεύω.
μηδ᾽ ἐν νηυσὶν ἅπαντα βίον κοίλῃσι τίθεσθαι,
ἀλλὰ πλέω λείπειν, τὰ δὲ μείονα φορτίζεσθαι·
δεινὸν γὰρ πόντου μετὰ κύμασι πήματι κύρσαι·
δεινὸν δ᾽ εἴ κ᾽ ἐπ᾽ ἄμαξαν ὑπέρβιον ἄχθος ἀείρας
ἄξονα καυάξαις καὶ φορτία μαυρωθείη.
μέτρα φυλάσσεσθαι· καιρὸς δ᾽ ἐπὶ πᾶσιν ἄριστος.
Ὡραῖος δὲ γυναῖκα τεὸν ποτὶ οἶκον ἄγεσθαι,
μήτε τριηκόντων ἐτέων μάλα πόλλ᾽ ἀπολείπων
μήτ᾽ ἐπιθεὶς μάλα πολλά· γάμος δέ τοι ὥριος
οὗτος·
ἡ δὲ γυνὴ τέτορ᾽ ἡβώοι, πέμπτῳ δὲ γαμοῖτο.
παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ὥς κ᾽ ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς,
τὴν δὲ μάλιστα γαμεῖν, ἥτις σέθεν ἐγγύθι
ναίει
πάντα μάλ᾽ ἀμφὶς ἰδών, μὴ γείτοσι χάρματα
γήμῃς.
οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ λῃίζετ᾽ ἄμεινον
τῆς ἀγαθῆς, τῆς δ᾽ αὖτε κακῆς οὐ ῥίγιον ἄλλο,
δειπνολόχης, ἥ τ᾽ ἄνδρα καὶ ἴφθιμόν περ ἐόντα
εὖει ἄτερ δαλοῖο καὶ ὠμῷ γήραϊ δῶκεν.
εὖ δ᾽ ὅπιν ἀθανάτων μακάρων πεφυλαγμένος
εἶναι.
μὴ δὲ κασιγνήτῳ ἶσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον·
εἰ δέ κε ποιήσῃς, μή μιν πρότερος κακὸν ἔρξεις,
μηδὲ ψεύδεσθαι γλώσσης χάριν· εἰ δέ σέ γ᾽ ἄρχῃ
ἤ τι ἔπος εἰπὼν ἀποθύμιον ἠὲ καὶ ἔρξας,
δὶς τόσα τείνυσθαι μεμνημένος· εἰ δέ κεν αὖτις
ἠγῆτ᾽ ἐς φιλότητα, δίκην δ᾽ ἐθέλῃσι παρασχεῖν,
δέξασθαι· δειλός τοι ἀνὴρ φίλον ἄλλοτε ἄλλον
ποιεῖται· σὲ δὲ μή τι νόος κατελεγχέτω εἶδος.
μηδὲ πολύξεινον μηδ᾽ ἄξεινον καλέεσθαι,
μηδὲ κακῶν ἔταρον μηδ᾽ ἐσθλῶν νεικεστῆρα.
μηδέ ποτ᾽ οὐλομένην πενίην θυμοφθόρον ἀνδρὶ
τέτλαθ᾽ ὀνειδίζειν, μακάρων δόσιν αἰὲν ἐόντων.
γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
φειδωλῆς, πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον
ἰούσης·
εἰ δὲ κακὸν εἴποις, τάχα κ᾽ αὐτὸς μεῖζον ἀκούσαις.
μηδὲ πολυξείνου δαιτὸς δυσπέμφελος εἶναι·
ἐκ κοινοῦ πλείστη τε χάρις δαπάνη τ᾽ ὀλιγίστη.

άβλαβος. Τότε το πλοίο το γοργό σύρε στον πόντο δίχως φόβο, με πίστη στους ανέμους, και μέσα βάλε όλο το φορτίο. Και σπεύδε όσο πιο γρήγορα πίσω στο σπίτι να γυρίσεις, μήτε να περιμένεις το νέο κρασί, τη φθινοπωρινή βροχή, την καταιγίδα που έρχεται, και του νοτιά τις θύελλες τις φοβερές: αυτός τη θάλασσα ξεσηκώνει, έτσι που συνοδεύει τη φθινοπωρινή και άφθονη βροχή του Δία, και κάνει άγριο τον πόντο. Κι άλλος υπάρχει για τους ανθρώπους πλους την άνοιξη. Όταν για πρώτη φορά φανούν στον άνθρωπο
680τα φύλλα στης συκιάς τ᾽ ακρόκλαδα τόσο μεγάλα, όσο το ίχνος που άφησε πατώντας η κουρούνα, τότε μπορείς να ανεβείς στη θάλασσα. Και είναι αυτός ο πλους ο ανοιξιάτικος. Όμως εγώ δεν τον παινεύω, γιατί αρεστός δεν είναι στην καρδιά μου. Παρακινδυνευμένος είναι. Και δύσκολα το κακό σ᾽ αυτόν θα ξέφευγες. Όμως κι αυτόν τον κάνουνε οι άνθρωποι απ᾽ άγνοια του μυαλού τους. Γιατί το κέρδος είναι η ψυχή των δύστυχων ανθρώπων. Και είναι φοβερό να πεθάνεις μες στα κύματα. Μα εγώ σου παραγγέλλω να στοχαστείς μες στο μυαλό σου όλα αυτά καθώς σε συμβουλεύω. Κι ούτε στα κοίλα πλοία μέσα όλο το βιος σου ν᾽ ακουμπάς,
690 αλλά το πιο πολύ ν᾽ αφήνεις και να φορτώνεις το λιγότερο. Γιατί ᾽ναι φοβερό στα κύματα του πόντου μέσα να σε βρει κακό. Κι ακόμη είναι φοβερό βάζοντας βάρος υπερβολικό στην άμαξα επάνω τον άξονα να σπάσεις και το φορτίο ν᾽ αφανίσεις. Τα μέτρα φύλαγε. Είναι η καίρια στιγμή η άριστη για όλα. Στην ώρα σου γυναίκα στο σπίτι σου να φέρεις, μήτε πάρα πολύ μικρότερος απ᾽ τα τριάντα χρόνια, μήτε και πάρα πολύ μεγαλύτερος. Αυτός είναι ο κατάλληλος καιρός για γάμο. Τέσσερα χρόνια να ᾽ναι η γυναίκα έφηβη, τον πέμπτο να παντρεύεται. Να παντρευτείς παρθένα, για να της μάθεις φρόνιμες συνήθειες,
700 κι αυτήν προπάντων να παντρεύεσαι, που κάθεται κοντά σου, αφού τα πάντα γύρω απ᾽ αυτήν καλά τα μάθεις, μην τύχει για τους γείτονες χαρά να παντρευτείς. Απ᾽ τη γυναίκα την καλή τίποτε πιο καλό δεν αποκτά ο άντρας, και τίποτε πάλι φοβερότερο απ᾽ την κακή, που το φαΐ παραμονεύει: αυτή το σύζυγό της, και δυνατός να είναι ακόμα, δίχως δαυλό τον καίει και πρόωρα γηρατειά τού δίνει. Καλά φυλάξου από των μακάριων αθανάτων την εκδίκηση. Το φίλο με τον αδερφό σου μην τον κάνεις ίσο. Μα κι αν τον κάνεις, πρώτος εσύ να μην τον βλάψεις, κι ούτε ψεύτικη εύνοια στα λόγια να του δείξεις.
710 Μα αν εκείνος κάνει αρχή και πει λόγια ή κάνει πράξεις δυσάρεστες, θυμήσου τα διπλά να του ανταποδώσεις. Κι αν πάλι για συμφιλίωση το πρώτο βήμα κάνει και θέλει να σου δώσει ικανοποίηση, να το

μηδέ ποτ᾽ ἐξ ἠοῦς Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
χερσὶν ἀνίπτοισιν μηδ᾽ ἄλλοις ἀθανάτοισιν·
οὐ γὰρ τοί γε κλύουσιν, ἀποπτύουσι δέ τ᾽ ἀράς.
μηδ᾽ ἄντ᾽ ἠελίου τετραμμένος ὀρθὸς ὀμείχειν·
αὐτὰρ ἐπεί κε δύῃ, μεμνημένος, ἔς τ᾽ ἀνιόντα,
μήτ᾽ ἐν ὁδῷ μήτ᾽ ἐκτὸς ὁδοῦ προβάδην οὐρήσῃς
μὴδ᾽ ἀπογυμνωθείς· μακάρων τοι νύκτες ἔασιν.
ἐζόμενος δ᾽ ὅ γε θεῖος ἀνήρ, πεπνυμένα εἰδώς,
ἠ᾽ ὅ γε πρὸς τοῖχον πελάσας εὐερκέος αὐλῆς.
μηδ᾽ αἰδοῖα γονῇ πεπαλαγμένος ἔνδοθι οἴκου
ἱστίῃ ἐμπελαδὸν παραφαινέμεν, ἀλλ᾽ ἀλέασθαι.
μηδ᾽ ἀπὸ δυσφήμοιο τάφου ἀπονοστήσαντα
σπερμαίνειν γενεήν, ἀλλ᾽ ἀθανάτων ἀπὸ δαιτός.
μηδέ ποτ᾽ ἐν προχοῇς ποταμῶν ἅλαδε προρεόντων
μηδ᾽ ἐπὶ κρηνάων οὐρεῖν, μάλα δ᾽ ἐξαλέασθαι·
μηδ᾽ ἐναποψύχειν· τὸ γὰρ οὔ τοι λώιόν ἐστιν.
μηδέ ποτ᾽ ἀενάων ποταμῶν καλλίρροον ὕδωρ
ποσσὶ περᾶν πρίν γ᾽ εὔξῃ ἰδὼν ἐς καλὰ ῥέεθρα
χεῖρας νιψάμενος πολυηράτῳ ὕδατι λευκῷ.
ὃς ποταμὸν διαβῇ κακότητ᾽ ἰδὲ χεῖρας ἄνιπτος,
τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσσω.
μηδ᾽ ἀπὸ πεντόζοιο θεῶν ἐν δαιτὶ θαλείῃ
αὖον ἀπὸ χλωροῦ τάμνειν αἴθωνι σιδήρῳ.
μηδέ ποτ᾽ οἰνοχόην τιθέμεν κρητῆρος ὕπερθεν
πινόντων· ὀλοὴ γὰρ ἐπ᾽ αὐτῷ μοῖρα τέτυκται.
μηδὲ δόμον ποιῶν ἀνεπίξεστον καταλείπειν,
μή τοι ἐφεζομένη κρώξῃ λακέρυζα κορώνη.
μηδ᾽ ἀπὸ χυτροπόδων ἀνεπιρρέκτων ἀνελόντα
ἔσθειν μηδὲ λόεσθαι· ἐπεὶ καὶ τοῖς ἔπι ποινή.
μηδ᾽ ἐπ᾽ ἀκινήτοισι καθίζειν, οὐ γὰρ ἄμεινον,
παῖδα δυωδεκαταῖον, ὅ τ᾽ ἀνέρ᾽ ἀνήνορα ποιεῖ,
μηδὲ δυωδεκάμηνον· ἴσον καὶ τοῦτο τέτυκται.
μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι
ἀνέρα· λευγαλέη γὰρ ἐπὶ χρόνον ἔστ᾽ ἐπὶ καὶ τῷ
ποινή. μηδ᾽ ἱεροῖσιν ἐπ᾽ αἰθομένοισι κυρήσας
μωμεύειν ἀίδηλα· θεός νύ τι καὶ τὰ νεμεσσᾷ.
ὧδ᾽ ἔρδειν· δεινὴν δὲ βροτῶν ὑπαλεύεο φήμην·
φήμη γάρ τε κακὴ πέλεται κούφη μὲν ἀεῖραι
ῥεῖα μάλ᾽, ἀργαλέη δὲ φέρειν, χαλεπὴ δ᾽ ἀποθέσθαι.
φήμη δ᾽ οὔ τις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
λαοὶ φημίξουσι· θεός νύ τίς ἐστι καὶ αὐτή.
Ἤματα δ᾽ ἐκ Διόθεν πεφυλαγμένος εὖ κατὰ μοῖραν
πεφραδέμεν δμώεσσι· τριηκάδα μηνὸς ἀρίστην
ἔργα τ᾽ ἐποπτεύειν ἠδ᾽ ἁρμαλιὴν δατέασθαι,

δεχτείς. Ο ελεεινός ο άνθρωπος κάθε φορά και άλλον φίλο κάνει. Ο χαρακτήρας σου να μη διαψεύδει την εμφάνισή σου. Μήτε να λέγεσαι άνθρωπος που φιλοξενεί πολλούς, μήτ᾽ αφιλόξενος, μήτε και φίλος των κακών, μήτε και των καλών κατήγορος, μήτε ποτέ σου να τολμήσεις την ψυχοφθόρα φτώχεια ενός ανθρώπου την καταραμένη να ονειδίσεις: είναι κι αυτή δοσμένη απ᾽ τους θεούς που ζουν αιώνια. Άριστος θησαυρός μες στους ανθρώπους η φειδωλή η γλώσσα,
που σαν προχωράει με μέτρο είναι πολύ μεγάλη η χάρη της. Αν πεις κακία, γοργά κι ο ίδιος θ᾽ ακούσεις μεγαλύτερη. Δυσάρεστος μην είσαι σε τραπέζι που φιλοξενεί πολλούς: από κοινό τραπέζι αντλείς πάρα πολλή χαρά μ᾽ ελάχιστη δαπάνη. Ούτε ποτέ με την αυγή να κάνεις σπονδή στο Δία λαμπερό κρασί με χέρια άνιφτα, ούτε στους άλλους αθανάτους. Γιατί βέβαια τότε δε σ᾽ ακούν και τις ευχές σου αποστρέφονται. Μήτε στραμμένος προς τον ήλιο όρθιος να ουρείς. Κι απ᾽ τη στιγμή που δύει —να το θυμάσαι— μέχρι ν᾽ ανατείλει, ούτε στο δρόμο επάνω ούτε έξω από το δρόμο, όταν περπατάς, να ουρείς,
μήτε ξεγυμνωμένος: είναι των μακάριων θεών και οι νύχτες. Ο θεϊκός ο άνθρωπος, με το μυαλό το φρόνιμο, καθισμένος κατουρά ή πλησιάζοντας στον τοίχο μιας αυλής καλοφραγμένης. Κι ούτε το αιδοίο σου από σπέρμα μολυσμένο ν᾽ αφήνεις να φαίνεται μες στο σπίτι, στην εστία κοντά, αλλά να τ᾽ αποφεύγεις. Μήτε γυρίζοντας από ταφή δυσοίωνη να σπέρνεις απογόνους, μα από ευωχία των αθανάτων επιστρέφοντας. Κι ούτε στα νερά των ποταμών να κατουράς που ρέουν προς τη θάλασσα, ούτε στις κρήνες. Αυτό πολύ να τ᾽ αποφεύγεις. Μήτε και να αποπατείς. Δεν είναι τούτο το καλύτερο.
Κι ούτε ποτέ των αέναων ποταμών το καλλίροο νερό με τα πόδια να περάσεις, προτού προσευχηθείς κοιτάζοντας στα ωραία ρείθρα, αφού τα χέρια σου ένιψες με το νερό το καθαρό, το πολυέραστο.
Όποιος διαβεί ποτάμι δίχως να ᾽χει ξεπλύνει την αθλιότητα και τα χέρια του, αυτόν θα τον μισήσουν οι θεοί και λύπες κατόπιν θα του δώσουν. Σε πλούσιο των θεών συμπόσιο απ᾽ το πεντόκλαδο να μην κόβεις το ξερό απ᾽ το χλωρό με σίδερο που αστράφτει. Ούτε ποτέ να βάζεις την οινοχόη επάνω απ᾽ τον κρατήρα την ώρα που πίνουν. Μοίρα ολέθρια σ᾽ αυτή την πράξη υπάρχει. Μήτε σαν φτιάχνεις σπίτι να το αφήσεις ατελές, μήπως και πάει να κάτσει κρώζοντας καμιά κουρούνα που πολύ κραυγάζει. Από μια χύτρα με πόδια που σε θυσία δε χρησιμοποίησες μην πάρεις για να φας, μήτε να λουστείς. Υπάρχει και για τούτη την πράξη τιμωρία.
Μη βάζεις να καθίσει πάνω σε μέρη ιερά, καλό δεν είναι, δωδεκάμερο παιδί — αυτό τον άνδρα τον κάνει

εὖτ᾽ ἂν ἀληθείην λαοὶ κρίνοντες ἄγωσιν.
Αἵδε γὰρ ἡμέραι εἰσὶ Διὸς παρὰ μητιόεντος·
πρῶτον ἔνη τετράς τε καὶ ἑβδόμη ἱερὸν ἦμαρ
(τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορα γείνατο Λητώ)
ὀγδοάτη δ᾽ ἐνάτη τε. δύω γε μὲν ἤματα μηνὸς
ἔξοχ᾽ ἀεξομένοιο βροτήσια ἔργα πένεσθαι,
ἐνδεκάτη δὲ δυωδεκάτη τ᾽. ἄμφω γε μὲν ἐσθλαὶ
ἡμὲν ὅις πείκειν ἠδ᾽ εὔφρονα καρπὸν ἀμᾶσθαι·
ἡ δὲ δυωδεκάτη τῆς ἐνδεκάτης μέγ᾽ ἀμείνων·
τῇ γάρ τοι νῇ νήματ᾽ ἀερσιπότητος ἀράχνης
ἤματος ἐκ πλείου, ὅτε τ᾽ ἴδρις σωρὸν ἀμᾶται·
τῇ δ᾽ ἱστὸν στήσαιτο γυνὴ προβάλοιτό τε ἔργον.
Μηνὸς δ᾽ ἰσταμένου τρεισκαιδεκάτην ἀλέασθαι
σπέρματος ἄρξασθαι· φυτὰ δ᾽ ἐνθρέψασθαι ἀρίστη.
ἕκτη δ᾽ ἡ μέση μάλ᾽ ἀσύμφορός ἐστι φυτοῖσιν,
ἀνδρογόνος δ᾽ ἀγαθή· κούρῃ δ᾽ οὐ σύμφορός ἐστιν
οὔτε γενέσθαι πρῶτ᾽ οὔτ᾽ ἂρ γάμου ἀντιβολῆσαι.
οὐδὲ μὲν ἡ πρώτη ἕκτη κούρῃ γε γενέσθαι
ἄρμενος, ἀλλ᾽ ἐρίφους τάμνειν καὶ πώεα μήλων,
σηκόν τ᾽ ἀμφιβαλεῖν ποιμνήιον ἤπιον ἦμαρ·
ἐσθλὴ δ᾽ ἀνδρογόνος· φιλέοι δέ κε κέρτομα βάζειν
ψεύδεά θ᾽ αἱμυλίους τε λόγους κρυφίους τ᾽ ὀαρισμούς.
Μηνὸς δ᾽ ὀγδοάτῃ κάπρον καὶ βοῦν ἐρίμυκον
ταμνέμεν, οὐρῆας δὲ δυωδεκάτῃ ταλαεργούς.
Εἰκάδι δ᾽ ἐν μεγάλῃ, πλέῳ ἤματι ἴστορα φῶτα
γείνασθαι· μάλα γάρ τε νόον πεπυκασμένος ἔσται.
Ἑσθλὴ δ᾽ ἀνδρογόνος δεκάτη, κούρῃ δέ τε τετρὰς
μέσση· τῇ δέ τε μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς
καὶ κύνα καρχαρόδοντα καὶ οὐρῆας ταλαεργοὺς
πρηῢνειν ἐπὶ χεῖρα τιθείς· πεφύλαξο δὲ θυμῷ
τετράδ᾽ ἀλεύασθαι φθίνοντός θ᾽ ἰσταμένου τε
ἄλγεα θυμοβορεῖν· μάλα τοι τετελεσμένον ἦμαρ.
Ἐν δὲ τετάρτῃ μηνὸς ἄγεσθ᾽ εἰς οἶκον ἄκοιτιν
οἰωνοὺς κρίνας οἳ ἐπ᾽ ἔργματι τούτῳ ἄριστοι.
Πέμπτας δ᾽ ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί·
ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐρινύας ἀμφιπολεύειν
Ὅρκον γεινόμενον, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ᾽ ἐπιόρκοις.
Μέσσῃ δ᾽ ἑβδομάτῃ Δημήτερος ἱερὸν ἀκτὴν
εὖ μάλ᾽ ὀπιπεύοντα ἐυτροχάλῳ ἐν ἀλωῇ
βάλλειν, ὑλοτόμον τε ταμεῖν θαλαμήια δοῦρα
νήιά τε ξύλα πολλά, τά τ᾽ ἄρμενα νηυσὶ πέλονται.
τετράδι δ᾽ ἄρχεσθαι νῆας πήγνυσθαι ἀραιάς.
Εἰνὰς δ᾽ ἡ μέσση ἐπὶ δείελα λώιον ἦμαρ·

άνανδρο— ούτε δωδεκάμηνο. Το ίδιο ολέθρια και τούτη η πράξη είναι. Μήτε ο άντρας το σώμα του με γυναικείο λουτρό να καθαρίζει. Γιατί κι εδώ θα ᾽ρθει εν καιρώ ολέθρια τιμωρία. Ούτε αν τύχει να βρεθείς σε θυσίες που καίγονται να βλασφημείς ολέθρια. Και γι᾽ αυτό ο θεός οργίζεται
Έτσι να πράττεις. Κι απ᾽ την κακή τη φήμη των ανθρώπων να φυλάγεσαι. Γιατί η κακοφημία είναι άσχημη, κι ελαφριά που να μπορείς να τη σηκώσεις εύκολα πολύ, μα να την κουβαλάς βαριά, και δύσκολη να την αποτινάξεις. Φήμη καμιά δε χάνεται ολότελα που άνθρωποι πολλοί τη διαδώσουν. Μία θεά είναι κι αυτή επίσης. Τις μέρες του Δία καλά αφού φυλάξεις κι όπως πρέπει, δίνε στους δούλους σου οδηγίες. Είναι η τριακοστή του μήνα μέρα άριστη, για να ελέγχεις τις δουλειές και να μοιράζεις το σιτηρέσιό τους, αν βέβαια οι άνθρωποι την αλήθεια διακρίνοντας τηρούνε.
Τούτες οι μέρες από το συνετό το Δία είναι:
Πρώτον, η πρώτη και η τέταρτη και η έβδομη του μήνα είναι μέρες ιερές—γιατί την έβδομη γέννησε η Λητώ το χρυσοσπάθη Απόλλωνα—και η όγδοη και η ένατη. Όμως του μήνα που αυξάνει δυο είναι οι μέρες για να ασχοληθείς κατεξοχήν με τα ανθρώπινα έργα: η ενδέκατη και η δωδέκατη. Είναι κι οι δυο καλές για να κουρεύεις πρόβατα και να μαζεύεις τον ευφρόσυνο καρπό. Μα η δωδέκατη απ᾽ την ενδέκατη πολύ καλύτερη είναι. Γιατί σ᾽ αυτή γνέθει τα νήματα η αράχνη που ίπταται ψηλά, όταν η μέρα είναι πλήρης, όταν κι ο γνωστικός μαζεύει το σωρό του. Αυτή τη μέρα να στήνει και η γυναίκα αργαλειό και στη δουλειά αρχή να κάνει.
Τη δέκατη τρίτη μέρα απ᾽ την αρχή του μήνα ν᾽ αποφεύγεις ν᾽ αρχίσεις τη σπορά. Φυτά όμως να φυτέψεις είναι άριστη. Η έκτη από τη μέση είναι πολύ ανώφελη για τα φυτά, μα για τη γέννηση αγοριού είναι καλή. Μα για κορίτσι ανώφελη είναι και για να γεννηθεί και για να παντρευτεί. Ούτε κι η πρώτη έκτη είναι κατάλληλη να γεννηθεί κορίτσι, μα είναι ευνοϊκή να μουνουχίσεις ερίφια και κοπάδια πρόβατα, και μαντρί για να σηκώσεις γύρω-γύρω για τα ποίμνια. Είναι καλή για γέννηση αγοριού που θ᾽ αγαπάει να μιλά πειραχτικά, να λέει ψέματα, λόγια κολακευτικά, θα αγαπά και τις κρυφές παρέες.
Την όγδοη του μήνα να μουνουχίζεις κάπρο και βόδι που δυνατά μουγκρίζει, και τη δωδέκατη τα καρτερικά μουλάρια. Στη μεγάλη εικοστή, όταν η μέρα είναι πλήρης, ο άντρας ο γνωστικός να γεννηθεί. Γιατί πολύ στο νου συγκροτημένος θα ᾽ναι. Η δέκατη μέρα είναι καλή για γέννηση αγοριού, για κοριτσιού η τέταρτη απ᾽ τη μέση. Τούτη τη μέρα τα πρόβατα, τα βόδια τα στριφτόποδα, τα στριφοκέρατα, το κοφτερόδοντο σκυλί

πρωτίστη δ᾽ εἰνὰς παναπήμων ἀνθρώποισιν·
ἐσθλὴ μὲν γάρ θ᾽ ἥ γε φυτευέμεν ἠδὲ γενέσθαι
ἀνέρι τ᾽ ἠδὲ γυναικί, καὶ οὔποτε πάγκακον ἦμαρ.
Παῦροι δ᾽ αὖτε ἴσασι τρισεινάδα μηνὸς ἀρίστην
815 ἄρξασθαί τε πίθου καὶ ἐπὶ ζυγὸν αὐχένι θεῖναι
βουσὶ καὶ ἡμιόνοισι καὶ ἵπποις ὠκυπόδεσσι,
νῆα ‹τε› πολυκλήιδα θοὴν εἰς οἶνοπα πόντον
εἰρύμεναι· παῦροι δέ τ᾽ ἀληθέα κικλήσκουσιν.
Τετράδι δ᾽ οἶγε πίθον· περὶ πάντων ἱερὸν ἦμαρ
820 μέσση· παῦροι δ᾽ αὖτε μετ᾽ εἰκάδα μηνὸς ἀρίστην
ἠοῦς γεινομένης· ἐπὶ δείελα δ᾽ ἐστὶ χερείων.
Αἵδε μὲν ἡμέραι εἰσὶν ἐπιχθονίοις μέγ᾽ ὄνειαρ·
αἱ δ᾽ ἄλλαι μετάδουποι, ἀκήριοι, οὔ τι φέρουσαι.
ἄλλος δ᾽ ἀλλοίην αἰνεῖ, παῦροι δὲ ἴσασιν.
825 ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ
τάων. εὐδαίμων τε καὶ ὄλβιος ὃς τάδε πάντα
εἰδὼς ἐργάζηται ἀναίτιος ἀθανάτοισιν,
828 ὄρνιθας κρίνων καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων.

και τα καρτερικά μουλάρια να ημερώνεις βάζοντας πάνω τους το χέρι σου. Πρόσεξε να αποφεύγεις την τέταρτη μέρα απ᾽ το τέλος και την αρχή του μήνα να κατατρώγεις με λύπες την καρδιά σου. Είναι η μέρα τούτη πολύ ευλογημένη.
800 Την τέταρτη του μήνα να φέρνεις στο σπίτι σύζυγο, αφού εξετάσεις τους οιωνούς τούς άριστους γι᾽ αυτή την πράξη. Τις πέμπτες να φυλάγεσαι, γιατί ᾽ναι φοβερές και τρομερές. Γιατί την πέμπτη μέρα λεν πως οι Ερινύες διακονήσανε τη γέννηση του Όρκου, που η Έριδα τον γέννησε για τους επίορκους όλεθρο. Την έβδομη απ᾽ τη μέση το ιερό της Δήμητρας σιτάρι ρίξε, με προσοχή μεγάλη, σ᾽ αλώνι ολοστρόγγυλο, κι ο ξυλοκόπος να κόβει δοκάρια για το σπίτι και καραβίσια ξύλα άφθονα, που ᾽ναι κατάλληλα για πλοία. Την τέταρτη μέρα κάνε αρχή να φτιάχνεις τα πλοία τα ελαφρά.
810 Η ένατη απ᾽ τη μέση είναι καλύτερη μέρα προς το δείλι, ενώ η πρώτη ενάτη εξ ολοκλήρου άβλαβη για τους ανθρώπους. Είναι καλή η μέρα αυτή για φύτεμα και για να γεννηθεί και άντρας και γυναίκα. Ποτέ της δεν είναι η μέρα αυτή ολωσδιόλου άτυχη. Λίγοι πάλι αυτοί που ξέρουν ότι η τρισενάτη άριστη είναι να κάνεις στο πιθάρι αρχή και το ζυγό να βάλεις στον αυχένα των βοδιών, των μουλαριών και των γοργόποδων αλόγων, το πλοίο να σύρεις με τα πολλά καθίσματα, το γρήγορο, στο σκοτεινό σαν οίνο πόντο. Και λίγοι σωστά την ονομάζουν. Την τέταρτη μέρα άνοιγε το πιθάρι. Η μέση η πιο ιερή απ᾽ όλες
820 μέρα είναι. Λίγοι και πάλι ξέρουν πως η εικοστή πρώτη του μήνα είναι άριστη, σαν έρχεται η αυγή. Το δείλι όμως είναι χειρότερη. Αυτές οι μέρες είναι μέγα όφελος για όσους ζουν στη γη επάνω. Ενώ οι άλλες είναι ευμετάβλητες, άβλαβες, που τίποτα δε φέρνουν. Άλλος και άλλη παινεύει μέρα, λίγοι όμως γνωρίζουν: άλλοτε μητριά είναι η μέρα και άλλοτε μητέρα. Ευδαίμων κι όλβιος αυτός που όλα αυτά γνωρίζει κι εργάζεται άψογος ενώπιον των αθάνατων θεών, διακρίνοντας τους οιωνούς και αποφεύγοντας τα σφάλματα.

1. Το Έργα και Ημέραι (Ανάλυση Περιεχομένου)

Ως προς τα τεχνικά του χαρακτηριστικά, το έπος *Έργα και Ημέραι* είναι βέβαιο πως συντάχθηκε στα πλαίσια μια προφορικής παράδοσης, όπως έγινε με τα ομηρικά έπη. Με ασφάλεια μπορεί να ειπωθεί πως και για τα δύο βασικά ησιόδεια έπη χρησιμοποιήθηκε γραφή για τη σύνθεσή τους. Ο δε ποιητής από τη μια ακολουθεί την επική παράδοση αξιοποιώντας την τυπική γλώσσα του έπους, από την άλλη εμπλουτίζει αυτή τη γλώσσα με μια ηθελημένη ποικιλομορφία[9]. Συγκεκριμένα, το πιο νεωτεριστικό κομμάτι του έπους θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι στίχοι 401-600, καθώς σε αυτούς το παραδοσιακό ομηρικό λεκτικό αναπλάθεται προκειμένου να δημιουργήσει ο ποιητής νέους τύπους[10].

Συνολικά αποτελείται από 828 στίχους σε δακτυλικό εξάμετρο, ενώ η διάλεκτος στην οποία είναι γραμμένο το έπος είναι η αιολική. Επιπλέον, όπως θα φανεί και από την παρακάτω ανάλυση, το εν λόγω έπος του Ησιόδου θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο, που εκτείνεται από τον 1ο μέχρι και 380ο στίχο, περιλαμβάνει αρκετούς μύθους που εξηγούν την κατάσταση του κόσμου και με αυτό τον τρόπο δίνει κάποιες πρώτες γενικές ηθικές νουθεσίες. Το δεύτερο κομμάτι που απαρτίζεται από όλους του υπόλοιπους στίχους (381-828) είναι πιο πρακτικό αφού ο Ησίοδος παρέχει συγκεκριμένες συμβουλές και οδηγίες για τη γεωργία, τη ναυσιπλοΐα και τον βίο γενικότερα, ενώ ολοκληρώνει το έπος με τον κατάλογο των ενεργειών που πρέπει να κάνει ο άνθρωπος την κάθε μέρα του μήνα.

Μετά το προοίμιο του έπους, όπου γίνεται επίκληση στις μούσες και ο ποιητής αναφέρει πως επιθυμεί να μιλήσει για τη δικαιοσύνη στον αδερφό του Πέρση (στ. 1-10), ο ποιητής αναφέρεται σε δυο είδη ερίδων που υπάρχουν στη γη, μια θετική και μια αρνητική για τη ζωή των ανθρώπων. Η καλή έριδα είναι αυτή η οποία δίνει κίνητρο στους ανθρώπους και τους ωθεί στη δουλειά και τον κάματο. Η δε κακή έριδα επιζητά μαλώματα και διαφωνίες, γι' αυτό και ο Ησίοδος προτρέπει τον Πέρση να μείνει μακριά της (στ. 11-41). Στους πρώτους πέντε

[9] Κακριδής, Ι., (2005) *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, σελ. 38.

[10] Τσαγκάλης, Κ., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 59-61. «*Ποίηση και Ποιητική στη Θεογονία και στο Έργα και Ημέραι*», σελ. 221.

στίχους γίνεται η επίκληση στις Μούσες, όπως και από τον Όμηρο. Υπάρχει όμως, μια ειδοποιός διαφορά. Ο Όμηρος φαίνεται να επικαλείται τις Μούσες με μια μετριοπάθεια στον τόνο της γραφής του, προσπαθώντας να πάρει ευχή από τα «Θεία», ενώ ο Ησίοδος δεν έχει την θρησκευτική προκατάληψη, ούτε τη μετριοπάθεια του Ομήρου. Γνωρίζει ότι πάει να συγγράψει ένα διδακτικό έπος, ανοίγοντας τον δρόμο για τον ενάρετο βίο και φανερώνοντας στους ανθρώπους όλα εκείνα τα λάθη που αρνούνται πεισματικά να παραδεχθούν. Αν δεχθούμε ότι αληθεύει η υπόθεση αυτή και αν λάβουμε υπόψιν το γεγονός ότι υπάρχει αυτή η ελαστικότητα προς το «Θείον», ο Ησίοδος, σαν ολοκληρωμένη προσωπικότητα θα μπορούσε να τοποθετηθεί χρονικά μετά τον 6ο π. Χ. αιώνα. Μετά τον πέμπτο στίχο γίνεται λόγος για την παντοδυναμία του Διός, που φαίνεται να είναι η προσωποποίηση της δικαιοσύνης, η οποία δημιουργεί και καταστρέφει. Ίσως, έμμεσα, να υπονοείται η επερχόμενη αναφορά του στα πέντε γένη των ανθρώπων, τα οποία πέρασαν το ένα μετά το άλλο στη λήθη αφήνοντας τελευταίο το ταλαιπωρημένο «σιδηρέον γένος».

Στους επόμενους στίχους, ο ποιητής αναφέρεται στη διαφωνία που είχε με τον αδερφό του, Πέρση, ενώ παράλληλα με αυτά, έχουμε τις αφηγήσεις για τον Προμηθέα στην Θεογονία και στο Έργα, που φαίνεται να εννοηθεί μια αμφίδρομη κίνηση στην ιστορία της ανθρωπότητας: την προσπάθεια του γιου του Ιαπετού να βελτιώσει την ανθρώπινη κατάσταση κανονίζοντας οι άνθρωποι να πάρουν το μεγαλύτερο μέρος της θυσίας που είχε ως αποτέλεσμα, ο Δίας, να κρύψει τα μέσα επιβίωσης (καθιστώντας την ενασχόληση με την γη απαραίτητη) και την φωτιά. Τότε ο Προμηθέας έκλεψε την φωτιά και την δώρισε στους ανθρώπους. Έπειτα, γίνεται αναφορά στον μύθο της Πανδώρας. Ο εξοργισμένος Δίας για να εκδικηθεί τον Προμηθέα και τους δόλιους ανθώπους, έβαλε τον Ήφαιστο να φτιάξει μια γυναίκα, την Πανδώρα, ένα άλλο κακό. Η γυναίκα όχι μόνον έφερε όλα τα δώρα των θεών καθιστώντας την απίστευτα σαγηνευτική στα ανθρώπινα μάτια, αλλά της δώθηκαν και καταστροφικά χαρακτηριστικά, και δη, όλα εκείνα που δημιουργούν το χάος στον κόσμο των θνητών. Αυτή δόθηκε στον Επιμηθέα, ο οποίος τη δέχθηκε παρακούοντας επανειλημμένα τις συμβουλές του αδερφού του να μην δεχτεί δώρο από τον Δία. Η Πανδώρα άνοιξε το πιθάρι και όλα τα κακά ξεχύθηκαν στους ανθρώπους, με την Ελπίδα να είναι το μόνο πράγμα που απέμεινε στον πάτο του

πιθαριού (στ. 42-105). Ο Προμηθέας μετά από αυτό, μαθαίνει στους ανθρώπους την ιατρική και τα βότανα ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν.

Στους στίχους που ακολουθούν ο Ησίοδος αναφέρεται στα γένη των ανθρώπων. [11]Πρώτα ήταν η χρυσή εποχή για τους ανθρώπους κατά την οποία δεν είχαν κανένα βάσανο, ούτε αρρώστιες, ούτε γηρατειά. Όταν αυτό το γένος σκεπάστηκε από τη γη, ήρθε το ασημένιο γένος, που ήταν λιγότερο ευγενές από το πρώτο. Είχαν μακροζωία, όμως ήταν άμυαλοι και δεν τιμούσαν τους θεούς, έτσι ο Δίας τους εξαφάνισε. Το γένος που ακολούθησε ήταν το χάλκινο και έμοιαζε στον θεό Άρη. Χάλκινα ήταν τα όπλα και τα σπίτια τους, όμως και αυτούς τους κάλυψε η γη. Τέταρτο στη σειρά ήταν το γένος των ηρώων. Έπειτα, έρχεται το γένος των ηρώων, που ο Ησίοδος το ονομάζει ευγενικό και θείο και που έζησε σφοδρές συγκρούσεις, όπως αυτές στην επτάπυλη Θήβα και την Τροία. Από το γένος αυτό άλλους τους σκέπασε το χώμα και άλλους ο Δίας τους έβαλε να κατοικούν μακάριους στα πέρατα της γης. Τέλος, έρχεται το σιδερένιο γένος, το γένος στο οποίο ανήκει και ο ίδιος ο ποιητής. Σύμφωνα με αυτόν το πέμπτο γένος είναι το πιο δυστυχισμένο, γεμάτο βάσανα, κόπους και πολλά αρνητικά στοιχεία, φορείς των οποίων είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι (στ.109-195). Η πρώτη και δεύτερη γενιά φαίνεται να αντιπροσωπεύουν τις καλές και κακές όψεις μιας πραγματικής Χρυσής Εποχής. Στην πρώτη, οι άνθρωποι ζούσανε σαν θεοί, ενώ στην δεύτερη επέλεξαν να μη θυσιάζουν. Η τρίτη και η τέταρτη θα μπορούσαν να θεωρηθούν όλο και περισσότερο, δίχως υπερβολές, ως τις εκδοχές μιας κοινωνίας ηρώων. Επομένως, η ακολουθία έχει ως εξής: απ' την καλή εποχή στην κακή και μετά από την κακή σε καλή για να καταλήξει και πάλι στην ταλαιπωρημένη πέμπτη γενιά. Και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι είναι τα μέλη της πρώτης και της τέταρτης γενιάς που καταλήγουν αθάνατα. Τα πρώτα ως πνεύματα του Κάτω Κόσμου και τα τέταρτα στις Νήσους των Ευλογημένων.

Εν συνεχεία, αναφερόμενος αρχικά σε μια αλληγορία για το γεράκι και το αηδόνι (στ. 201-212) ο Ησίοδος μιλά για τη δικαιοσύνη και την αδικία στον Πέρση. Ο ποιητής αναφέρει πως στις πόλεις όπου υπάρχει δικαιοσύνη ανθίζει η ειρήνη και ο λαός είναι ευτυχισμένος, καθώς υπάρχει ο πλούτος που προέρχεται από την τίμια δουλειά. Όμως, σε όσους είναι άδικοι ο Δίας

[11] Montanari, F., Τσαγκάλης, Κ., Ρενγκάκος, Α., (2009) *Brill's companion to Hesiod,* στο Rutherford, I., *hesiod and the literary traditions of the near east*, Brill, σελ. 6

ρίχνει μεγάλο κρίμα και με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τους αφανίζει (στ. 213-247). Ο Ησίοδος συνεχίζει στην ίδια θεματολογία απευθυνόμενος τώρα στους δωροφάγους βασιλείς, τους οποίους και προτρέπει να κρίνουν με δίκαιο τρόπο γιατί η θεά Δίκη ενημερώνει τον Δία για όλες τις ανομίες που συμβαίνουν στην κοινωνία των ανθρώπων κι ο ίδιος επιβλέπει και ξέρει ποιές πόλεις κρύβουν μέσα τους τη δικαιοσύνη και ποιές όχι (στ. 248-273).

«ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
ἀθάνατοι φράζονται (…)»

Οι παραπάνω στίχοι ίσως αποτελούν αναφορά στον πρώτο γένος των ανθρώπων, το Χρυσό Γένος, που ήταν αιώνιο και άχρονο. Έσβησε την ύπαρξή του από τον ρου της ιστορίας και τριγυρνώντας ως ομίχλη επιβλέπει και προστατεύει τα νεότερα και λιγότερο σοφά γένη των ανθρώπων.

Στην ίδια θεματολογία συνεχίζει ο Ησίοδος νουθετώντας τώρα τον αδερφό του. Υποστηρίζει πως η δικαιοσύνη διαφοροποιεί το άνθρωπο από τα ζώα που τρώνε το ένα το άλλο. Για όσους δε δεν είναι δίκαιοι και επιορκούν ο Δίας επιφυλάσσει σκληρή τιμωρία (στ. 274-285). Γι' αυτό συμβουλεύει τον Πέρση να έχει στραμμένο το μυαλό του προς την αρετή, μπροστά από την οποία οι θεοί έχουν βάλει δύσβατο και κοπιώδες μονοπάτι, σ' αντίθεση με την αχρειότητα που έχει λείο και εύκολο δρόμο. Γι' αυτό ο άνθρωπος πρέπει να δουλεύει για να τον αγαπά η Δήμητρα και να τον μισεί η Πείνα. Αναφέρει μάλιστα πως οι θεοί μισούν τους αργόσχολους, ενώ όποιος τίμια δουλεύει έχει γεμάτες αποθήκες και η αρετή βρίσκεται κοντά του. Όποιον όμως δε δουλεύει τον βαραίνει η ντροπή της στέρησης και όποιον με άδικο τρόπο αρπάζει τον πλούτο του άλλου οι θεοί μικραίνουν το σπιτικό του και για λίγο καιρό ο πλούτος τον ακολουθεί (στ. 286-326).

Στους στίχους που έπονται ο Ησίοδος δίνει στον Πέρση ηθικές συμβουλές ευρύτερου περιεχομένου. Τον νουθετεί σχετικά με τη φιλοξενία, τα ερωτικά, την αδικία και τις θυσίες που πρέπει να αποδίδονται στους θεούς. Τον συμβουλεύει επίσης για τον τρόπο που πρέπει να αντιμετωπίζει τους γείτονές του και για το πώς πρέπει να ανταποδίδει τα όσα του προσφέρονται (στ. 327-360). Οι στίχοι αυτοί είναι πολύ σημαντικοί, καθώς διαφαίνεται το κοινωνικό υπόβαθρο της εποχής του Ησιόδου ή τουλάχιστον κάποιες από τις πτυχές του.

Σημαντική θέση στις Ησιόδιες αξίες και δη στην Ησιόδεια κοινωνία συνεχίζει να έχει το «τυπικό της φιλοξενίας» που αποτελεί μια βασικότατη αρχή στα Ομηρικά έπη. Ένα μοτίβο που έχει εξέχουσα θέση στα έργα πολλών σημαντικών κλασικών και που συναντάται ξανά και ξανά, αλλά θα επανέλθουμε εδώ εργότερα.

Στη συνέχεια οι συμβουλές του Ησιόδου γίνονται πιο πρακτικές. Προτρέπει τον Πέρση να έχει την αποθήκη του γεμάτη για να μην έχει έγνοια την πείνα. Τον συμβουλεύει να είναι οικονόμος και να τακτοποιεί με προσοχή τις συναλλαγές του με άλλα πρόσωπα, ακόμη και του στενού του περιβάλλοντος, γιατί η ευπιστία και η δυσπιστία εξίσου καταστρέφουν τους ανθρώπους. Πέραν αυτών, να προσέχει τα γλυκόλογα των γυναικών. Υποστηρίζει πως το καλύτερο είναι να κάνει μόνο ένα παιδί κι αυτό αγόρι ώστε να συνεχίζεται το όνομα και η παράδοση της οικογένειας, ενώ ο πλούτος της να μεγαλώνει, όταν το παιδί μπορεί με τη σειρά του να διαχειριστεί και να συμβάλλει στις οικογενειακές πλουτοπαραγωγικές πηγές (στ. 361-382). Τον παροτρύνει να ξεκινά τον θερισμό όταν ανατέλλουν οι Πλειάδες και το όργωμα όταν αυτές οι δύουν. Έτσι, δεν θα είναι στερημένος και δεν θα πέφτει στην ανάγκη κανενός (στ. 383-404). Οι πρακτικές συμβουλές συνεχίζουν με τον Ησίοδο να προτρέπει τον Πέρση να δουλεύει για την ευημερία του οίκου του, να έχει οικογένεια και παιδί, και μην επαιτεί περισσότερα από τον ίδιο τον Ησίοδο, αφού ούτε ο ίδιος, ούτε κανένας δεν πρόκειται να του δώσει, αλλά θα σέρνεται στους δρόμους ως φάντασμα του εαυτού του. Σημαντικό είναι δε να μην αναβάλλει τις δουλειές που πρέπει να γίνουν (στ. 405-414).

Από τον στίχο (415 κ.ε.) ξεκινούν γεωργικές συμβουλές όπου παρέχονται πολύ συγκεκριμένες οδηγίες για το πώς πρέπει να κάνει τις αγροτικές εργασίες, αλλά και τα εργαλεία που απαιτούνται γι' αυτές.[12] Του δείχνει σημάδια των καιρικών συνθηκών και του εξηγεί τις κατάλληλες εργασίες για κάθε εποχή. Τον προτρέπει, επίσης, να επικεντρώνεται στη δουλειά και να μην χασομερεί, αλλά να προνοεί για να έχει πάντα γεμάτες αποθήκες. Παρουσιάζοντας

[12] Μερομήνια. Τα μερομήνια είναι μια πανάρχαια μέθοδος πρόβλεψης του καιρού για όλο τον ερχόμενο χρόνο. Η διαδικασία απλή: παρατηρούμε τον καιρό του Αυγούστου για δώδεκα μέρες, εκ των οποίων κάθε μια αντιπροσωπεύει τον καιρό των επόμενων μηνών. Δηλαδή: η πρώτη μέρα θα μας πει για τον καιρό του Αυγούστου, η δεύτερη για του Σεπτεμβρίου, η τρίτη για του Οκτωβρίου κ.ο.κ. Παίζουν σημαντικότατο ρόλο στην ζωή της αρχαϊκής κοινωνίας, όπως μαθαίνουμε από τα μνημονεύματα και αναφορές του Άρατου, Ομήρου και Ησιόδου.

με τρόπο γλαφυρό τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούνε τα έμβια όντα όταν αρπάζει ο Χειμώνας, δίνει παράλληλα οδηγίες τόσο για την προφύλαξη του ίδιου του Πέρση όσο και για τα ζωντανά του[13]. Εν συνεχεία, προχωράει στις άλλες εποχές και στις δουλειές που ταιριάζουν σε αυτές, ενώ όταν ο καρπός μαζευτεί και η αποθήκη έχει γεμίσει τον νουθετεί να διώξει τον εργάτη και να πάρει γυναίκα άτεκνη για τις δουλειές του σπιτιού και σκύλο με δόντια κοφτερά για να φυλάει το βιός του (415-608).

Ακολούθως, δίνει οδηγίες για τα θαλασσινά ταξίδια. Συγκεκριμένα, λέει πότε είναι άγρια η θάλασσα και πότε χρειάζεται να βγαίνει στη στεριά το πλοίο. Κάνει αναφορά στον πατέρα τους, δίνοντας ακόμη ένα αυτοβιογραφικό στοιχείο, για το πώς άφησε την αποικεία των Αιολέων, Κύμη, για ένα καλυτερο μέλλον, μόλο που η φτώχεια των κυνήγησε και τον παράτησε στον κακότοπο που ζούνε τώρα, στην Άσκρα της Βοιωτίας και στους πρόποδες του Ελικώνος. Συνεχίζει μιλώντας για τα θαλασσινά ταξίδια, στα οποία παραδέχεται ότι δεν έχει μεγάλη πείρα, αφού το μόνο ταξίδι που έκανε ήταν για τους ποιητικούς αγώνες του Αμφιδάμαντα στην Εύβοια, από τους οποίους και βγήκε νικητής κερδίζοντας έναν [14]χρυσό τρίποδα και τον οποίο αφιέρωσε στις μούσες του Ελικώνα. Στους ίδιους στίχους παρεμβάλλει το ιστορικό γεγονός του Τρωικού πολέμου, αναφερόμενος στην Αυλίδα και την συγκέντρωση των Αχαιών εκεί, ώστε να προετοιμαστούν για την εκστρατεία στην Τροία. Έπονται οι χρονικές περίοδοι που ο Ησίοδος θεωρεί κατάλληλες για πλεύση και η συμβουλή να μην παραφορτώνεται το καράβι γιατί μπορεί πολύ βιός να χαθεί στα κύματα του πόντου (στ.618-695).

---

[13] West, M., (1978) *Hesiod, works and days,* London: Oxford University Press, σελ. 294. Τερμιόεντα χιτώνα: οι αγρότες πολλάκις ήταν υποχρεωμένοι να φτιάχνουν μόνοι τα ρούχα τους. Για την δημιουργία ρουχισμού από τους άνδρες, βλ. *Early Greek Philosophy and the Orient*, σελ. 54.

[14] West, M., (1978) *Hesiod, works and days,* London: Oxford University Press, σελ. 293. Ο Ησίοδος ισχυρίζεται ότι στους επικήδειους αγώνες για τον βασιλιά Αμφιδάμαντα νίκησε ακόμη και τον Όμηρο και κέρδισε το πρώτο βραβείο, ένα χρυσό τρίποδα, που τον αφιέρωσε στις Μούσες του Ελικώνα, εκεί όπου, καθώς λέει ο ίδιος, φτωχός νέος έβοσκε τα πρόβατά του και οι Ελικωνιάδες θεότητες του φανερώθηκαν και του έμαθαν την ποίηση. Ο χρυσός τρίποδας σύμφωνα με τον Martin West θα μπορούσε να έχει διττή σημασία, κατά την οποία συνεκδοχικά αναφέρεται στον γεγονός που συνέβη μεταξύ Οιδίποδα και Σφίγγας και τον γρίφο που αυτή ανάγκασε τον πρώτο να λύσει. Ο West έρχεται στη θέση να συμπεράνει ότι το έργο «*Οιδίπους και η Σφιγξ*» *θα μπορουσε να είναι προγενέστερο των δύο μεγάλων Επικών και ότι υπήρχε μόνον στην προφορική παράδοση, μέχρι που γράφτηκε το έπος «Οιδιπόδεια» από τον Λακεδαιμόνιο ποιητή Κιναίθωνα κατά τον 8ο αι. π.Χ.*

Στους ακόλουθους στίχους ο Ησίοδος επανέρχεται σε γενικές οδηγίες για τον χρηστό και συμφέρον βίο. Αρχικά, υποστηρίζει πως η κατάλληλη ηλικία για γάμο είναι κοντά στα τριάντα χρόνια και πως καταλληλότερη είναι η παρθένα γυναίκα που μένει κοντά και είναι ήδη γνώριμη. Γιατί όσο ευχάριστη είναι μια καλή γυναίκα, τόσο δυσάρεστη μπορεί να γίνει μια κακή και να οδηγήσει σε πρόωρα γηρατειά. Προτρέπει τον αδερφό του επίσης, να μην κάνει πολύ στενούς φίλους κι αν τους κάνει να μην τους κάνει πρώτος κάποιο κακό. Τον παρακινεί να είναι ειλικρινής και να κρατάει το μέτρο και στη φιλοξενία και στα λόγια. Τέλος, ο Ησίοδος ολοκληρώνει τις συμβουλές του εξηγώντας στον αδερφό του τι πρέπει να κάνει για ν' αποφύγει την προσβολή των θεών με πράξεις όπως η ούρηση σε δημόσιους χώρους και σε συγκεκριμένους χώρους λατρείας ή η ερωτική συνεύρεση δίχως να πληρεί συγκεκριμένα κριτήρια που αφορούν άλλοτε τον τόπο, άλλοτε τον χρόνο και πάλι άλλοτε τις συνθήκες υπο τις οποίες θα διαδραματιστεί (στ. 696-768).

Το έπος «Έργα και ημέραι» ολοκληρώνεται με τον κατάλογο των ημερών που εκτείνεται ανάμεσα στους στίχους 769 με 828. Ο κατάλογος αυτός περιλαμβάνει επί της ουσίας μια λίστα με όλες τις ημέρες του μήνα, οι οποίες έχουν αποχαρακτηριστεί και κατηγοριοποιηθεί για τα καλά είτε τα κακά που έχουν να προσφέρουν. Αναλύει τις ενέργειες που ο ποιητής θεωρούσε καταλληλότερες για την κάθε μέρα του μήνα, ενώ τονίζει ότι η γνώση του καταλόγου είναι σημαντικότατη για όποιον θέλει να έχει έναν πλούσιο και ενάρετο βίο. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώνεται το έπος.

2. Επιδράσεις από την Ανατολή

Εν συνεχεία, ουσιώδης για την κατανόηση των ησιόδειων επών είναι η αναφορά στις επιδράσεις που έχει δεχθεί ο ποιητής και οι οποίες κατά βάση προέρχονται από την Ανατολή. Βέβαια, πρέπει να διευκρινιστεί το γεγονός ότι ανατολικές επιδράσεις μπορεί να υπήρχαν ήδη από τα προελληνικά χρόνια και τα ανατολίτικα στοιχεία να είχαν ήδη ενσωματωθεί στην ελληνική παράδοση. Αν όχι προελληνικά, η ενσωμάτωση αυτή μπορεί να πραγματοποιήθηκε στα μυκηναϊκά χρόνια ή και ακόμα αργότερα, με τη μετανάστευση ελληνικών πληθυσμών στη Μικρασία.

Σε κάθε περίπτωση, τα κοινά στοιχεία που μπορούν να εντοπιστούν ανάμεσα στον Ησίοδο και την παράδοση της δυτικής Ασίας, της Αιγύπτου και της ενδότερης Ασίας, όπως του Ιράν και της Ινδίας, είναι πολλά[15]. Αρχικά, αξίζει να αναφερθεί πως αν και το πρώτο διδακτικό ελληνικό ποίημα που σώζεται ανήκει στα 700 π.Χ., στην Ανατολή και την Αίγυπτο κείμενα με ανάλογο περιεχόμενο υπήρχαν ήδη από 2.500 π.Χ.[16]. Σε αυτά όπως και στο εν λόγω έπος του Ησιόδου δίνονται ηθικές και πρακτικές συμβουλές στον αναγνώστη. Τα θέματα, άλλωστε, είναι φυσικό να είναι κοινά, αφού απευθύνονται σε ανθρώπους που έχουν κατά βάση έναν κοινό τρόπο ζωής. Έτσι, όπως και ο Ησίοδος, αναλόγως και τα ποιήματα της Ανατολής μιλούν για τις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους, τις σχέσεις ανάμεσα στα δυο φύλα, τα καθήκοντα απέναντι στους θεούς και την ενασχόληση με τη γεωργία ή τη θάλασσα.

Ωστόσο, υπάρχουν κομβικές διαφορές ανάμεσα στο «Έργα και Ημέραι» του Ησιόδου και στα αντίστοιχα διδακτικά έπη της Ανατολής. Αρχικά, ο Ησίοδος έχει συγκεντρώσει σε ένα ποίημα όλα τα θέματα που απασχολούν τη διδακτική ποίηση συνολικά, ενώ η ανατολική παράδοση έχει χρησιμοποιήσει με πιο περιορισμένο τρόπο τις θεματολογίες ανά ποίημα. Συνεπώς, δεν

[15] Montanari, F., Τσαγκάλης, Κ., Ρενγκάκος, Α., (2009) *Brill's companion to Hesiod,* στο Rutherford, I., *hesiod and the literary traditions of the near east*, Brill, σελ. 1,6-9 Τα περιγραφικά τμήματα του Έργα και Ημέραιέχουν εκτεταμένους παραλληλισμούς με την πλούσια διδακτική βιβλιογραφία της Ανατολής και της Αιγύπτου.

[16]Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 87.

θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει αντίστοιχο με του Ησιόδου ποίημα στην Ανατολή.

Ακολούθως, σημαντικός διαφοροποιός παράγοντας ανάμεσα στους δυο πυλώνες αποτελεί το γεγονός ότι τα διδακτικά ποιήματα της Ανατολής απευθύνονται είτε προς τους βασιλείς (π.χ. Παραινέσεις προς Βασιλείς), είτε ο αφηγητής είναι το πατρικό πρόσωπο που παρέχει συμβουλές στον υιό (π.χ. Διδαχές του Σουρουππάκ). Και στον Ησίοδο υπάρχει η νουθεσία προς τους βασιλείς, συγκεκριμένα τους δωροφάγους βασιλείς, που καταπατούν τη δικαιοσύνη και γίνονται αίτιοι μεγάλων κακών τόσο για την πόλη όσο και τα άτομα ξεχωριστά. Ωστόσο, στο ίδιο έπος ο αφηγητής απευθύνεται και σε ένα μεμονωμένο πρόσωπο, τον Πέρση, που δεν είναι γιος, αλλά αδελφός, ένα θεωρητικά ισοδύναμο πρόσωπο και εκεί έγκειται η ιδιαιτερότητα του έπους. Βέβαια, το ζεύγος αντιθέτων του καλού και του κακού υιού, όπως εντοπίζεται στο Έργα και Ημέραι, υπάρχει και στην ανατολική παράδοση και συγκεκριμένα σε ένα χεττιτικό/χουριτικό κείμενο, την Ιστορία του Αππού και των δυο γιών του. Και σε αυτό το ποίημα η σύγκρουση των δυο αδελφών πυροδοτείται από το μοίρασμα της πατρικής περιουσίας, ωστόσο στον Ησίοδο αυτό δεν αποτελεί το θέμα του έπους, αλλά την αφορμή για τη συγγραφή του[17]. Ομοιότητα με κείμενα της Ανατολής εντοπίζεται στην παροχή συμβουλών σε κάποιον που έχει παρεκτραπεί (π.χ. Ο πατέρας και ο άσωτος γιος), αλλά και στο αίσθημα αδικίας που νιώθει ο αφηγητής (π.χ. Η ιστορία του Αχικάρ)[18].

Μερική συμφωνία παρατηρείται και εδώ, με την Αγία Γραφή. Στην Ελληνική μυθολογία ο Ιαπετός μαζί με τον μικρότερο αδελφό του, τον Κρόνο ήταν οι ισχυρότεροι των τιτάνων και εκείνοι στους οποίους εκδηλώθηκε η μεγαλύτερη εχθρότητα του Δία μετά τη νίκη του. Ήταν γιος του Ουρανού και της Γαίας και σύζυγος της Κλυμένης, της κόρης του Ωκεανού ή της Ασίας ή της Αίθρας ή της Θέμιδας η οποία και αναφέρεται ως μητέρα του Προμηθέα. Γιοι του υπήρξαν ο Προμηθεύς, ο Άτλαντας, ο Επιμηθέας και ο Μενοίτιος καθώς και άλλοι ακόμη περίφημοι “Ιαπετίδες” όπως ονομάστηκαν. Σημαντικότεροι δε εξ αυτών φέρονται ο Άτλας που βάσταγε στου ώμους του τον Ουράνιο θόλο αλλά και ο δαιμόνιος Προμηθεύς, ο μόνος εκ των

[17]Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 88.

[18] Μπεζαντάκος, ό. π., σελ. 89.

Ιαπετιδών που δεν πολέμησε στο πλευρό των τιτάνων κατά την τιτανομαχία. Τον Ιαπετό αναφέρουν ήδη ο Όμηρος και ο Ησίοδος ως κυβερνήτη των Τιτάνων και του κόσμου πριν την επικράτηση του Δία και ότι ακόμα σε ορισμένες περιοχές τον αναγνώριζαν ως «δημιουργό» των ανθρώπων, ακόμη και μετά την επικράτηση του Δία όπως στη Κνωσό, στην Αρκαδία, Κιλικία και αλλαχού. Ιδιαίτερα ως σύζυγος της Ασίας θεωρείτο γενάρχης των λαών της Ευρώπης και της Βορειοδυτικής Ασίας, των οποίων όμως αρχηγό η Παλαιά Διαθήκη παραδέχεται τον Ιάφεθ, τον γιο του Νώε (του οποίου το όνομα ενδέχεται να είναι παραφθορά του Ιαπ-ε-του - θεού). Έτσι εκ του Ιαπετού προέκυψαν οι σύγχρονες αντιλήψεις και θεωρίες περί «Ιαπετικής φυλής» και «ιαπετικής γλώσσας». Τέλος ο Δίας μετά τη νίκη του, καταγκρέμισε τον Ιαπετό, στα σκοτεινά τάρταρα μαζί με τους υπόλοιπούς τιτάνες.

Κομβικό κομμάτι σύγκρισης αποτελούν οι μύθοι που χρησιμοποιεί ο Ησίοδος για να εξηγήσει την κατάσταση της ανθρωπότητας στα σύγχρονά του χρόνια. Αρχικά, το χρυσό γένος των ανθρώπων, εποχή κατά την οποία ο Προμηθέας εξαπάτησε τον Δία, έχει προέλευση από την Ανατολή. Και στην ανατολική παράδοση υπάρχει η τιμωρία των ανθρώπων από τους θεούς και οι δεύτεροι πάντα υπηρετούν τους πρώτους, όμως φαίνεται να ήταν κοινώς αποδεκτή η άποψη ότι υπήρχε μια πολύ παλαιότερη περίοδος όπου οι άνθρωποι και οι θεοί είχαν καλές σχέσεις μέχρι να επέλθει η ρήξη μεταξύ τους. Σε έναν αιγυπτιακό μύθο αναφέρεται πως ο θεός Ρα εξουσίαζε ένα βασίλειο όπου θεοί και άνθρωποι ζούσαν μαζί ειρηνικά μέχρι που οι άνθρωποι επαναστάτησαν, ενώ στο ακκαδικό έπος Ατράχασις αναγράφεται πως κάποτε οι θεοί ήταν σαν άνθρωποι και έπρεπε να κάνουν οι ίδιοι όλες τις κοπιαστικές εργασίες, γι' αυτό και αποφάσισαν να φτιάξουν τους ανθρώπους για να μην κουράζονται οι ίδιοι[19]. Ο χωρισμός επίσης των ανθρώπων σε γένη εντοπίζεται στον κοντινή Ανατολή και συγκεκριμένα στις Ιρανικές-ζωροαστρικές παραδόσεις[20].

[19]Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 96.

[20]Montanari, F., Τσαγκάλης, Κ., Ρενγκάκος, Α., (2009) *Brill's companion to Hesiod,* στο Rutherford, I., *hesiod and the literary traditions of the near east*, Brill, σελ 6, 9. Δεν βρίσκουμε στην Εγγύς Ανατολή μια σαφή δήλωση των «Τεσσάρων Εποχών του ανθρώπου». Υπάρχουν παραλλαγές στις αρχαίες Ιρανικές (ζωροαστρικές) πραδόσεις, αλλά και στην πρώιμη Ινδική μυθολογία, αλλαά αυτές δεν είναι απαραιτήτως νωρίτερα απ' τον Ησίοδο.

Έπειτα, ανάλογο πρόσωπο με αυτό του Προμηθέα εντοπίζεται πάλι στο ακκαδικό έπος Ατράχασις και πρόκειται για τον Ενκί, ο οποίος εξαπατούσε τον θεό Ενλίλ για να σώσει τους ανθρώπους, αντιπροσωπεύει με άλλα λόγια ο Ενκί τον ρόλο του θεού προστάτη, έναν ρόλο με τον οποίο ταυτίζεται ο Προμηθέας. Ως θεός προστάτης εμφανίζεται και ο Ρα στον αιγυπτιακό μύθο «η Αγελάδα του Ουρανού», όπου ξεγελάει τον θεό Χαθόρ μεθώντας τον με μπίρα για να αποτρέψει την καταστροφή των ανθρώπων.

Στη συνέχεια, σε ό, τι αφορά τον μύθο της Πανδώρας[21], η γυναίκα εμφανίζεται να πλάθεται μετά τον άνδρα και τον ίδιο στοιχείο εντοπίζεται στο μύθο «Ενκί και Νινμά» καθώς και στη Γένεση. Βέβαια, στον Ησίοδο η γέννηση της γυναίκας αντιπροσωπεύει το κακό για την ανθρωπότητα, ενώ στη Γένεση η γυναίκα στην πορεία έγινε αιτία της πτώσης. Στον ίδιο μύθο επίσης εντοπίζεται η αντίληψη της δημιουργίας του ανθρώπου με χώμα και νερό. Αυτό πρόκειται για κοινή αντίληψη και των ανατολικών λαών, με τη διαφορά ότι κάποιοι πίστευαν πως στο μίγμα δημιουργίας των ανθρώπινων όντων υπήρχε και αίμα θεού. Αυτό εντοπίζεται στο «Ενούμα Έλις», στον μύθο του «Ατράχασις», και στο «Ενκί και Νινμά».

Τέλος, σχετικά με την Πανδώρα, ο Walcot, που θεωρεί ότι είναι πολύ πιθανόν λόγω των ιστορικών συνθηκών η Αίγυπτος να άσκησε μεγάλη επίδραση στην μυκηναϊκή Ελλάδα, συσχετίζει το πρόσωπο της Πανδώρας με την Χατσεπσούτ, τη μοναδική γυναίκα φαραώ, η ιστορία της οποίας γίνεται φανερή μέσα από ταφικά ανάγλυφα. Το όνομα της Πανδώρας αιτιολογείται, σύμφωνα με αυτόν, από τη συγκεκριμένη συσχέτιση, αφού οι θεοί έδιναν όλα τα δώρα στους φαραώ. Ο Walcot βρίσκει αιγυπτιακές απηχήσεις στον μύθο της Πανδώρας κάνοντας συσχέτιση και με έναν άλλο μύθο, όταν ο θεός Ρε έφτιαξε για τον θεό Μπάτα μια γυναίκα προικισμένη με όλα τα καλά, που ωστόσο στην πορεία αυτή έγινε αιτία μεγάλων κακών[22].

Αξιοπρόσεκτες μεταξύ των διαφορετικών λαών είναι οι ομοιότητες που υπάρχουν στις ηθικές διδαχές που παρέχονται. Η εικόνα των δυο πόλεων, που στην μια κατοικούν οι δίκαιοι και

[21] Rutherford, I., (2009) *Hesiod and the literary traditions of the near east,* Brill, σελ. 6-9 Το θέμα της Πανδώρας και του Προμηθέα είναι μάλλον δύσκολο να παραλληλιστεί με κάποιο αντίστοιχο της Εγγύς Ανατολής.
[22] Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ 104-6.

στην άλλη οι άδικοι, είναι ένα στοιχείο που εμφανίζεται και στην Παλαιά Διαθήκη, στο Λευιτικόν και στο Δευτερονόμιο, ενώ ο θεός των Εβραίων αποκλείει τον πόλεμο από τη δίκαιη πόλη, όπως ο Δίας στο Έργα και Ημέραι.

Επιπροσθέτως, στους Σουμέριους εντοπίζεται και η εικόνα των δυο διαφορετικών διαδρομών που μπορεί να ακολουθήσει κάποιος: τη δύσβατη προς την αρετή και την εύκολη προς την αχρειότητα. Οι Σουμέριοι είχαν ως ανάλογο την παροιμία «ο πλούτος είναι μακριά, η φτώχεια δίπλα μας», ενώ αντίστοιχο περιεχόμενο εντοπίζουμε πάλι στην Παλαιά Διαθήκη[23].

Ακολούθως, ο Ησίοδος αναφέρει πως:

> «Γιατί κι αν κανείς με τα χέρια αρπάζει πλούτο μεγάλο ή με τη γλώσσα του τον ληστέψει, όπως πολλές φορές γίνεται, όταν το κέρδος ξεγελάει το νου των ανθρώπων και τη ντροπή ξεπερνάει η αναίδεια, εύκολα τον ντροπιάζουν οι θεοί και μικραίνουν το σπιτικό αυτού του ανθρώπου και λίγο ο πλούτος τον ακολουθεί καιρό.»
>
> (στ. 320-6)

Αυτή η αντίληψη ότι ο πλούτος που έχει αρπαχθεί με άνομα και άδικα μέσα κρατάει λίγο εντοπίζεται και στην Αίγυπτο στις «Διδαχές του Αεμενέμ-οπέτ» με ανάλογους στίχους τους ακόλουθους:

> «είναι καλύτερο ένα καντάρι που σου δίνει ο θεός παρά πέντε χιλιάδες που τ' απόκτησες με τη βία. αυτά δε μένουν ούτε μια μέρα στην αποθήκη , ούτε γεμίζουν το πιθάρι με τη μπίρα. μια στιγμή είναι η ζωή τους στο χωράφι, όταν έρθει το πρωί έχουνε χαθεί.»

και

[23] Μπεζαντάκος, ό. π., σελ. 90.

> «είναι καλύτερη η φτώχεια στα χέρια του θεού παρά τα πλούτη στην αποθήκη. είναι καλύτερα να έχεις ψωμί με καθαρή καρδιά παρά πλούτη με βάσανα.»[24]

Έπειτα, στο έπος του Ησιόδου γίνεται εμφανές το πόσο επικίνδυνη θεωρεί ο ποιητής τη γυναίκα αφού συμβουλεύει τον Πέρση να μείνει μακριά από στολισμένη γυναίκα που εκτοξεύει γλυκόλογα, μόνο και μόνο γιατί εποφθαλμιά την αποθήκη του. Τα ανατολικά κείμενα αναφέρονται και αυτά στο θέμα της επικίνδυνης γυναίκας, αλλά με πιο γενικευμένο τρόπο, αφού αναφέρουν ότι μια γυναίκα γενικώς αντιπροσωπεύει κίνδυνο, ειδικά δε αν είναι μια πόρνη ή μια παντρεμένη. Τέτοια στοιχεία εντοπίζονται στην Παλαιά Διαθήκη, στις Συμβολές της Σοφίας, στην Ιστορία του Αχικάρ και στις Διδαχές του Πταχοτέπ[25].

Επιπλέον, στον Ησίοδο παρουσιάζονται αντιλήψεις περί του μετρημένου λόγου που πρέπει να χρησιμοποιεί ο άνθρωπος και περί της αποφυγής των προσβολών. Συγκεκριμένα ο Ησίοδος προτρέπει τον Πέρση να μη λέει ψέματα για τη χαρά της γλώσσας, να μην είναι καλολόγος των κακών και να μην κατηγορήσει άνθρωπο που βασανίζεται από την ψυχοφάγα φτώχεια, γιατί κι αυτή είναι δοσμένη από τους θεούς. Ακριβώς αντίστοιχη άποψη διατυπώνεται στο έπος του Αμέν-εμ-οπέτ, όπου υπάρχει η νουθεσία να μην κοροϊδεύει κανείς έναν φτωχό ή έναν νάνο γιατί όλοι οι άνθρωποι με πηλό έχουν πλαστεί απ' τον θεό. Και στους Σουμέριους ο άσχημος λόγος φαίνεται να θεωρούταν κατακριτέος αφού χρησιμοποιούσαν την παροιμία «όποιος προσβάλει κάποιον θα δεχθεί προσβολή»[26].

Τέλος, ένα τελευταίο στοιχείο που μπορεί να συσχετιστεί με τους Ανατολικούς λαούς και το διδακτικό έπος του Ησιόδου είναι ο κατάλογος των ημερών που βρίσκεται στο τέλος του «Έργα και Ημέραι» και όπου αναφέρονται οι μέρες που είναι καταλληλότερες για την κάθε εργασία, για την ανάπαυση και για την επίδραση που έχουν στη ζωή του ανθρώπου. Ο κατάλογος αυτός βέβαια, αμφισβητείται ως προς τη γνησιότητα του, όμως ως θεματική δεν είναι κάτι νέο. Ο Ηρόδοτος αναφέρει πως οι Αιγύπτιοι είχαν καθορίσει την ιδιαίτερη σημασία της κάθε ημέρας, αφού πίστευαν ότι η κάθε μέρα ανήκει σε κάποιον θεό, γι' αυτό και η μέρα

---

[24] Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ 90.
[25] Μπεζαντάκος, ό. π., σελ. 91.
[26] Μπεζαντάκος, ό. π., σελ. 92.

γεννήσεως διαδραματίζει κομβικό ρόλο για τη ζωή του ανθρώπου. Και στον Ησίοδο κάποιες μέρες είναι ιερές, όπως η πρώτη, η τέταρτη και η πέμπτη μέρα του μήνα. Μάλιστα η έβδομη μέρα που καθορίζεται ως ιερή από τη γέννηση του Απόλλωνα είναι ιδέα που κατά τον West έφτασε στον ελλαδικό χώρο από τους Σημίτες τον 8ο αιώνα[27].

[27] Μπεζαντάκος, Π., στο Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι., (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ 94.

3. Κομβικές θεματικές στο Έργα και Ημέραι.

3.1 Δικαιοσύνη

Όπως είναι αναμενόμενο, δεδομένης της αφόρμησης που αξιοποιεί ο Ησίοδος για τη συγγραφή του έπους, ένα από τα κομβικά θέματα του ποιήματος είναι η δικαιοσύνη. Ο ποιητής αισθανόμενος ο ίδιος αδικημένος θα προσπαθήσει να διδάξει την δικαιοσύνη και να αποτρέψει από την αδικία. Η γνώμες που εκφέρει αφορούν τη δικαιοσύνη που είναι αναγκαία να υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους, ανάμεσα στους δικαστές και τους δικαζόμενους και τέλος ανάμεσα στους άρχοντες και στους πολίτες.

Σε ό, τι αφορά τη δικαιοσύνη ανάμεσα στους ανθρώπους, σύμφωνα με τον Ησίοδο αυτή συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την εργατικότητα. Ο δίκαιος άνθρωπος εργάζεται σκληρά και έχει όλα όσα χρειάζεται. Ο άδικος από την άλλη είναι αυτός ο οποίος στερείται αγαθών. Η αδικία του πηγάζει από την έλλειψη πόρων που με τη σειρά της προκαλείται από την αδράνεια («όποιος θέλει τα δίκαια να κηρύξει με γνώση, σ' αυτόν πλούτο δίνει ο πανόπτης Δίας» στ. 281-2). Επιπλέον, ο Ησίοδος υποστηρίζει πως η δικαιοσύνη είναι ένα από τα πράγματα που διαφοροποιούν τον άνθρωπο από τα ζώα. Τα ψάρια, τα θηρία και τα πουλιά τρώνε το ένα το άλλο. Όμως ο άνθρωπος δεν είναι θηρίο ούτε άλογο ον, δεν πρέπει να λειτουργεί ενάντια στον διπλανό του ούτε να διακατέχεται από βία. Θα μπορούσε, λοιπόν, να ειπωθεί πως ο Ησίοδος θεωρεί σύμφυτη με την ύπαρξη του κάθε ανθρώπου τη δύναμη του φυσικού Δικαίου. Το φυσικό αυτό Δίκαιο μαζί με τη φωνή της συνείδησης υπαγορεύουν στον λογικό άνθρωπο να σέβεται το δίκαιο του συνανθρώπου[28].

Εν συνεχεία, όπως είναι φυσικό κομβική είναι η δικαιοσύνη σε σχέση με τους δικαστές καθώς αυτοί είναι τα πρόσωπα που πρέπει να την αποδίδουν. Στην εποχή του Ησιόδου δεν υπήρχε διαχωρισμός των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική). Οι άρχοντες («βασιλήες») ήταν αυτοί που ασκούσαν τη δικαστική εξουσία υποκείμενοι στις επιταγές του φυσικού δικαίου και στις συμβουλές των πρεσβυτέρων. Όπως ο Πέρσης είναι δέκτης των συμβουλών

[28] Δημητρίου, Φ., *Οι Αντιλήψεις Ησιόδου περί Δικαιοσύνης*. Ανακτήθηκε από http://www.hsiodos.gr/LinkClick.aspx?fileticket=rgGbHuI_jxE%3D&tabid=224&mid=677. [Τελευταία ανάκτηση 2 Απριλίου 2019], σελ 7.

όλου του έπους, έτσι και οι βασιλείς είναι δέκτες των όσων αναφέρει ο ποιητής για τη δικαιοσύνη. Ο Ησίοδος όντας αγανακτισμένος με την αδικία που υπέστη στη μοιρασιά της κληρονομιάς κατονομάζει τους δικαστές «δωροφάγους» γιατί δωροδοκήθηκαν για να καταπατήσουν τη δικαιοσύνη («Απ' αυτά φυλαχτείτε, βασιλιάδες, και δικάζετε ίσα τις δίκες, δωροφάγοι, και τις στρεβλές δίκες ολότελα ξεχάστε.» στ. 263-4).

Άξια αναφοράς είναι η αλληγορία του γερακιού και του αηδονιού που αξιοποιεί ο Ησίοδος για να δείξει στους δικαστές ότι η αλαζονεία που δημιουργούν η δύναμη και η εξουσία ευθύνεται για την αδικία. Οι άρχοντες είναι το δυνατό γεράκι, που δηλώνει ότι «είναι ανόητος όποιος θέλει ν' αντιπαλεύει τους ανώτερούς του» (στ. 210). Το γεράκι είναι δυνατότερο και ακριβώς γι' αυτό λειτουργεί με βάση το δίκαιο του ισχυρότερου. Αυτό όμως είναι κάτι που ισχύει στη φύση και δεν μπορεί να επιτρέπεται σε μια οργανωμένη κοινωνία ανθρώπων.

Η συσχέτιση του γερακιού με τους άρχοντες είναι προφανής, ακριβώς επειδή αναλογικά ο ίδιος ο Ησίοδος αντιπροσωπεύει το αηδόνι. Αυτό δεν εξάγεται μόνο από το γεγονός ότι ο Ησίοδος αδικήθηκε από τους ισχυρούς και αλαζόνες βασιλείς, αλλά και από τη σύνδεση των λέξεων «αοιδός» και «αηδών», η οποία είναι και κειμενικά δηλωμένη, αφού το ίδιο το γεράκι αναγνωρίζει το αηδόνι ως αοιδό.

Σε ό, τι αφορά το συγκεκριμένο κομμάτι του έπους ενδιαφέρον παρουσιάζει άλλος ένας συσχετισμός που μπορεί να εντοπιστεί. Στην αλληγορία του αηδονιού και του γερακιού βλέπουμε το πρώτο να αρπάζεται και να πηγαίνει όπου το δεύτερο το οδηγεί.

> «έτσι μίλησε τα γεράκι στο ποικιλόλαιμο αηδόνι, πολύ ψηλά στα σύννεφα κρατώντας το αρπαγμένο στα νύχια του" κι αυτό παραπονεμένα, στα γαμψά τρυπημένο νύχια θρηνούσε"»
>
> (στ. 203-5)

Με τον ίδιο τρόπο και η Δίκη, πηγαίνει ανήμπορη όπου την οδηγούν οι δυνατοί άνδρες. Όπως κλαίει το αηδόνι που αρπάχτηκε από το αλαζονικό ζώο, με τον ίδιο τρόπο οδύρεται και η Δίκη.

Ο θρήνος και των δυο εκφράζει τη δεινή τους κατάσταση, αλλά και την κατάσταση του κάθε ανθρώπου όταν αδικείται από κάποιον λαίμαργο και ισχυρό.[29].

Για τον Ησίοδο τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει η απόδοση δικαιοσύνης από τους άρχοντες είναι πολλά και δεν αφορούν τον άνθρωπο ως μονάδα, αλλά την πόλη ολόκληρη. Μια πόλη που άρχεται από δίκαιους βασιλείς «θάλλει» και ο λαός είναι ευτυχισμένος. Σύμφωνα μάλιστα με τον Hunter για τον Ησίοδο η εφαρμογή της δικαιοσύνης είναι κάτι που δύναται να φέρει τον άνθρωπο σε μια κατάσταση πολύ κοντινή στην εποχή του Χρυσού Γένους των ανθρώπων ή στη μετά θάνατον ζωή των ημίθεων[30].

Για τον Ησίοδο, ωστόσο, τα δυο βασικά οφέλη είναι η ειρήνη και η επιτυχημένη αγροτική παραγωγή, στοιχεία που κατ' αυτόν συσχετίζονται άμεσα με τη δικαιοσύνη[31]. Η ειρήνη πηγάζει από το γεγονός ότι οι δικαστές είναι δίκαιοι τόσο με τους πολίτες της πόλης τους όσο και με τους ξένους («Όποιοι όμως τις κρισοδικίες στους ξένους και στους ντόπιους δίνουν ίσα και καθόλου απ' το δίκιο δε βγαίνουν, αυτών η πόλη θάλλει» στ. 225-8).

Ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντίληψη του επικού ποιητή ότι η επιτυχία στην αγροτική παραγωγή εξαρτάται από τη δικαιοσύνη. Η βεβαιότητα του ποιητή έγκειται αφενός στο ότι όταν υπάρχει δικαιοσύνη καθένας ασχολείται με τη δουλειά του, αφετέρου επειδή ο Δίας είναι ευνοϊκός προς πόλεις και ανθρώπους που ενεργούν με βάση το δίκαιο. Στους δίκαιους άνδρες ο πατέρας των θεών δίνει πολύ βιός και ποτέ σε αυτούς δεν έρχεται πείνα και κακό. Ωστόσο, αυτή η αντίληψη περί της αγροτικής επιτυχίας, που απασχολεί σε μεγάλο βαθμό τη σκέψη του ποιητή, μπορεί να ερμηνεύεται διαφορετικά. Η γη θα μπορούσε να είναι αυτή η οποία διδάσκει την απόλυτη δικαιοσύνη στον άνθρωπο, αφού όταν ο τελευταίος της φροντίζει του επιστρέφει τους καρπούς της ως επιβράβευση. Η αγροτική επιτυχία, λοιπόν, για την οποία μιλάει ο ποιητής είναι ένα μάθημα δικαιοσύνης από την ίδια τη γη[32].

---

[29] Τσαγκάλης, ό. π., σελ. 210-1.
[30] Hunter, R., (2014) *Hesiodic voices: studies in the ancient reception of Hesiod's Works and Days*, London: Cambridge University Press, σελ. 60.
[31] Hunter, ό. π., σελ. 41.
[32] Hunter, ό. Π., σελ. 67.

Ακολούθως, αξίζει να δοθεί σημασία στη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο θείο και τη δικαιοσύνη στην αντίληψη του επικού ποιητή. Αρχικά, όπως λέχθηκε και ανωτέρω, ο Ησίοδος αναφέρει τη δικαιοσύνη θεοποιημένη στο πρόσωπο της θεάς Δίκης, της κόρης του Δία και της Θέμιδος, ακριβώς για να δείξει το σεβασμό που της οφείλουν οι άνθρωποι. Η Δίκη άλλωστε, είναι πολύ αγαπητή ανάμεσα στους θεούς, πώς λοιπόν γίνεται οι άνθρωποι να την περιφρονούν; Το κομβικότερο στοιχείο της θεοποίησης της δικαιοσύνης έχει να κάνει με το κόστος που επιφέρει η αδικία και η τιμωρία που οι θεοί επιβάλλουν στους άδικους.

Ο Ησίοδος αναφέρει ότι όταν οι άνθρωποι στρεβλώνουνε τις δίκες και καταπατούν το άδικο η Δίκη ωρύεται και σέρνεται στους δρόμους της πόλης φέρνοντας κακό στους ανθρώπους.

> «Κι οδύρεται η Δίκη όταν σέρνεται, όπου την πάνε οι άνθρωποι οι δωροφάγοι και κρίνουν το δίκιο με στρεβλές δίκες. Κι αυτή ακολουθεί κλαίγοντας στην πόλη και στους τόπους του λαού ντυμένη ομίχλη, φέρνοντας κακό στους ανθρώπους που θα τη διώξουν και δεν τη μοίρασαν ίσα.»
>
> (στ. 220-4)

Όσα καλά προσφέρει ο Δίας στους δίκαιους άλλα τόσα είναι αυτά που στερεί από τους άδικους. Το τίμημα της αδικίας για τον Ησίοδο είναι η βαριά τιμωρία από τον Δία.

> «Σ' αυτούς απ' τον ουρανό κακό μεγάλο ρίχνει ο γιος του Κρόνου, πείνα μαζί και θανατικό- και χάνεται ο λαός. Ούτε γεννάνε τα παιδιά, κι αδυνατούν τα σπιτικά απ' τη βούληση του Ολύμπιου Δία- κι άλλοτε πάλι ή μεγάλο στρατό τους αφανίζει ή το τείχος, ή τα καράβια τους στον πόντο ο γιος του Κρόνου θερίζει.»
>
> (στ. 242-7)

Πράγματι, και ειδικά μετά από τον ρόλο που έχει διαδραματίσει ο πατέρας των θεών στην επιβολή της κοσμικής τάξης στη Θεογονία, ο Δίας εμφανίζεται να είναι σύμβολο δικαιοσύνης και λογικής, τόσο για τους θεούς όσο και για τους ανθρώπους[33]. Στο δε ποίημα συνολικά ο

[33] Τσαγκάλης, ό. π., 207.

Ζευς αποτελεί τη διοικούσα σταθερά που συντονίζει τον παραινετικό τόνο του έπους[34]. Ωστόσο, στο μύθο των γενών η δικαιοσύνη που επιβάλλεται από τον Δία, άλλοτε απουσιάζει, άλλοτε παραβιάζεται και επέρχεται η τιμωρία, ενώ κάποιες άλλες φορές η καταστροφή βρίσκεται πέρα από κάθε πλαίσιο δικαιοσύνης ή αδικίας, όπως συνέβη με το γένος των ηρώων που καλύφθηκε από χώμα χωρίς κάποιον προφανή λόγο.

Η κάθετη ανάγνωση των γενών και η πτώση από καλύτερες σε χειρότερες συνθήκες ζωής, με μια πρώτη ματιά θα μπορούσε να συνδέεται με τη σταδιακή απομάκρυνση από τη δικαιοσύνη. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι απόλυτο, αφού στη σειρά των γενών που συμβολίζονται με ένα μέταλλο παρεισφρέουν οι ήρωες. Συγκεκριμένα, το χρυσό, το ηρωικό και η μια πτυχή του σιδερένιου γένους συνδέονται με τη δικαιοσύνη, ενώ το αργυρό, το χάλκινο και η άλλη, η μελλοντική, πτυχή του σιδερένιου συνδέονται με την ύβρη. Ωστόσο και τα δυο γένη που συνδέονται με τη δικαιοσύνη καλύφθηκαν με χώμα, χωρίς να τους διαφοροποιεί το γεγονός ότι δεν ακολούθησαν τον δρόμο της αδικίας. Αντίστοιχα, το χάλκινο γένος που συνδέεται με την ύβρη δεν εξαφανίζεται από τη θεϊκή βούληση του Δία ή από την ανάγκη επιβολής της δικαιοσύνης, αλλά οι άνθρωποι που το απαρτίζουν αλληλοεξοντώνονται[35].

Σε κάθε περίπτωση, ο Ησίοδος προτρέπει τους δωροφάγους βασιλιάδες να σκεφτούν όλα αυτά και συγκεκριμένα τον ρόλο του Δία στη διασφάλιση του δικαίου, γιατί αν τα θετικά της δικαιοσύνης δε μπορούν να τους πείσουν, η απειλή της βαριάς τιμωρίας θα το κάνει. Σε συνέχεια αυτής της λογικής ο Ησίοδος υποστηρίζει ότι πάνω στη γη υπάρχουν «τρεις φορές μύριοι» αθάνατοι που είναι φύλακες των θνητών ανθρώπων και της δικαιοσύνης παράλληλα. Με αυτόν τον τρόπο ο Ησίοδος προσπαθεί να δείξει πως το άδικο δε μπορεί να μείνει κρυφό και επιδιώκει να τονίσει πως όταν οι βασιλείς είναι άδικοι η τιμωρία δε θα βρει μόνο αυτούς, αλλά και ολόκληρη την πόλη. Αλλά κι άνθρωπος που αδικεί τον διπλανό του, κακό στον ίδιο του τον εαυτό ετοιμάζει, γιατί το αδίκημα ο Δίας θα του το επιστρέψει. Μάλιστα όποιος ψευδορκήσει θα κριματιστεί αθεράπευτα και η γενιά αυτού θα μείνει μαυρισμένη στο μέλλον.

[34] Τσαγκάλης, ό. π., 224.
[35] Τσαγκάλης, ο. π., σελ. 196 & 199.

Αναλύοντας τη δικαιοσύνη και τις αντιλήψεις του Ησιόδου γύρω από αυτή, άξια αναφοράς είναι η διττή έριδα. Σύμφωνα με τον ποιητή οι γενιές των Ερίδων ήταν δυο πάνω στη γη, με τη μια είναι η καλή έριδα και η άλλη η κακή. Η καλή έριδα είναι αυτή που προξενεί στον άνθρωπο τη λαχτάρα για εργασία και πλούτη, είναι αυτή που τον κινητοποιεί. Από την άλλη, η κακόχαρη έριδα είναι αυτή που απομακρύνει τον άνθρωπο από τη δουλειά, τον κάνει να χρονοτριβεί στην αγορά και να αναζητά μαλώματα και διενέξεις.

Είναι προφανές ότι οι δυο μορφές ερίδων μπορούν να συσχετιστούν με τη δικαιοσύνη και την αδικία αντίστοιχα. Ο Πέρσης που αδίκησε τον ίδιο του τον αδελφό και δωροδόκησε τους βασιλείς καθοδηγείται από την κακή Έριδα. Δεν τον διακατέχει η ευγενής άμιλλα, η όρεξη για δουλειά και η επιθυμία για απόκτηση αγαθών με τίμιο τρόπο και προσωπικό μόχθο («Κι εσύ Πέρση, βάλε τα αυτά στην ψυχή σου" και να μη σου τραβάει την ψυχή απ' τη δουλειά η κακόχαρη Έριδα και ζητώντας μαλώματα, να κάθεσαι ν' ακούς στην αγορά.» στ. 27-9).

Η καλή έριδα λοιπόν, συμπορεύεται με τη δικαιοσύνη. Είναι αυτή που ωθεί τον άνθρωπο στον κάματο και τη δημιουργική παραγωγικότητα. Με αυτό τον τρόπο τον απομακρύνει από τα θέλγητρα της κακιάς έριδας. Ο άνθρωπος παράγει και άρα δεν έχει ανάγκη να κλέψει, να αρπάξει και να αδικήσει τον διπλανό του[36]. Συνεπώς, η ταύτιση των αποτελεσμάτων της δικαιοσύνης και της αδικίας με αυτά που επιφέρει η καθεμιά από τις δυο έριδες είναι εύλογη και απορρέει από τη σκέψη του ποιητή. Άλλωστε, στη συγγραφή του έπους ο Ησίοδος χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τα ζεύγη αντιθέτων για να τονίσει αυτά που θέλει να πει. Από τη μια είναι αυτός και από την άλλη ο Πέρσης, από τη μια ο Δίας και από την άλλη οι δωροφάγοι βασιλείς, από τη μια η καλή και από την άλλη κακή Έριδα, από τη μια η δικαιοσύνη και από την άλλη η αδικία. Η ανάπτυξη αυτή των διπολικών ζευγών που εμφανίζεται ήδη στο προοίμιο (άσημοι-ξακουσμένοι, γνωστοί-άγνωστοι) επιτρέπει στον Ησίοδο να διαχωρίζει με κάθε ευκαιρία το θετικό «εγώ» από το αρνητικό «εσύ». Με τη σειρά της η φιλονικία ανάμεσα στα δυο αδέρφια επιτρέπει με τον πιο εύστοχο τρόπο την ανάπτυξη του διπολικού σχήματος σε όλο το μήκος του ποιήματος[37].

[36] Δημητρίου, ό. π., σελ. 5-6.
[37] Glenn, ό. π., σελ. 291-295.

Επιπλέον, με τη δικαιοσύνη θα μπορούσαν να συσχετιστούν και η Αιδώς με την Νέμεση. Οι δυο αυτές θεϊκές μορφές που παρουσιάζονται από τον ποιητή με λευκά πέπλα, πάναγνες και ανέγγιχτες από το κακό των ανθρώπων. Σε μια κοινωνία που βασίζεται στους άγραφους νόμους οι δύο αυτοί θεοποιημένοι παράγοντες διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη ρύθμιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η Αιδώς αντιπροσωπεύει το αίσθημα ντροπής που βιώνει κάποιος όταν έχει καταπατήσει τους άγραφους νόμους και έχει ενεργήσει με τρόπο που αδικεί έναν ή περισσότερους συνανθρώπους του. Η Νέμεση, από την άλλη, είναι το αποτέλεσμα της αδικίας που διαπράττει ο άνθρωπος και της αποκάλυψής της. Πρόκειται για την αγανάκτηση από τον περίγυρο και την ποινή που επιβαλλόταν. Οι δυο θεές παρουσιάζονται από τον Ησίοδο να μην αντέχουν τις άδικες ενέργειες των ανθρώπων και να καταφεύγουν στον Όλυμπο. Οι άνθρωποι, όπως είναι φυσικό, όταν είναι απαλλαγμένοι από αυτούς τους δυο ρυθμιστικούς παράγοντες καταφεύγουν στην ασυδοσία.

Ολοκληρώνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο αξίζει να γίνει μια ακόμη αναφορά στα γένη των ανθρώπων, καθώς συνδέονται με τη θέαση της προσωπική θέσης του ποιητή μέσα στον κόσμο. Συγκεκριμένα, ο επικός ποιητής απογοητευμένος παραδέχεται πως το δικό του είναι το χειρότερο απ' όλα τα γένη. Ο Ησίοδος εύχεται να είχε γεννηθεί είτε νωρίτερα, είτε αργότερα, όταν τα πράγματα θα ήταν ακόμα χειρότερα.

> «Μακάρι εγώ μαζί να μην ήμουνα με τους πέμπτους ανθρώπους, αλλά ή πριν να είχα πεθάνει ή μετά να γεννιόμουν, γιατί τώρα το γένος είναι σιδερένιο»
>
> (στ. 174-6)

Είναι κατανοητό το γεγονός ότι ο ποιητής εύχεται να είχε γεννηθεί σε προηγούμενες γενιές, που ήταν ανώτερες από τη σύγχρονή του. Ωστόσο, το ότι η ευχή είναι διμερής και ως εναλλακτική προτιμά ακόμα και τη γέννηση στο μέλλον προκαλεί απορία. Όπως αναφέρθηκε στα χρόνια του σιδερένιου γένους η Αιδώς και η Νέμεσης εγκαταλείπουν τους ανθρώπους.

> «Κι ο φθόνος όλους τους άθλιους ανθρώπους παράφωνος, κακόχαρος θ' ακολουθεί, κακόμορφος. Και τότε πια στον Όλυμπο απ' -την πλατύδρομη γη με τ' άσπρα τους πέπλα σκεπάζοντας την ωραία μορφή τους στο φύλο των αθάνατων θα πάνε

εγκαταλείποντας τους ανθρώπους η Αιδώ κι η Νέμεση- και θα μείνουν τα πικρά βάσανα στους θνητούς ανθρώπους" κι αμπόδισμα απ' το κακό δε θα υπάρχει.»

(στ. 190-4)

Αυτό καθιστά το μέλλον των ανθρώπων εξαιρετικά δυσοίωνο, αφού επέρχεται το πλήρες χάος. Η ύβρις κυριαρχεί και τιμές αποδίδονται ακόμη και στους αδίκους. Η μόνη ερμηνεία, λοιπόν, που μπορεί να δοθεί στο δεύτερο σκέλος της ευχής του Ησιόδου έχει να κάνει με τη δική του επική παραγωγή, τη διδακτική του διάθεση και την απαίτηση του για απονομή δικαιοσύνης. Στο παρόν του ο Ησίοδος έχει ακόμη την ελπίδα ότι το άδικο μπορεί να διορθωθεί. Γράφει το Έργα και Ημέραι, νουθετεί για τον χρηστό και εργατικό βίο, συμβουλεύει τον αδερφό του και απευθύνεται στους δωροφάγους βασιλείς. Είναι, συνεπώς, ένας άνθρωπος που αδικήθηκε και με τα μέσα που έχει στα χέρια του προσπαθεί να υψώσει το ανάστημα του απέναντι στους αδικούντες. Ωστόσο, αν η προσπάθειά του δεν έχει κανένα νόημα, αν η ποιητική- διδακτική του σύνθεση αποβεί ατελέσφορή, κι αν είναι γραφτό άνθρωποι σαν τον ίδιο να αδικούνται, καλύτερα να γεννιόταν αργότερα. Τότε, δεν θα υπήρχε ελπίδα και ο ποιητικός λόγος δεν θα είχε κανένα νόημα.

3.2 Η Ησιόδεια Αρετή

Μια άλλη σημαντική θεματική με την οποία καταπιάνεται ο Ησίοδος και σχετίζεται με την προηγούμενη είναι η έννοια της αρετής. Ο Ησίοδος απευθύνεται στον Πέρση και με καλή διάθεση του αναφέρει ότι η αχρειότητα είναι εύκολη, όμως ο δρόμος για την αρετή είναι πολύ δύσκολος, τραχύς και κοπιώδης.

> «Την αχρειότητα και κοπαδιαστά μπορεί να την πιάσει κανείς εύκολα- ο δρόμος είναι λείος και κοντά κατοικεί αλλά στην αρετή μπροστά οι θεοί έβαλαν ιδρώτα οι αθάνατοι- και μακρύ είναι κι ορθό το μονοπάτι ως αυτή και τραχύ στην αρχή»
>
> (στ. 287-291)

Για άλλη μια φορά ένα ζεύγος αντιθέτων υπογραμμίζει την απόσταση ανάμεσα στο καλό και το κακό, τη σωστή και τη λάθος επιλογή, το δύσκολο και το εύκολο. Είναι πολύ εύκολο, λοιπόν, για κάποιον να είναι αχρείος, η αρετή όμως θέλει κόπο και ιδρώτα. Η άποψη αυτή δεν είναι σπάνια, ενώ εικάζεται ότι ο Ησίοδος έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τους μεταγενέστερους. Την αντίληψη ότι η αρετή απαιτεί μόχθο τη συναντάμε και στους Νόμους του Πλάτωνα, στον Πλούταρχο, αλλά και στη Χριστιανική παράδοση[38]. Συνήθεις είναι επίσης οι έννοιες της ευκολίας και της δυσκολίας στη διδακτική παράδοση.

Η δυσκολία μοιάζει να είναι ένα απαιτούμενο χαρακτηριστικό της σωστής επιλογής, αντίθετα με τη αχρειότητα που βρίσκεται παντού σε άφθονη ποσότητα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως η έννοια της ευκολίας σπάνια εμφανίζεται στον Ησίοδο και ειδικά στο θνητό γένος των ανθρώπων της πέμπτης περιόδου[39]. Θα μπορούσε να ειπωθεί πως το εύκολο είναι μόνο το αντίθετο της αρετής ή του κάθε καλού που διδάσκει ο Ησίοδος, όμως κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Ο Ησίοδος ξεκάθαρα αναφέρει πως αν και το μονοπάτι προς την κορυφή της αρετής είναι δύσκολο, όταν κάποιος φτάσει στην κορυφή εύκολα μπορεί να την προσεγγίσει («μα όταν φτάσεις στην κορφή, εύκολα έπειτα ζυγώνεται, κι ας ήτανε δύσκολη» στ. 287-9).

---

[38]Hunter, R., (2014) *Hesiodic voices: studies in the ancient reception of Hesiod's Works and Days*, London: Cambridge University Press, σελ. 95.

[39] Hunter, ό. π., σελ. 96.

Το γεγονός ότι ο Ησίοδος βάζει την ευκολία πλάι στην αρετή ξενίζει. Μέχρι αυτό το σημείο έχει δημιουργήσει ένα πλέγμα αντιθέτων που στοχεύουν στην ξεκάθαρη υπογράμμιση του σωστού και του λάθους. Όταν λοιπόν, το εύκολο που πριν λίγο χαρακτήριζε την αχρειότητα, τώρα απαντάται πλάι στην αρετή προξενείται μια εύλογη απορία. Ωστόσο, η έννοια της ευκολίας όπως παρουσιάζεται εδώ, αν και ξεφεύγει από το μοτίβο των αντιθέτων που αξιοποιεί σε όλο το έπος ο ποιητής, θα μπορούσε να χρησιμοποιείται στα πλαίσια της διδακτικής παράδοσης. Ο άνθρωπος που παλεύει για την αρετή έχει προσπαθήσει να αδιαφορήσει για την εύκολη αχρειότητα που τον περιβάλλει, ο δρόμος της οποίας είναι λείος και σύντομος. Έχει ιδρώσει για να ανέβει το κακοτράχαλο μονοπάτι της αρετής και όταν τελικά φτάνει στην κορυφή ο στόχος του βρίσκεται εκεί, εύκολος στην προσέγγιση. Αυτός ο δρόμος της αρετής, ο δύσκολος, αλλά με την εύκολη κατάληξη, έχει διαμορφωθεί κατ' αυτόν τον τρόπο από τον Ησίοδο για να ταιριάζει με την διδακτική ιδέα περί ανταμοιβής. Η ιδέα αυτή εντοπίζεται ιδιαίτερα στον Πλούταρχο ως η ανταμοιβή της προόδου και έχει να κάνει με το φυσικό γεγονός ότι σε έναν κοπιώδες δρόμο χρειάζεται η ανταμοιβή για τον μόχθο, ότι δεν θα είναι για πάντα δύσκολος ο βίος του ενάρετου[40].

Ακολούθως, πέρα από την έννοια της δυσκολίας ή της ευκολίας και τον τρόπο με τον οποίο συνδέεται με την αρετή, μεγάλη είναι η συζήτηση που λαμβάνει χώρα από μέρους των μελετητών σχετικά με το περιεχόμενο της λέξης «αρετή». Είναι αλήθεια ότι ο Ησίοδος ενημερώνει τον αναγνώστη του για τη δύσκολη πορεία προς την αρετή, δεν του λέει όμως σε κανένα σημείο τι ακριβώς εννοεί με τη λέξη αρετή, σ' αντίθεση με την έννοια της δικαιοσύνης που την ανέπτυξε ποικιλοτρόπως.

Είναι πιθανό η αρετή του Ησιόδου να μην έχει κάποιο ηθικό ή πνευματικό περιεχόμενο[41]. Πουθενά στο ποίημα δεν υπάρχει κάποιος ορισμός του ενάρετου ανθρώπου, ούτε κάποια περεταίρω εξήγηση του περιεχομένου της αρετής. Πέραν της αναφοράς στον κοπιώδη δρόμο, το μόνο που αναφέρει ο ποιητής είναι ότι «Κι αν δουλεύεις, γρήγορα ο αργός θα σε ζηλέψει που πλουταίνεις- και τον πλούτο ακολουθεί η αρετή κι η τιμή.» στ. 312-3.

[40] Hunter, R., (2014) *Hesiodic voices: studies in the ancient reception of Hesiod's Works and Days*, London: Cambridge University Press, σελ. 96.
[41] Hunter, ό. π., σελ. 7.

Η αρετή λοιπόν και η τιμή είναι δυο στοιχεία που συνδέονται με τον πλούτο. Όχι όμως με τον εύκολο πλούτο, αυτόν που αποκτά κανείς ακολουθώντας τον λείο δρόμο της αχρειότητας, αλλά τον πλούτο που αποκτάται με τη δουλειά. Δεδομένου δε του γεγονότος ότι σε όλο το ποίημα ο Ησίοδος δίνει αναλυτικές οδηγίες για τις γεωργικές εργασίες, εύκολα μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η αρετή του Ησιόδου είναι η επιτυχία στις αγροτικές εργασίες. Με αυτό άλλωστε συνάδει και το σχόλιο του Πρόκλου[42], σύμφωνα με τον ο οποίο ο Ησίοδος θεωρεί ευτυχισμένους όχι αυτούς που έχουν αναδειχθεί από τύχη ή από δύναμη που ήδη είχαν, αλλά αυτούς που έχουν ξεχωρίσει εξαιτίας της αρετής τους. Είναι προφανές ότι η ανάδειξη του Πρόκλου ταιριάζει με την εργασιακή επιτυχία του Ησιόδου, ή μάλλον με τον πλούτο που προέρχεται από την επιτυχία αυτή.

Ενάρετος είναι ο άνθρωπος που ακολουθεί όσα ο ποιητής διδάσκει στο έπος. Είναι ο εργατικός και ο προνοητικός. Αυτός που με τη δουλειά του έχει γεμάτες τις αποθήκες του τον χειμώνα και δε φοβάται την πείνα. Είναι αυτός που δεν επηρεάζεται από την κακή έριδα άλλα από την καλή και παρακινείται συνεχώς να προοδεύει στη δουλειά του κι όχι να χρονοτριβεί με μαλώματα στην αγορά. Τέλος, ενάρετος είναι ο άνθρωπος που προσομοιάζει στον ίδιο τον ποιητή και είναι το αντίθετο του Πέρση.

Συνεπώς, στην αναζήτηση ενός ιδανικού που προβάλλεται από τον Ησίοδο θα μπορούσε να τεθεί το δίλημμα ανάμεσα στην προαναλυθείσα δικαιοσύνη και στην αρετή. Ωστόσο, ο Ησίοδος δεν προβάλλει καμιά από τις δυο έννοιες ως ιδανικό. Για τον ποιητή ξεκάθαρα το μεγαλύτερο ιδανικό είναι η εργασία, άποψη που επαναλαμβάνει συνεχώς μέσα στο έπος, το οποίο και γράφει προκειμένου να δώσει οδηγίες για το πώς αυτή μπορεί να γίνει αποτελεσματικότερη.

Για τον Ησίοδο η δικαιοσύνη μπορεί να εφαρμόζεται μόνο από τον εργατικό άνθρωπο, ο οποίος απολαμβάνει τους καρπούς των κόπων του και δεν έχει ανάγκη να κλέψει ή να αδικήσει. Τον πλούτο που προέρχεται από την εργασία ακολουθεί και η αρετή. Με βάση αυτό είναι προφανές ότι ενάρετος και δίκαιος είναι ο εργατικός άνθρωπος. Η δουλειά ανάγεται σε πηγή κάθε καλού, ενώ η έλλειψη της σε πηγή κάθε κακού («Κι η δουλειά καμιά ντροπή δεν

[42] Hunter, ό. π., σελ. 188.

είναι, η αργία είναι ντροπή. στ. 311). Ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος λοιπόν είναι ο εργατικός, αυτός είναι και ο πιο αγαπητός στους θεούς.

> «Μ' αυτό κι οι θεοί αγανακτούν κι ο άνθρωπος που αργός ζει, με τους άμετρους κηφήνες όμοιος στη φύση, που των μελισσών τον κόπο ξοδεύουν αργοί τρώγοντας- εσένα όμως να σ' αρέσει μετρημένα τις δουλειές σου να κάνεις, για να γεμίσουνε βιος στην ώρα τους οι αποθήκες σου. Με τη δουλειά οι άνθρωποι κάνουν πολλά κοπάδια και πλούτο- και δουλεύοντας γίνονται πολύ πιο αγαπητοί στους αθάνατους θα είσαι και στους θνητούς γιατί πολλοί μισούν τους αργούς.»
>
> (στ. 303-310)

3.3 Η γυναίκα στον Έργα και Ημέραι

Στο συγκεκριμένο έπος του Ησιόδου η γυναίκα αρκετά συχνά χρωματίζεται με αρνητικές αποχρώσεις, μάλιστα θεωρείται ότι αποτελεί τη βασική επίδραση για τις απόψεις που εκφράζει ο μεταγενέστερος Σιμωνίδης στα ποιήματα του και ο οποίος συχνά χαρακτηρίζεται ως «μισογύνης» ποιητής. Ωστόσο, μια προσεκτική ματιά στο συγκεκριμένο έπος του Ησιόδου δείχνει ότι ο ποιητής είχε στο μυαλό του δυο διαφορετικά είδη γυναικών, με το ένα να αποτελεί κακό για τον άνδρα και το άλλο να αποτελεί καλό για την ευημερία της ζωής του. Φυσικά, και οι δυο εκδοχές που περιγράφει στο ποίημα του ο Ησίοδος δεν μπορούν να θεαθούν ξέχωρα από το πρίσμα της ανδροκρατούμενης εποχής κατά την οποία συντάσσεται το έπος.

Αρχικά, το πρώτο είδος γυναικών αντιπροσωπεύεται από την Πανδώρα και χαρακτηρίζεται από όλα τα χαρακτηριστικά των οποίων αυτή είναι φορέας. Αν και σε μικρότερο βαθμό από την Θεογονία, η Πανδώρα στο Έργα και Ημέραι αποτελεί πηγή κακών για τον άνθρωπο. Η Πανδώρα δημιουργείται με εντολή του Δία μόνο για να επιφέρει κακό στο ανθρώπινο γένος και για να παρθεί η εκδίκηση του πατέρα των θεών από τον Προμηθέα.

Η γυναίκα αυτή παίρνει από τους θεούς και Χάριτες ένα σωρό δώρα, έτσι ώστε να έχει υπέροχη όψη και να προκαλεί «το μαρτυρικό πόθο και τους καημούς που κόβουν τα μέλη» (στ. 66). Πίσω από την πανέμορφη και θελκτική μορφή η Αφροδίτη έβαλε στο μυαλό της κοπέλας την αδιάντροπη σκέψη, ενώ ο Ερμής τα ψέματα και τα λόγια που ξεγελούν τον νου του ανθρώπου. Και όλοι οι θεοί της έδωσαν δώρα που θα έφερναν κακό στους ψωμοφάγους ανθρώπους. Η Πανδώρα, λοιπόν, ανοίγοντας το πώμα του πιθαριού ελευθέρωσε όλα τα κακά και έγινε η αιτία των δεινών για το ανθρώπινο γένος.

Στη σκέψη του Ησιόδου η Πανδώρα αντιπροσωπεύει το είδος της γυναίκας από την οποία ο άντρας πρέπει να φυλάγεται. Μάλιστα, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, ο Ησίοδος προτρέπει τον αδερφό του να μείνει μακριά από γυναίκα γλυκομίλητη που προκαλεί ερωτικές διαθέσεις. Κατά τον ποιητή η γυναίκα αυτή δεν έχει το καλό στο μυαλό της, αλλά το μόνο που την ενδιαφέρει είναι να επωφεληθεί από τον άντρα και από τα αποκτήματά του («Μη σου

ξεγελάσει το νου πισινοστόλιστη γυναίκα φλυαρώντας γλυκόλογα, που διψάει για την αποθήκη σου. Όποιος πιστεύει τις γυναίκες, τους απατεώνες πιστεύει.» στ. 373-5)

Θα μπορούσε να ειπωθεί πως η αποτροπή αυτή που γίνεται προς τον Πέρση απευθύνεται προς όλο το ανδρικό φύλο Οι άντρες δεν πρέπει να παίρνουν μια γυναίκα κοντά τους βασιζόμενοι στα λάθος κριτήρια. Η ομορφιά και η ερωτική έλξη είναι οι λόγοι για τους οποίους συχνά οι άνδρες δυστυχούν με τη σύζυγο που έχουν διαλέξει[43]. Επιπλέον, τόσο από τον μύθος της Πανδώρας, όπου το μυαλό της ήταν γεμάτο ψέματα, όσο και από τους παραπάνω στίχους, γίνεται εμφανές πως ο Ησίοδος θεωρεί ότι τίποτε το καλό ή το αληθινό δε μπορεί να βγει από τα λόγια της γυναίκας, ενώ πολλά είναι τα δεινά που θα υποστεί ο άντρας ο οποίος πιστεύει στα λόγια αυτά.

Είναι απόλυτα ταιριαστό και εύλογο η Πανδώρα να αντιπροσωπεύει την εξωτερική ομορφιά ποτ θέλγει, τη δύναμη της ερωτικής έλξης και το είδος της γυναίκας που προκαλεί σεξουαλική αναταραχή στον άνδρα, εμποδίζοντας την εργατικότητα και την παραγωγικότητά του. Η θηλυκότητα, λοιπόν, είναι αυτό το στοιχείο που συνδέεται με τον έρωτα στον κόσμο των ανθρώπων[44].

Ωστόσο, η Πανδώρα ενσαρκώνει το αποτέλεσμα των ποικίλων εντολών του Δία, που πήραν τη μορφή των δώρων των θεών. Η Πανδώρα είναι όλα όσα ο Δίας αποφάσισε, έτσι ώστε να είναι σε θέση να εξαπατήσει τον Επιμηθέα και να φέρει το κακό. Το κακό αυτό επέρχεται όχι μόνο από την εξωτερική εμφάνιση, αλλά και από τα ερωτικά λόγια που είναι σε θέση να λέει η Πανδώρα.

> «και μέσα να βάλει αδιάντροπη σκέψη κι απατηλό τρόπο τον Ερμή πρόσταξε, τον περατάρη Αργοφονιά»
>
> (στ. 66-7)

[43] Hunter, ό. π., σελ. 171.
[44] Vered Lev Kenaan, «The seductions of Hesiod: Pandora's present in Plato's Symposium» στο Boys-Stones, G. R. & Haubolt, H. P., (2010) *Plato and Hesiod*, London: Oxford University Press, σελ. 164

> «Και μες στα στήθη της ο περατάρης Αργοφονιάς ψέματα και ξεγελαστικά λόγια κι απατηλό τρόπο έφτιαξε κατά τις βουλές του βαρύχτυπου Δία" και μέσα φωνή έβαλε ο κήρυκας των θεών κι ονόμασε αυτή τη γυναίκα Πανδώρα»
>
> (στ. 76-81)

Σύμφωνα, λοιπόν, με μια δεύτερη ερμηνεία της Πανδώρας, η ίδια αποτελεί το πρόσχημα για να δηλώσει ο ποιητής τη δύναμη της απάτης που έχει ο λόγος. Ο λόγος, και ο κάθε λόγος - ακόμη και ο λόγος ενός πλάσματος που δημιουργήθηκε από τον Δία- μπορεί να εξαπατήσει. Με βάση αυτό, ολόκληρη η θεωρητική βάση του έπους τίθεται υπό αμφισβήτηση, γιατί ποιά μπορεί να η αξία ενός ποιήματος που βασίζεται στη νουθεσία, τη συμβουλή και την υπόδειξη του σωστού δρόμου μέσω του λόγου;[45]

Στην πορεία του ποιήματος, και σε ό, τι αφορά το γυναικείο φύλο, ο Ησίοδος αναφέρεται για πρώτη και μοναδική φορά με ελαφρώς ερωτικό λόγο, χωρίς να είναι χρωματισμένος αρνητικά, στο γυναικείο φύλο όταν μιλάει για το νεαρό αγνό κορίτσι:

> «Και την απαλόσωμη παρθένα δεν τη διαπερνάει, που μέσα στο σπίτι κοντά στην αγαπημένη μητέρα της μένει μην ξέροντας ακόμα τα έργα της πολύχρυσης Αφροδίτης- αφού λούσει το τρυφερό σώμα της κι άφθονα με μυρωδικό λάδι αλειφτεί»
>
> (στ. 519-523)

Η συγκεκριμένη προσέγγιση είναι πρωτοφανής στο Έργα και Ημέραι, ενώ ποιητής σπεύδει να δηλώσει πως οι ευμενείς αυτοί χαρακτηρισμοί οφείλονται μόνο στο γεγονός ότι το νεαρό κορίτσι δεν έχει διαφθαρεί ακόμα από τα έργα και τις βουλές της ερωτικής Αφροδίτης. Όταν αυτό συμβεί το κορίτσι θα ενταχθεί και αυτό στην πρώτη κατηγορία των γυναικών, σε αυτές που προσιδιάζουν στην Πανδώρα.

[45] Τσαγκάλης, ό. π., σελ. 193.

Βέβαια, σε ό, τι αφορά τη νεαρή παρθένα ο Κ. Χ. Τσαγκάλης[46] αναφέρει πως υπάρχει και μια δεύτερη ερμηνεία για αυτό που επιδιώκει να δηλώσει ο ποιητής. Προηγουμένως έχει αναφερθεί στον άεργο ανήρ, ο οποίος δεδομένου ότι δεν έχει δουλέψει και δεν έχει βιος στην αποθήκη του, εναποθέτει τη βελτίωση της ζωής του στην ελπίδα. Ελπίζει, λοιπόν, ότι τα πράγματα θα πάνε καλά για τον ίδιο. Πρόκειται ωστόσο για μια φρούδα και ανυπόστατη ελπίδα. Εξίσου ανέφικτο, όπως και η ελπίδα του άεργου, είναι να μπορέσει το παρθένο κορίτσι να μείνει αγνό προστατευμένο στην αγκαλιά της μητέρας της. Αναπόφευκτα η θεά Αφροδίτη θα το διαφθείρει, όπως αναπόφευκτα ο χειμώνας θα είναι αδυσώπητος για όποιον δεν εργάστηκε και δεν γέμισε την αποθήκη του. Η αναλογία που εντοπίζεται, συνεπώς, εδώ περιλαμβάνει το τίμημα του να μην προνοεί κάποιος και να μην εφαρμόζει όσα διδάσκει ο Ησίοδος και αφετέρου του να έχεις γεννηθεί γυναίκα.

Έπειτα, το πρότυπο της παρθένας κοπέλας επανέρχεται αργότερα, όταν ο Ησίοδος συμβουλεύει τον αδερφό του για τον κατάλληλο γάμο. Και εδώ εμφανίζεται η άποψη ότι αν και ο άντρας πρέπει να είναι ώριμος περί τα τριάντα χρόνια η γυναίκα πρέπει να είναι νέα, τέσσερα χρόνια πάνω από την εφηβεία. Αυτό πρέπει να συμβαίνει ώστε να μην έχει προλάβει η Αφροδίτη να της αλλοιώσει τις βουλές, αλλά ο άνδρας να είναι αυτός που θα τη διαμορφώσει κατά τη βούληση και θέλησή του. Μάλιστα, η γυναίκα πρέπει να είναι γνώριμη και κοντινή του άντρα, να μην είναι από μακριά και ο άντρας δεν ξέρει το ποιόν της. Γιατί τότε υπάρχει ο κίνδυνος η γυναίκα να αποβεί χαρά μόνο για τους γείτονες, είτε με τις έριδες που θα προξενεί στο σπίτι, είτε επειδή θα δείχνει τα θέλγητρά της σε άλλους άνδρες.

Μάλιστα, η γυναίκα που εμπλέκεται σε ερωτικές περιπέτειες με άλλους άνδρες έχει αναφερθεί και προηγουμένως στο έπος:

> «Το ίδιο κι αυτός που σε ικέτη ή ξένο θα κάνει κακό κι αυτός που στο στρώμα του αδερφού του ανεβαίνει στην κρυφή κλίνη της γυναίκας του, κάνοντας αταίριαστα»
>
> (στ. 328-9)

[46] Τσαγκάλης, ό. π., σελ. 230.

Η συγκεκριμένη, μάλιστα, όχι απλά είναι μοιχαλίδα, αλλά προδίδει τους συζυγικούς με τον άνδρα της με τον ίδιο του τον αδερφό.

Στους ακόλουθους στίχους (703-5) ο Ησίοδος αναφέροντας τα όσα προξενεί η κακή σύζυγος, πλάθει εμμέσως το πρότυπο της κατάλληλης συζύγου, αυτής που ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Οι γυναίκες που ανήκουν στο πρότυπο-αντίποδα της Πανδώρας είναι αυτές που η ομορφιά δεν είναι το βασικό τους χαρακτηριστικό, αλλά πληρούν διαφορετικά και πολύ πιο ουσιώδη για την ομαλή συμβίωση κριτήρια.

Η γυναίκα της πρώτης κατηγορίας στέλνει τον άντρα σε άγουρα γεράματα, ωστόσο αυτή της δεύτερης κατηγορίας είναι η προκομμένη γυναίκα, αυτή δηλαδή που επιτελεί επάξια τον τριμερή ρόλο της συζύγου, της μητέρας και της οικονόμου-υπηρέτριας στο σπίτι. Είναι το πρότυπο της «γυναίκας μέλισσας» η τελειότητα της οποίας έγκειται όχι στην εξωτερική της εμφάνιση, αλλά στην αξιοσύνη στους παραπάνω ρόλους. Ο άντρας που παίρνει μια τέτοια γυναίκα είναι τυχερός και στο σπίτι του αγαθά πληθαίνουν (στ. 235)[47].

Και σε αυτή τη θεματική φαίνεται η προσήλωση του Ησιόδου στην εργατικότητα και στην ύπαρξη μια γεμάτης αποθήκης και ενός σπιτιού με πληθώρα αγαθών. Η κακή γυναίκα είναι αυτή που εμποδίζει από την εργατικότητα, αφού προξενεί ερωτική έλξη και αποσπά από την ευθύνη και τη συνέπεια που απαιτεί η δουλειά. Η κακή γυναίκα είναι επίσης αυτή που με γλυκόλογα θέλει να αποσπάσει από τον άντρα τα αποκτήματά του και τους καρπούς των κόπων του. Αντίθετα, η κατάλληλη γυναίκα είναι αυτή που νοιάζεται τον άνδρα της, είναι αρωγός του και τον βοηθά να έχει αγαθά στο σπίτι του.

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να αναφερθεί πως όποιες άλλες αναφορές στο γυναικείο φύλο έχουν υπάρξει μέσα στο κείμενο σχετίζονται με γυναίκες-δούλες που ο άνδρας πρέπει να έχει κοντά για τη σωστή και έγκαιρη επίτευξη των αγροτικών του εργασιών. Στους στίχους 405-6 προτρέπει τον Πέρση για το όργωμα να πάρει γυναίκα και βόδι και μάλιστα γυναίκα αγοραστή, που να κάνει αποκλειστικά τη δουλειά της. Έπειτα, στους στίχους 601-5 προτρέπει τον Πέρση να πάρει αγοραστή γυναίκα να του φροντίζει το σπίτι, όταν οι δουλειές στα χωράφια θα έχουν

[47] Hunter, R., (2014) *Hesiodic voices: studies in the ancient reception of Hesiod's Works and Days*, London: Cambridge University Press, σελ. 170-1.

τελειώσει και όλα θα έχουν αποθηκευτεί. Μάλιστα, αυτή η γυναίκα πρέπει να είναι άτεκνη, αφενός γιατί το παιδί, και δη το ξένο παιδί, είναι μπελάς στο σπίτι, αφετέρου γιατί μια μητέρα δεν θα έχει έγνοια μόνο για τις δουλειές του σπιτιού.

Τέλος, εκεί που διαφαίνεται πως για τον Ησίοδο η γυναίκα αν δεν είναι χρήσιμη είναι μπελάς είναι στους στίχους 376-8. Εκεί ο ποιητής συμβουλεύει τον αδερφό του να κάνει μόνο ένα παιδί και αυτό να είναι αγόρι. Αυτό διατυπώνεται ως ευχή από τον ποιητή γιατί θεωρεί ότι είναι ο μόνος τρόπος να επιτυγχάνεται ο σκοπός της διδαχής που εντοπίζεται σε όλο το έπος, δηλαδή να αυξάνει ο πλούτος σε ένα σπιτικό.

Συμπεράσματα

Ερχόμαστε, λοιπόν, να αναρωτηθούμε για την Ησιόδεια σοφία, τις επιρροές του σύγχρονου με τον Όμηρο, ποιητού, και την τολμηρή προσπάθεια που γίνεται από πλευράς του στην ανάδειξη όχι μόνο των προτερημάτων, τα οποία ξεχωρίζουν τον άνθρωπο από το άλογο ον, αλλά και των μειονεκτημάτων που αποτελούν εξίσου αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ζωής. Κατά τρόπο παράδοξο, αλλά τολμηρό, εκφράζονται τόσο παραστατικά οι εκφάνσεις του ανθρώπινου γίγνεσθαι με την αναφορά βιώματος του ιδίου και δη της δυσάρεστης αντιδικίας με τον ίδιο του τον αδερφό. Συγκεκριμένα, μετά την επίκληση των Μουσών ο ποιητής απευθύνει τον λόγο προς τον Πέρση, τον οποίο προσπαθεί να αποτρέψει από την δικομανία και να τον κατευθύνει προς την εργασία, γιατί η εργασία και το κέρδος που προέρχεται απ' αυτήν ωφελεί, ενώ χωρίς ιδρώτα κανένα αγαθόν χαρίζεται και καταλήγει με το περίφημο γνωμικό: «ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος». Όσο για τον ποιητικό αγώνα, στον οποίο νίκησε ο Ησίοδος τον Όμηρο, αποτελεί ενδεχομένως φανταστικό δημιούργημα του 5ου αι. π.Χ., κατά τον οποίο διεξάγονταν συζητήσεις για την αξία του διδακτικού και του ηρωικού έπους που πρώτος ξεκίνησε ο Αριστοφάνης στην «Ειρήνη». Η εικασία αυτή έχει ισχύ μόνον αν θεωρήσουμε αληθή την συγκεκριμένη χρονολόγηση του Αγώνος.

Γίνεται εμφανές πως το Έργα και Ημέραι είναι ένα ιδιαίτερο έπος με ποικίλες θεματικές. Ο συνθέτης του είναι ένας ώριμος πλέον ποιητής που έχει διαμορφώσει τη ζωή του και θέλει να μεταδώσει με τον τρόπο που του δίδαξαν οι Μούσες την εμπειρία που έχει λάβει από τη ζωή. Απομακρυσμένος από το ηρωικό έπος του Ομήρου ο Ησίοδος βασιζόμενος σε λαϊκές αντιλήψεις και παραδόσεις και επηρεασμένος από τη λογοτεχνική δημιουργία και τους μύθους της Ανατολής έγραψε ένα διδακτικό έπος για τη δημιουργία του κόσμου, ενώ σε αυτό που πραγματεύθηκε η παρούσα εργασία πλησιάζει τον απλό άνθρωπο και επιδιώκει να του δώσει συμβουλές για τη ζωή του. Σύμφωνα με τον Ησίοδο ο άνθρωπος πρέπει να μετουσιώσει μέσα του τις συμβουλές που παρέχονται στο Έργα, καθώς αποτελούν την μοναδική οδό για την ευδαιμονία.

Η αφόρμηση, από την άλλη, δηλαδή η αδικία από τον αδερφό του και από τους δωροφάγους βασιλείς μπορεί να είναι πλαστή ή και πραγματική. Σε κάθε περίπτωση πάντως δίνει το έναυσμα στον ποιητή να μιλήσει για τη δικαιοσύνη, την ηθική και να δώσει πρακτικές συμβουλές για τις βασικές εργασίες με τις οποίες καταπιάνεται ο σύγχρονός του άνθρωπος, τη γεωργία και ναυτιλία. Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί πως τόσο οι μύθοι, όσο και οι συμβουλές του για τη δικαιοσύνη, την αρετή και τη γυναίκα στη ζωή του άνδρα πηγάζουν από το βασικό ενδιαφέρον του Ησιόδου και στοχεύουν σε αυτό, δηλαδή την εργατικότητα και την αύξηση του πλούτου του σπιτιού με νόμιμα, όμως, μέσα. Στον μόχθο, στη δουλειά και στη συνέπεια ως προς αυτά ο Ησίοδος εντοπίζει την ουσία της καθημερινότητας του ανθρώπου, καθώς με αυτά η ζωή μπορεί να αποβεί ήρεμη και χωρίς στερήσεις. Ένας άνθρωπος αφοσιωμένος στη δουλειά με μια σύντροφο που μοιράζεται τις ίδιες έγνοιες, δεν θα χρειαστεί να παραστρατήσει από τη δικαιοσύνη, αφού δεν θα έχει τίποτε να στερηθεί.

Συγκρίνοντας αναπόφευκτα τις δύο ποιητικές προσωπικότητες του Ομήρου και του Ησιόδου, μπορούμε να βρούμε πάρα πολλά κοινά στοιχεία. Μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι και οι δύο στηρίζουν την διδασκαλία τους σε βασικές αξίες - πυλώνες που απάρτιζαν την αρχαία Ελλάδα από άκρη σε άκρη. Π. χ. εμφανίζεται ξανά και ξανά το μοτίβο του «τυπικού της φιλοξενίας» το οποίο είναι πάρα πολύ σημαντικό, καθώς βλέπουμε να αποτελεί χαρακτηριστικό του πατέρα των θεών του Ολύμπου «Ξένιος Δίας». Επίσης, έχουμε πολλές αναφορές στα Μερομήνια, που ενώ στα έπη του Ομήρου χρησιμοποιούνται από τους βασικούς ήρωες για την εξυπηρέτησή τους, στον Ησίοδο εξηγούνται λεπτομερώς ο τρόπος και η αναγκαιότητα της χρήσης τους από τους ανθρώπους της υπαίθρου και της θαλάσσης και πολλά άλλα.

Αν μπορουσαμε να δώσουμε στους δύο ποιητές την ιδιότητα του ζωγράφου, θα λέγαμε ότι ο πρώτος δημιουργεί φιγούρες, ενώ ο δεύτερος τις αποχαρακτηρίζει. Έτσι έχουμε έναν Όμηρο, που γράφει ηρωικό έπος το οποίο κινείται στα πλαίσια του υπερβατικού με πολλά μεταφυσικά στοιχεία. Τα έπη του Ομήρου είναι γεμάτα συμβολισμούς, τα οποία όμως πέραν των βασικών θεματικών τους που αφορούν κατορθώματα ηρώων και θεών, περιέχουν και μεγάλο πλούτο διδαχών που παρέχονται μέσα από την καθημερινότητα των πρωταγωνιστών, την

ονοματοδοσία των χαρακτήρων, την συμπεριφορά των καιρικών φαινομένων και δίνουν μια ευρύτερη εικόνα για το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του συγγραφέα. Έτσι, μπορούμε να καταλήξουμε με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι μάλλον κακώς χαρακτηρίζεται ο Ησίοδος πατέρας του διδακτικού έπους.

Από την άλλη, γεωγραφικά και κοινωνικά ο Ησίοδος είναι ριζωμένος σε μια εποχή τελείως διαφορετική από τον ομηρικό κόσμο. Τα κοινωνικά θέματα απασχολούν κατά κύριο λόγο τη σκέψη του. Ο ποιητής, αρνούμενος τη βία, προβάλλει τη δικαιοσύνη, που είναι ανώτερος τρόπος για τις σχέσεις με τους άλλους. Εξαίρεται η ιδέα της Δίκης (δικαιοσύνης), εκπροσωπούμενης από το Δία, η οποία, κατανικώντας την Ὕβριν (καταπάτηση δικαίου από τους δωροφάγους βασιλείς), τελικά υπερτερεί. Ο μύθος «Το γεράκι και το αηδόνι» (*Ἔργα* 202-212) εικονογραφεί τη σύγκρουση ανάμεσα στη δύναμη και τη δικαιοσύνη. Στο Έργα και Ημέραι, ο Ησίοδος χρησιμοποιεί έναν άλλο τρόπο προσέγγισης της διδασκαλίας. Από τους πρώτους κιόλας στίχους γίνεται ξεκάθαρος ο στόχος του συγγραφέα, ο οποίος είναι να συμμορφώσει όχι μόνον τους Βασιλείς και δη τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, αλλά και τον απλό λαό που καθρεπτίζεται στο πρόσωπο του αδερφού του, Πέρση. Έτσι, χρησιμοποιεί εύπεπτα παραδείγματα από την καθημερινότητα, που δεν χρήζουν ιδιαίτερης ανάλυσης, αλλά είναι πάρα πολύ γνωστά στους απλούς ανθρώπους. Υπογραμμίζονται ιδιαίτερα οι αρετές που είναι χρήσιμες στον αγώνα της ζωής (οικονομία, προνοητικότητα, μέτρο και τάξη, κοινωνικότητα). Επιχειρεί, έπισης, να δώσει μια πρώτη γενεαλογία του πολιτισμού, διακρίνοντας πέντε γένη ανθρώπων (χρυσό, αργυρό, χάλκινο, ηρωικό, σιδερένιο), που έζησαν διαδοχικά πάνω στη γη και πορεύτηκαν από την ευτυχισμένη ζωή ως τη μεγάλη παρακμή· απαισιόδοξη αντίληψη που εικονογραφείται με την έκπτωση του ανθρώπου από την παραδείσια θέση στον επίμοχθο βίο.

Η αρετή απασχολεί πολύ τον Ησίοδο («Μακρύς κι ανηφορικός ο δρόμος που οδηγεί σ' αυτήν», Ἔργα, 290). Ξεχωριστή θέση στο έργο του κατέχει η εργασία που φέρνει πλούτο, αρετή και τιμή. Η άποψη αυτή προκάλεσε έκπληξη στην εποχή του, γιατί τότε δεν αναγνώριζαν την εργασία ως ηθική αξία. Η πρωτοτυπία του Ησιόδου αναγνωρίστηκε πολύ στην αρχαιότητα: η ποίησή του διακρίνεται για την ατομικότητα, τη δύναμη της φαντασίας, τη θεματική ποικιλία·

θεωρήθηκε πρόδρομος του αρχαϊκού λυρισμού και προάγγελος του θετικού και επιστημονικού πνεύματος· αποτελεί την αφετηρία για το μεταγενέστερο φιλοσοφικό στοχασμό, ο οποίος οδήγησε στον εξορθολογισμό της ελληνικής κοσμογονίας και κοσμολογίας.

Βιβλιογραφία

Boys-Stones, G. R. και Haubolt, H. P. (2010) *Plato and Hesiod*, London: Oxford University Press.

Γκιργκένης, Σ. (μτφρ.), (2001) *Ησίοδος: Έργα και Ημέραι*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

Δημητρίου, Φ. *Οι Αντιλήψεις Ησιόδου περί Δικαιοσύνης*. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.hsiodos.gr/LinkClick.aspx?fileticket=rgGbHuI_jxE%3D&tabid=224&mid=677. [Τελευταία ανάκτηση: 2 Απριλίου 2019]

Hunter, R. (2014) *Hesiodic voices: studies in the ancient reception of Hesiod's Works and Days*, London: Cambridge University Press.

Κακριδής, Ι. (2005) *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών –Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη.

Μπεζαντάκος, Π., Τσαγκάλης, Κ., Μανακίδου, Φ. και Ράγκος, Ι. (2006) *Μουσάων αρχώμεθα: ο Ησίοδος και η αρχαϊκή επική ποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Rutherford, I. (2009) *Hesiod and the literary traditions of the near East*.

Σκαρτσής, Σ. (μτφρ.), (1993) *Ησίοδος: άπαντα*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.

West, M. (1978) *Hesiod: works and days*, London: Oxford University Press